

Čj t a n k a,

anebo

Kniha k Čítání,

pro mládež

ve

školách slowenských w městech a w dědinách.

848

Druhé vydání,

opravené a přídavkem uheršským a německým rozmnožené.

Cena 24 kr. stříbra.

W B e s t t i.

Viskem Trattner-Károlyiho.

1844.

Pedagogická knihovna J. A. Komenského
0 2 143 <i>nd</i>
22 <i>W/30</i>
Šeťte knih! Nevpisujte do nich poznámek, nepodtrhujte a nezatrhujte v nich nic, neboť tím se knihy poškozují

**Revízia
1939**

H 451. 01 (10) (071)

Slovenská pedagogická knižnica Bratislava
Sign. <i>W</i>
Prír. čís. 148203

Kapitola I.

Poučení o člověku.

Učitel. Cože si ty, milé dítě? gfi li zvjře něgafé, či co?

Dítě. Gá myslim, že sem člověk rovně gako wy, neb tak wyhlídám, gako wy. Ale co že ge člověk? wyložte mi to prossim.

Učitel. Že člověk záležji z těla, to widjš. Ale on má gestě gednu podstatnj částku, kterau newidjš.

Dítě. Která že ge to, o gaf že se gmenuge?

Učitel. Wšak ty, když se mne nyní zeptáváš, mysljš?

Dítě. Dwšsem! Wšak kdybychom nemysleli, newjm, zdazbychom před ginými twory něgafau přednost měli.

Učitel. Tak gest. Ale myslji twá hlawa, twá ruka, twé oko?

Dítě. Tak se zdá, že hlawa. Neb když myslim, gistan proměnu we hlavě cítjm.

Učitel. Ale předce můžeš říci že hlawa twá, to gest, twé wlasj, kožtíčka pod nimi, a co na nj gest twého, že to nemyslji!

Dítě. To mohu pochopiti. Ale co ve hlavě gest, či to nemyslí?

Učitel. Když kuřátko někdy gjdáš, tu spatřuješ, že se w geho hlavě mozky nalezají. Tot i ve tvé hlavě se nalezá. Myslejí tito.

Dítě. Tot nemohu říci. A tak což giného we mně myslí.

Učitel. Pravdu máš! Co w tobě myslí, není tělo, ale gest Duch. Duch w tobě myslící nazývá se Duse. Přeslyš nyní všecko, co gá tobě o člověku předněsti chce.

Dítě. Bděčně, a budu wám za to děkować.

O částkách lidského těla.

Tělo lidské, ze mnohých částek složené, uměle (funkcionně) gest sformowano, každá geho částka má své neustitowněgši místo, a své vlastní určení aneb cíl a konec. Hlava stoji na vrchu těla, wlasmi obroslnutá, a proti zimě zaopatřená. Samý gegi vrch woláme těmeno, pod nímž gest mozek, z něhož po celém těle vycházejí jako gisté šnůry, řečené nerwy; ti působějí čit aneb citění, sluch aneb slyšení, čich aneb wonění, chut aneb okusnění, zrak aneb widění. Z obau stran hlavy máš sluchy (sluchy židowiny) a ussi. Na předku gestit twář s čelem, s očima, s nosem, s usty, a s bradou.

Očima, co wíkol nás gest, spatřujeme. Dny pro nás gsau veliký poklad.

Ušima každý zruť, get, šum, hřmot, hluk a gakowěkoli znění w powětří slyšíme. S oko i ucho gestit wýborně spořádaný nástroj, který při nás múdrost Boží welice zvelebuge.

Usta s vrchním a spodním retem (perau, gampau) potřebujeme ne toliko k gedení, ale i ke mluvení. V ustech máš dásně, zuby, gazyl gednau žilkau se srdcem, druhau s mozem spogený.

Drostlý člověk má třicet i dva zuby: předními pokrmy hryze a řeže, zadními neb třenovýchmi ge mele, žvýká, drobí, aby zdobení v žaludku tím lehčegí strávení býti mohli. Zuby a usta často a pilně vymývæg. Na zdravých zubích člověku velice mnoho záleží. Šlodí gím obzvláště horúcí gidla, rozpalugicé nápoge, hryzení tvrdých věcí, sladké lahůdky, obzerstwj, zubů nečistota, ale i přilísané v nich sem i tam pichání. K osem woujme, a ním vychází wšeliká nečistota ze hlavy. Nos swüg wždycky pilně od soplů (wozhru) očistlug.

Hlava stoji na krku (šigi): mezi ním i hlawaú gest hrdlo záležegicé z prstenowaté kosti, neb přjhbů. Na swých ramenách neb plecích člověk mnoho může unésti. Máš dále prsy, hřebet, boky, břucha, stehna. Wniter gsau plíce, w obau bocích: w prostředku srdce s dvěma komůrkama, škrze které se ustawičnē krew žene. Pod ním gátra (pečeně) se slezinau: pod těmito žaludek se šřewami w gisté bláně; která roztrhneli se, následuge průtrž (šylawost). Ůdowé těla ostatnj gsau: dvě ruce, dvě nohy; na prostřed ruku máš loket w přjhbí (žhybadla), na konci dlaň s pěti prsty. Na noze zdola beder a kyčly máš koleno. Nad přjhlawkem a patau dwa kotjky (členky); pod patau a pěti prsty, hrubá podesšew gest.

* * *

Částky těla giné gsau tvrdé, gako tu přjkladu na hlavě: wrch hlavy, čelistě, a zuby; na ostatním těle hřebtowá kost (páteř), řebra, gichž po každé straně dwanáctero, a prsy. Giné částky gsau z
ma=

masa, kamž přináležejí pulsy, žily, stěwa, srdce, plíce, slezina, ledwiny, blánky, žaludek, a tak dále. Gestě giné částky těla gsau, co woda, gako mozek we hlavě a w ostatních kostech; mléko w gístých nádobkách; krew w žilách; slina w ustech; slza w očích; žluč hořká w gístém mechůře; stáwa neb zast w žaludku, k lehčegšimu stráwení pokrmů; gístá mast pod kůží; pot dýkami potowými se tšmíci; moč a w uffích mast.

D žiwotu těla lidšského.

Gá sem žto, to gest hýbám se a cítím. Cítím swými pěti smysly. Uchem slyším, okem widím, nosem woním, gazykem a básněmi okúšším (chutnám, šmakám), a na celém těle, ale obyláště w rukách a w koncech prstů, gako i w podoběwách makání, dotýkání se, (tef) gest složeno. Šlowěl zdravý může státi, choditi, běhati, seděti, ležeti, ohýbati a zpřímiti se (naprawiti se), o zem se hoditi a zas powstáti, a swau hlavau, rukama a nohama nesčíselná hnutí činiti.

Možu mluwiti, ale i co mluwím, mysliti a rozuměti; nebo mám duši, a tato w těle mém bydlí.

D žiwotu duše.

Duše má může mysliti t. g. může sobě, to co widím, slyším, woním, chutnám, makám předstawiti, ano i toho, co wniterně buď tělo mé k. p. bolest, hlad,

žijeti, aneb ona sama w sobě cítí, přigemnost aneb nepřigemnost, omrzlost, žalost, lítost a t. d. powědoma gest. Může to wsse, co gedníc myslila, sobě zachowati, a přijetě zase na to se rozpomenauti. A tať může sobě negen přítomné, ale i předestlé, ano i budoucé věci předstawowati a těchto očeláwati. Toto wssecko může sice i nerozumné howádlo a dusse geho činiti. Ale dusse lidská tijn gest nade wssecky howadné duchy nekonečně powýšsena, že ona to wsse může swobodně činiti; howádlo gen to, a tudy něco sobě předstawuge, co a když geg smyslowé geho a pužení k tomu nutí, dusse pať má může pozorliwost swau od těch věci odtáhnauti, které spatřugeme, a na giné, na které sama chce obrátiti. A práwě w tom rozumnost dusse lidské záleží, že takto swobodně mysliti může.

Ž této rozumnosti přináleží gestě i to, že dusse lidská může i umj věci podobné srownáwati, ge spolu w gednu myslénku bráti a gedným guénem znamenati k. p. wssecky zlástnj (osobitné) lidi w gednu myslénku člověka, wssecka rozličná dřewa w gednu myslénku stromu, wssecky chwálibné wlastnosti a obyčege některého člověka, w gednu myslénku ctnosti a gaboby spolusebrati, a tať ge sobě předstawiti. Nýbrž může sobě dusse lidská každau myslénku na mnohé gaboby částky rozděliti, a každau zlástě (osobitné) mysliti k. p. w člověku dussi i tělo, w těle rozličné částky a gegich powahu, moc a sílownost, cjl aneb určení gegich, dusse rozličné moci a wlastnosti a t. d. Toto howádkum dáno nenj, pročež ani mluwiti nemohau, byt i nastroge ke mluwenj měli. Dále dusse lidská rozdíl činj mezi gednau a druhau věcj, mezi dobrým a zlým, prawým i neprawým; slusným i neslusným; může o těch věcech, které poznala, síditi t. g. o nich toto neb giné wyprawowati, a toho sídu swého i přjčinu dokládati. To wsse má dusse rozumná, a tudy gest powýšsena nade wssecko giné widitelné stwoření.

Krom rozumu, má lidská duše gestě i ginau hlavní moc swobodnau vůli, člověk umí věc povážiti, a rozeznati, a teprv po snažném rozmyslu něco konati, a tak dobré wywoliti a zlé zawrhnuti. Žal může we škole buď pokogně seděti neb štantowati (sháněti se, dováděti); ale rozum mu říká: toho nečin, to konati gest zlé. Zwoluge tedy tiché seděni. Prawda sice, že sobě člověk začastě dosti času k tomu nebere, aby některau věc dostatečně rozsúdil, a tu obyčegně zblúdí. Pročež tehdaž neybezpečněgi a neymúdtěgi sobě počínám, když nic bez rozvahy nečinim, a to což gest neylepššio, zwolugi. Poněwadž pak we swém sandu ze strany toho, coby slusšného, dobrého, užitečného, a prawého, aneb neslusšného, zlého, štodliwého a neprawého bylo, zmýliti se mohu, z té přičiny potřebugi přecašto poučení a rady rozumněgššich a ztusseněgššich lidí.

Kdo wšsecko gen po swé hlavě konati chce, toho nazýváme swémyselným, tvrdočelným, swéhlawým. Ale gá nechci býti takovým: nebo to gest věc ohavná a hrozný blud.

Mám také i swědomi, a gsem sobě swědom swých činů a swých umyslů. Toto mé swědomi k dobrému mne nutká; a když ho poslechnu, nabývám radosti a potěšeni, a tehdaž mám dobré a pokogně swědomi, a ono gest pramen stálé radosti. Ono mne wyšířhá před hříchem, a pakli ho neposlechnu, tedy si působim zlé a nepokogně swědomi, a totě gedna strasšná pokuta za hřích.

A tak člověk přewyššuge wšsecky žiwé twory na swětě; ale gest powinen tyto swé přednosti i k dobrému swých bližních wynaložiti.

D spogeni dušse s tělem, a o zdrawi těla.

Učitel. Co gšī tať smutný Janjku?

Janjk. Bolj mne hlawa.

Učitel. Neni tedy diwu že gšī smutný: nebo tdyž nasse tělo trpj, trpj i dušse. Ale neteštniž, rozwesel se, tať i hlawy bolenj se umenššj.

Jan. O tdybych mohel wesel býti.

Učitel. Nemyslí mnoho na bolest, wezmi něco weseleho před sebe, wěr mi, že tdyž dušse nasse gest weselá, i tělo hned gest čerstwěgššj a zdravššj.

Jan. Musj se tedy ta nasse dušse s tělem nassur dobře znáti?

Učitel. Š! owšsem. Ona gest s tělem we wselmi tuhém spogenj.

Jan. Snadby dušse bez těla ani nemyslela?

Učitel. Tať gest Janjčku, bez očí nicby newiděla, bez okusu (šsmaku) w uštech nicby nechutnala. Tdyž pať tělo, aneb geho částky, geho smyslowé negsau zdráwy, tedy i dušse nemůže náležitě mysliti, rowně, gako ty bez pěra, černidla a papjru nemůžeš psáti, aneb se zlým pěrem, černidlem a na zlém papjru nemůžeš dobře psáti.

Jan. A tať mi tedy mnoho na tom záleži, abych měl zdravé tělo a weseleho ducha?

Učitel. Š owšsem, na tom neywjce ělowěku záleži. Nebo weselost ducha zdrawi těla, a toto zase weselosti ducha napomáhá. Ale wjšli, gať můžeš weždy wesele myslī býti?

Jan. Gá sem wždych wesele a dobré myslī, tdyž sem powinnosti swě náležitě wykonal.

Učitel. Dobře synu můg, to sobě na celý čas swěho žiwota zachoweg, a uť se při tom na swém losu přestáwati, bud přegný a lastawý, a budeš myslī žiwot přjgemný a radoštný.

Jan. To sobě zachovám. Ale gatže se nemoci wywarowati mohu a mám?

Učitel. Powjm na krátce: gez mjrně a žaludka nepřepřlůng, nepř, když gš rozehřjt, studené wody, hýbeg často swým tělem, a mnoho nesed: wyspi se, ale přjliš dlůho nespáweg, hled, abys weždy w čerstwém a zdrawém powětrj bydlel. Nebo we zkazeném powětrj člověk se i zadusiti a umřiti může, a tu se to spogenj těla s duffj roztrhge.

Jan. Neumruli gá od této bolesti hlawy?

Učitel. Od hlawy bolenj hned člověk neumjrá, musš se ale chránit, abys hůre neonemocněl.

Jan. Wčera pec byla welmi rozpálená, a gá se weždy při nj zehřjwal.

Učitel. Gle! takš hlawy bolenj dostál, a k tomu snad i wje gedel, než třeba.

Jan. Zdaljž gen tehďáž onemocnjwáme, když mnoho gime, a když při rozpálené peci se zehřjwáme?

Učitel. Mily synu, přjčiny nemocj gsau mnohonásobné, takže i při nehwěťšj prozřetelnosti nemoc nás napadnauti může, ku přjkladu: když nákažliwe nemoci panugj, mor, patěčně, osýpky, sypanice, čerwenka neb běhawka.

Jan. Ach kolik nemocj! mne gen gestě hlawa bolela.

Učitel. Šastnyš, synku! Mnogo na swětě nemocj gestj, ku přjkladu: zimnice každodennj, třetáčka, čwrtáčka, kassel neb katar, suchotiny, zubů bolenj, hlawy bolenj, klánj, kolika, aneb we střewách náramné štjpanj, wodnatelka, lámánj, a tak dále.

Jan. S dosti, dosti guž pane Učiteli! Na mau prawdu ge to s námi bjda, když sme tolik nemocem poddáni. Budu se gá chrániti, aby mne pozatjm ani gen hlawa nebolela.

Učitel. Wjšli gat se mohou sypanice wyřořeniti?

Jan.

Jan. To sem slyšel, že sstěpenjm krawčákům sypa-
nte. S mně gsau zasstěpeny.

Rozdil lidj.

Zuzka. Marka! pod, pod, ale skoro: hle, hle, tam gahý černý člo věk.

Marka. S! to ge kočňář aneb kominář, co kočy wymetá: tam we své práci se on tať začernj.

Zuzka. Dominowala sem se, že se tať černý narodil. Toby bylo pětně dítě! gá si taťowau bábitu (lútku) zprawim, a twát gi atramentem začernjm.

Marka. A či si guž zapomněla, že nám náš pán učitel i o černých libech rozprávěl?

Zuzka. Ach, prawda! to gsau Mauřenjnowé. Ti bydlej w Indii a w Mauřenjnské zemi. Ale wssat i o taťowých prawil, co magj barwu, která nenj ani bílá, ani čerwená, ani počerná, ale gako meděnná.

Marka. Tať ge: Tacj bydlej w Americe, gsau meděnno-čerwené barwy: ale wssat si na těch guž zapomněla, co magj žlutobrunatnau a tlapkawan twát.

Zuzka. Tať, tať: ti w Azii též býwagj. Ale těch welikých lidj gako nazýwáme tam w té Pa-žo-na-ti či gako?

Marka. W Patagonii, chceš říci: Obrowé: a ti malíčej gmenugi se Cwerglowé aneb Bjdimužjkowé, že gsau gakoby gen na pjď!

Kapitola II.

Poučení o Slunci, Měsíci, Zemi, Vodě, Powětří, a úklazích w něm.

Tomáš. Slyšij, bratku Gířj! dostal sem list od našeho spolu-učenjka, který před půl rokem do latinské školy odšel. S tebe pozdrawuge. Ach, a co mi wšlecht píše? co se on tam naučil?

Gířj. Ukáž, at i gá čtám.

Milý Příteli Tomáši!

Těže sem se laučil od tebe a giných chlapců, s nimiž sme spolu rostli. Ale nelitugi, že mne mogli milj rodičowé sem do školy dali. Tu se gá cofi hodného naučjm. A abych i tobě chuti dodal, hle, tuť wypiši, co sme se wčera učili. Takto nám pak náš pán Učitel wyprawowal.

Slyšte, co neyprw na swětě spatrugete, to se poznati naučte. Bez slunce nic byste newiděli: ono wás i swět oswécuge, ono i nás i celau zemi swým teplem zahřívá, ono naši zemi plodistwau činj. Bez slunce bylaby naše země smutná a hrozná temnice. Zdá se wám to slunce býti malé: ale předce gest čternácte stotisicrát wětšj nežli tato země. A nad tím se nediwte; nebo od země gest ono dwadcet milionů mil zdálj. Gle gestřáb, a ginj ptákové, kdž wysoko letěgj, gať malíčej se býti zdagj!

Slunce na naši celé zemi w geden a týž čas nemůže swytiti: neb země gest okružlá. Ale ona za čtyři a dwat-

dwadcet hodin se gedentrát obrácj; odkud noc i den powstává. W tomto swém kaulenj ona gedentráte přes rok i wúkol slunce swau cestu wykonává, a působj tak garo, léto, geseň a zim u. Tyto roka proměny gsau pro nás welice dobročinné. Kdyby země bližší slunce byla; ach cobychom my lidé i giné twory od geho pálcivosti trpěti museli! A kdyby gessťe o několik tisic mil od téhož slunce zdálenějšj byla, tedhyby wssecto zamrznauti muselo, a nicby se nespátkowalo na ni, gen věčný led. Múdrý Bůh tedy múdře gegj plac gi wyměkkiti ráčil. A protož není wssudy gednat teplo. We fraginách půlnočnjch, ku přjkladu w Sibertii, gest mnohem zimšj než u nás, a w Africe mnohem teplegí. A i toto Bůh múdře spůsobil. Giné twory a byltny we fragech teplých, a giné we fragech studených, giné opět we fragech, w nichž gest wolné powětkj, rostau.

Ten země frag, kde my ráno slunce neyprvé spatkujeme, gmennugeme Wýchod; kde se nám wečer z očí tratj, Západ; kde se nám o 12. hodině polednj ukazuje, Poledne; a co proti polednj na druhau stranu patkí, sluge Půlnocj. Ale wssak slunce wlastně ani nemycházi, ani nezapadá.

Toto sobě zachowagice, sami si wyložjte, coby byl den, co noc, co rozedněnj a swjtánj neb úswit, a co súmrať. Gle, tak nic pogednau a bez přjprawy neyowstává. Na raz z gasného dne do tmawé noci neweđe nás Bůh; cožby pro nás bylo welmi obtjžné.

Ale guž sem ustal psáti. Na druhýkrát opět něco. Pozdraw mi Gířjhb. Učtež se pilně, abyšte brzo za mnau přissli. Wěg se dobře a wěť, že sem gá ustawičné

Twig

upřjmný přjtel,
Jan K wětoslav w. r.

w M. B. dne 3. Unora
R. B. 1825.

* * *

Milé dítky! Pán Bůh temnoty noční osvěcuje měsícem a hvězdami.

Tyto hvězdy jsou dvogaté. Jiné jsou nepohyblivé hvězdy, své vlastní světlo magice; jiné pak jsou planety, t. g. blůdící hvězdy, které od slunce světlo mají. Hvězd jestli nesčíslné množství, kteréž i našim okem vidíme: ale tisícnásobně více jich spatřiti můžeme ožbrojeným okem, t. g. skrze hledidlo, (dalekohled, perspektiv). I ve dne hvězdy viděti bys mohl, kdybys do hluboké studni, v níž voda vyschla, sestúpil, a nad sebe zhluru hleděl.

Planét se před tím jen pět počítalo, totiž: Dobropán, Vada, Smrtonoš, Královoc a Gladolet, ale od několika roků jestli čtyry nové, a před tím neznáme zpytatelé přírody našli, jenž jsou; Nebešťan, Ceres, Pallas a Juno. Vlastně i naše země mezi planety přináležej. Nám neznámější jest měsíc, poněvadž on naši zemi jest nejbližší, ač na padesáte tisíc německých mil od ní vzdálený. On jest tovaryš naší země, a vykonává svůj běh vůkol ní za 27 dní. Světlo své má od slunce, a jest padesátkrát menší, než naše země, t. g. z jednoho okřstleku zemského mohloby se 50 takových kaulj, jako měsíc jest, udělati.

Přicházejí měsíc ve svém běhu okolo země právě mezi slunce a mezi zemi, tudy se stává zatmění slunce. Měsíc pak tudy se zatmívá, když se země mezi sluncem a mezi měsícem nachází, tak že pro svůj zemi, sluneční světlo ku měsíci přijíti, a geg osvěcovati nemůže. Hvězdy již naši starodávni předkové gistými jmény nazývali, a pod jedním jménem jich mnoho obsahovali. Když pěkná a gasná noc bude, zeptejte se o tom svých rodičů, aneb jiných, zlástě těch, kteří na poli

s dobyttem nocivagj. Oni vám, když s nimi bdjeti budete, ukážau: co a kde **Wúz** na nebi, **Rosa**, **Kuřátka**, **Děnnice** a tak dále.

Tato naše hospoda gmenuge se **Země**, a přiná-
leží mezi planěty. Nemá tedy vlastního světla, ale od
slunce osvětlována bývá. **Wěšši** gegi částu zaujmá
mnohé a veliké vody, glnž **Moře** říkáme: ostatek na-
zývá se sucho.

Na suse nagdeš rowiny, wršky, kopce, pa-
horly, břížky, veliké wrchy, a vysoké hory,
hluboké doliny a propastě. **W** horách na powrchu
roste dřevo a tráwa: witter gatoby we břichu země wse-
liké kovy, zlato, stříbro, meď, železo, cín, olovo, sírka,
a t. d. **Z** wrchů pocházejí prameny wod a potoky malé
i veliké. **W**inice nepřijhodněgi na wrchoch proti slunci
obrácených, a tak w teplém kráji se stěpují.

Nacházejí se i takové wrchy, které se časem kúregi,
a z gisté díry poněkud i gasný plamen wyblúge; za njmž
mnoho popela i kamení vyhazováno bývá. Takové hory
gmenugi **Sopkami**, ohňodáwy, aneb oheň vyhazugi-
cými horami. **O**ny gsau zemi to, co našim domům kochy
nebo komjny. **K**de takový podzemní oheň nemůže wyni-
knouti, tam se obyčegně ztrhává zemětřesení. **W** některých
horách nalezají se veliké a prostranné **geřky**, w nichž
se zvjřata přidržují. **N**ěkteré z nich gsau teplé, některé
velmi studené, tak že wsecko w nich mřzne. **N**eywysšší
chlumy neywyšších hor gsau weždy sněhem a ledem při-
kryté.

Celá země na pět velikých částek se dělí, totiž na
Europu, genž nyní gegi neyawlowněgšší; na **Asiu**, w
níž se **Pán Kristus** narodil, a kteráž od počátku swěta
žná-

známa byla, jako i dobrá částka Afriky s Egyptem a Mauréjnskou zemí. Amerika jest veliká částka světa od gistého Kristofa Kolumba okolo roku 1492. vynalezená, z níž mnoho tabáku, kávy, koření a giných věcí, jako i množství zlata a stříbra do Evropy po moři dováženo bývá. Pátá světa částka má jméno Polynézia, jako bys řekl: mnohoostrovj, proto že z přenáramně mnoho ostrovů záleží. Jest pak ostrov fragina u prostřed moře, ze všech stran mořem ohrazená a vodou obestřená. Pulostrów se gmenuje fragina, která na jedné straně týla se sucha, z větší vsíť částky obličena jest vodou.

* * *

Woda na mnoha místech ze země se prýští: odtud povstávají studnice, jezera, bahna, krasoviska. Wodu tekoucí nazýváme řekou, potůčkem, potokem a řekou, jenžto břehy obmezovány býwají. Když woda ze břehů vystupuje, činí rozvodněnj a powodeň. Všechy potoky a řeky do moře se wlévají. Mořská woda je slaná a hořká a nemůže se píti, ale právě proto moře i mnohem větší a těžší lodě nese, a mnohem více tvorů w něm živo býti může, jako w potocných wodách. Pro svou slanost moře nesnadno zamrzne: to vsíť, které od slunce přjliší vzdáleno jest, weždy zamrznuté zůstává, a ledovým mořem sluje.

Woda w tuhé zimě měnj se na tvrdé tělo, a to nazýváme ledem: když pak se velmi hřeje, tedy potom wře a waří se: při waření pára její vychází tak, že woda cele se tratiti zdá.

Na některých místech teplá woda se prýští, což odtud pochází, že tu i tam podzemnj oheň se nalezá. A kde to místo má, tam teplice býwají.

Powětří gest teničké, na strze swětlé tělo, přes které prohlédnauti můžeš. Jeho barwa z daleka gest ta pěkná bělafa (modrá) barwa, gijto nebowa barwa tjlame.

Bez powětří žádné zvíře živo býti nemůže, poněwadžby bez něho nemělo dýchání. Bez powětří žádná bylina nemůže růsti. Proto se zem, do níž něco zasítí más, musí orati anebo kopati, aby gi, když se sypkějši stává, powětří přewátí mohlo. Bez powětří žádný zwuk, hčmot, šum, fust, huč, znění, neb hlas možný není. Když některý zwuk a hlas na některou skálu, anebo horu se udeří, a od téže skály nazpět odstrčen býwá, tedy odtud powstává ohlas aneb opětování prwnjho hlasu, ečho. Na některých mjstech, kde hlas na dvě, tři, neb čtyry skály se rozráží, dwa, tři, i čtyrykráte se ohlazuje. Odtud se i půwod hřmánj dá wyložiti.

Powětří w domjch a gjbách zláště nyzkých dýchánjm, parau a potem se zanečistuje: musí tedy wen wyhnáno, a čerstwé, otwřenjm obloka (okna) dnu wpuštěno býti.

Gistý swec gednuc w zimě w čas ráno k gistému tkáčowi přišel, a u něho oblok otwřenj nalezel. I hned mu tjal: přitel! co pač to činjte? Kdo slýchal w zimě oblok otwřenj mji, a swětu kúčiti?

Tkalec. Gá i w zimě každý den oblok, aš za šfest

šest minut otevřený třímám (držím), aby povětrí nečistě ven, a čisté dnu přišlo.

Swec. V létě gá celé dni obloky otevřené držím, ale w zimě ge rád zavírám. S kdožebý s kuřiwem wystatíl?

Skadlec. Když se teplo z pece po gízbě rozefšlo, tedy i gá okno zatvřené držím. Prwé nežli se ale kuřilo, málo zimy gest užitečné. Nebo na ten způsob gá wen wypúšťim povětrí od nasseho mokřého plátna, od nasseho wydýchání a páry zanečistěné, smradlawé a nezdrawé, a dostávám mjsto toho čerstwé a zdrawé do mé chyže, a tímto způsobem gá mé zdrawj zachowávám; ač mnozi ginj mogli spolumístrowé téměř weždy churawěgi, poněwadž zanečistěné a nezdrawé povětrí do sebe dýchaji.

Swec. Nynj se mně rozum otwírá! ted widim, proč gá téměř od 12. roku wždycky w zimě na prsy a na hlavu trpim, a wšeliké neduhy dostávám. Na potom budu gá tak, gako wy, povětrí we swé gízbě čistiwati.

* * *

Když se povětrí hýbe, powstává odtud wjter, poněkud když sylně duge, i wichřice; která často gať na wodách, zláště na moři, tak i na susse, mnoho škody přináší. Nebo wyvrácj z gruntu domy, celé lesy láme, a stromy z kořene trhá: na moři pak weliké lodě se lámají a topěgi. Wjter wšak sám w sobě nám newyhnutlívě gest potřebný a užitečný. O tomto dwa sedláci, do gistého města pěšky gdauci takto wespolek rozmlúwali.

Jan. Kdyby tento wjter geu počkal, potudbychom na swé mjsto přišli; tak nás přidrži, že pospíšiti nemůžeme, a plno prachu do očí nám hájí.

Mar-

Martin. Gausede! ty se domníváš, že sám na světě žiješ!

Jan. Gať že se twá řeč sem sřituge? gá se domníwám a říkám, že mi tento wjter nepřijemný a sřodný gest.

Martin. Nepřijemný? To dopustjím. Ale když on mnoho tisícům lidj, když on wšem zwěrům a zrořlinám užitečný gest, nemůžeš ty na maličko tu nepřijodnost potrpěti, že ti prach w oči hájí? Wily Brachu! toby tolik bylo, gako kdybys ty ku Tise neb ku Duna-gi přišel, a winřowalbys po suse na druhau stranu přegiti. Tuby Bůh tobě chaternému člověku k wůli musel zázrať učiniti, řety wysuffiti, a tisícásobné nepřijemnosti a ublženi ginyým lidem působiti. Ale to Pán Bůh gistě neučinj.

Jan. To dopustjím; ale řikáš, že wjter rořlinám osojji. Gako?

Martin. Gať, že wjter slunečnj horko od zrořlin zahánj, aby od něho spáleny nebyly. A kdyby sme my dnes wěťjčka neměli, i wěruby sme se gestě gináč potili. Když žádný wěťjřt newěge; o gake ge w poli zparno a horko!

Jan. Předce ge to dobře rozumem mysliti. To ge prawda co mluwjš. J gá sem to wěděl, ale sem naň nemyslel, a nynj mi do paměti přicháji. Gle tam w předměřji, kam gdeme, wjter žene mlýn.

Martin. Přideg bracku! Wjter žene lodě na welikých řekách, a zláště na moři. Plawectwj bez wětra nemůže býti. A ó gakbychom mnohých wěcj neměli, kdyby nám ge byli po moři nepřineřli, ku pr. zemčata, které sme z Ameriky dostali.

Jan. Gať ge! ale wěru i mnoho sřody nadělá ten wjter. Wlonj nám obilj wymlátil, že sme teměť sami neměli co mlátiti, neb tlačiti. Před třema roky celý les polámal, a teby i w našji dědině tolik domů zpod-

vrácel! a z věže dach (střechu) kam zanesel? Z totě bylo divné, když nasse věže na winicích nassich sedla.

Martin. Nu ale to nebyl obyčejný wjter; to byla wichřice. Widjš, wšak to nebywá wždy. Ale i tam má Bůh své přičiny a múdré cile. A snadby lidé byli zbugn ěli, gestliby gesttē wice obilj byli wolni měli. Nebo ač ho i wjter wybil, předce ho dosti zůstalo, buš Bohu chwála! Nu ale o wětře gesttē gedno coš mi na pamět přisslo.

Jan. Z čo? rád uslyšim. Od tebe se může člověk poučiti. Tyš darmo na školšých stolicech nesedáwal.

Martin. Powěz mi, co se stává s wodau, když stogi a se nehýbe?

Jan. Ona se zesmradi.

Martin. A kdyby se powětří nehýbalo, čiby se i ono nezsmradilo?

Jan. Z wšak powětří není woda?

Martin. Woda není, ale wodě podobné, podobné kělám. Neslyšellis, co nám onehdy, při swadbě mé dcery, náš Bůh Farár rozprávěl, že se lidé i w powětří plawěgi. Takowau loď gmenugj Němci Luftballon; my geg můžeme gmenowati wětrowým kórábem, powětroněm.

Jan. Nu wěru předce powětří musí býti coš tektého.

Martin. Tak gest: a když neteče t. g. když se nehýbe, když nemáme žádného wětříčka, o gať nám gest těžké powětří! o gať ge člověku mdlo a těžko na prsich, sotwá že zdýmá. A kdyby to dlúho trwalo, zesmradiloby se powětří. Ale hle, wjter tomu překáží: on njm hýbe, on nezdrawé částky přeč wleče, a rozhání.

Jan. Hle, hle, giž sme při bráně. Gať nám čas přessel. Děkugi tobě za twé poučení.

* * *

Powětří na naší zemi nikdy není dokonale čisté. Gsau s ním smíšané vřelíké částky, strže páru vycházející a wháru stupující z vody, ze země, z bylin, a ze živočichů. Tyto páry w powětří gsau z částky mokré, z částky ohnivě, které se lehce zapalují: nebo gsau olegové, firkowaté, sanitrowé, smolowé. Z mokřých pochází rosa, mahla (mhla), oblaky, déšť. Poněkud se déšť práší, když tak drobný gest, jako prach. Déšť obyčejný aneb gest fraginšý, když nebe, pokudkoli ho widíš, dešťovými oblaky gest zatáhnuťo, a tu říkáme w obecné řeči že se rozdaždilo; aneb gen mįstěčný, když gen z gednoho oblaku krůpěge padá. Přijwal ge prudký nedlího trwagický déšť, gehož kwapky a krůpěge gsau weliké; a když se razem wylegi, gatoby sudem lįwal, tedy říkáme, že se oblak protřnul. Křewawý déšť, genž se poněkud wįdá, není křewawý. Wjter někdy ze země čerwený prach zchytá, aneb i čerwené čerwíčky a zwjřátka. Toto wřecto, když ho mnoho gest, a když s deštěm padá, déšť na čerweno barwí.

Déšť wůbec zemi plodistwau činí, a bez deště ani chleba, ani wjna, ani něeho bychom neměli.

Rosa w noci padající byliny občerstwuge, které slunečnj horko přes den zmařilo.

Páry mokré w powětří mrznicé, dáwagi sněh, padlý mráz a bůřku neb kamenee, což, i ledowicau gmenugeme.

Sněh přitřwá zemi a chrání gegi rostliny před welmi tuhau zimau. Mráz gestil zmřznutá rosa, která na zem padá. Kamenee, ledowica neb bůřka ze zmřznutých w oblace wodných krůpěgi powřtawá.

Oblaky magi rozdílné barwy. Ráno před wýchodem

dem, a večer po západě slunce jako zapálené vyhlídají. To se gmenuge gúternj a večernj záře.

Když gá mezi dešťovým oblakem a mezi switj-cjm sluncem stojim, tedy spatřuji duhu na nebi roz-tomilých barev. Takowau duhu mohu i we swětni-ci widěti, gestliže pohár wodau naplněný proti slunci anebo w noci proti swjci postavim, tedy se mi na stole ukáže duha.

* * *

Z ohnivých pár w powětrj powstává záře půl-nočnj a blyšťání. Záře půlnočnj fragum půlno-čnjm místo swětla býwá; gináč ale nic newyznamenáwá, a z toho úkazu na nic zlého zawjráti neschuffj. Ona se neywjce w zimě ukazuje a zdá se toliko zapálená w powětrj pára býti.

Při hřimawici býwá blyšťání, hrom a hřimání. Onyno páry olegowé, sírkowé, elektrické a t. d. wětrem spolu stisknuté gsauce, gedna o dru-hau se trau, a tak se zapalugi, a tedy se blyšťá. Ten oheň a ta pálcíwost působj weliký hřmot, genž se gmenuge hromem.

Tento hrom tedy není gistý čtyrhlavý kámen, aneb, jako říkáme, skála; ale ge moc té wypufftěné a zapálené, tekúcé, hromowé (elektrické) materie, (hromowiny).

Hřimání gestli gen ozýwání se zwuku hromu w powětrj, strže geho mocněššj pohybowání způsobené-ho. Odkud mezi horami i silněgi hrmj i dlúžegi, než na rowinách.

Při každém téměř blesknutj hrmj: ale čjm pozděgi a méně hrmj, čjm zdáleněššj ge hřimawice. Hřimá-nj gen asi na tři mile slyšeti můžeme. Když se bly-
šťá

ská bez oblak a bez hřimání, a tudy říkáme w naší řeči, že se ná sucho blýská, aneb že se oblaky čistějí.

* * *

Dwan wandrowných towaryšů pod holým nebem zastihla hřimawice. Tu gedem z nich Strachoš říká tu swému kamarátowi Smělošowi: hle, tam neda- leko strom weliký a hustý, běžme k němu, a budme pod ním, pokud hřimawice přegde. Ach, gať se gá bogim hřimawice, blýskání a hromu. S teraz mi srd- ce stýská.

Směloš. Gá raděgi tu státi budu, a raděgi až do nitky zmožnu, nežlibych běžel. Kdo běžj, ten powětří rozrážj, a za ním zůstává gakoby prá- zná cesta: do té prázné cesty se walj powětří, a za ním hřimawice. A takby sme si během hřimawici gen bliže k sobě přitáhli. Wšak wš, že i zwonění proti hřimawici z této přjčiny ge zakázáno.

Strachoš. Běžme gen, hned ge tu, gag! gag!

Směloš. Ano, w běhu se dobře potit, a hrom na sebe táhnaut? Proto Hrom i mezi státek, mezi ow- wce tu pr. rád pere, že mnoho pár z nich vychází; a tyto se spogugi s těmi parami, které hřimawice působěgi.

Strachoš. Běžme, giž možnu!

Směloš. Když zmožnu i uschnu; Pod strom ne- pügdu. Strom mnoho tisíc končtých (špicowatých) li- stů má, každý z nich hrom přitahuge. Či wš, ty hromowody (odvoditelé hromu) co sme tam při skladě pufněho prachu (prachowný) widěli, ti ysau kon- čité, a widěliš ten rozpáraný ořechowý strom w dědi- ně, kterau sme přěšli? Hrom rád do stromu udjrá.

Strachoš. Ach, předcebych se gá byl raděgi do toho stromu schowal, asnad právě gest prázný. Ale sám nepoběžim, nebo se bogim. Pügdu gen poma-
lu

In s tebou. Nuweh! ach, pro Boha, ach, gag, ach! Když Strachoš takto zkritel, zkritel strachem, neb uderilo. A když oči své otevřel, widěl, an se z toho stromu kúřj, pod nimž on utočiffě své hledati chtěl.

Směloš. Widjš, bracku! tobys sobě byl wyběhal.

Strachoš. Dětuji ti, towaryssi móg, žeš mně od toho zdržel: neb nynj si mi život zachoval. Ach, dobře je sem tě poslechel.

Směloš. Ale zloš bážliwost. Bážliwost weždy nebezpečnstwi mnozi a bážliwy člověk dwognásobně trpi. Nebo když přichází nešťěstj, pro strach newj sobě spomoci, kdyby gnače i mohel. Ale hled, hled, tut sme dohonili dvě děwiffy: připogmež se k njm.

* * *

Wandrownj. Dobry den djwčence! kam půgдете, a co ste tať rozhorlené.

Gedua děwečka. Bůh degž i wám! gdeme do města. A oč se hadáme, nechť wám ted moga towaryssia řiká: Neb ona wěřj Zmoka.

Strachoš. Bůh s námi! (žehná se).

Směloš. Nu, wyprawugže o tom zmoku: abych se zasmál.

Druhá děwečka. Dobře se smáti, komu zmoť peníze wláci.

Směloš. Mně gich wěru newláci.

Děwečka. Ani mně: ale nassěmu susebowi.

Směloš. Gato?

Děw. J gato? kochem.

Směloš. Kdo widěl, že peníze nesel?

Děw. Gá sem peníze newiděla, ale sem widěla zmoka do geho kochu letěti. A to celý swět řiká a wěřj, že zmoť peníze nosj kochem do domu.

Směloš. To celý svět vějí! Já newěřim, a předce k tomuto světu přináležim. Chcete-li mne poslyšeti, já vám celého toho zmoťa vypíši, a co by byl, před oči předestru.

Wšickni. Ano chceme.

Strachoš. Ach, ale (Pán Bůh s námi) není to sám — dábel satanáš?

Směloš. Z kdoby tak bláznivě smýšlel, towarýši! Z moť nic gneho není, než páry olegowé, masné, sirkowatě a sanitrowé w powětji zapálené: které gsauce gednie zapálené, pomalu se rozpíštějí a k zemi se chýlejí. Meyraděgi pak přirozeně tam na zem padají, kam ge wjter žene, a kam se wjter táhne. Kochem wždycky wjter dnu dnge, za nímž cesta gakoby prázná zůstává. Tauž cestau táže zapálená hmota se žene, a tu w lochu se tratí. Tot gest celý zmoť. Co je ten přinese?

* * *

Mluwjwagi lidé, je něttere lidi i coši wodj, a kdž člověk za nim gde, tedy ho přiwede do bahna a do blata. Na před gde coši gak s lampášsem (pochodni) a hned pomalu gde, hned pospíši. Gdesli za nim wolno, i ono sobě woltá: pospíššli, i ono utíká. Cožeby to mohlo býti, zeptal se Šiři swého učitele. A učitel genu následugicau zpráwu dal. Při stogicých wodách a bahnách mnohé sirkowatě, olegowé a masné částky, strze slunečnj pálčiwost wyťahowané, žhuru wstupugi. A poněwadž gsau těžté, wysoťo se wynášseti nemohau, ale málo nad plochan (wrčkem) země, blizo bahna a močálu se blyšštějí, a gak ge wjter žene, tak hned pozděgi, hned rychlegi se pohybugi. Kdo za tmi swětle m gde, přirozeně, že do bahna nebo mláky přigjti mu.

muš. Nebo to světlo za wodau a wšykofj se táhne, tať že i ten, kdo za njm gde, tam ho žene, když tať gať strachem podgat gsa, anebo pospichá, anebo pozdě kráčj.

Wozatagi (woznjci, formani) neylepe si pomáhagi, tať kowé světla widauce, když swými bičmi plestagi, a powětřj njm rozrážegice, to světlo rozhánegj: Smenuge se pať ono od Slowáků Swětlo nos.

A když toto učitel Gřimů wečer pozdě wyswětlowal, tedy coť bílého padlo z nebe a blyšťělo se, tať gatoby byla hwězda padla. Znamenal to i učitel i Gřj, a dobře sobě to místo zamerkowal. Wčas ráno wstanauce, a na to gisté místo gdauce, nalezli coť, gato kúsel huspeniny (studená) aneb gato něgakeho rozteklého čerwa, gatauši materiu galertowau. Tut učitel řekl: widjš, tato materia (hmota) w powětřj se byla zapálila, a když wyhořela, tedy gessťe tlicá padla na zem. Tomu pať nassj staťj řikáwali: že se hwězda očistila.

Kapitola III.

Historia Přírody.

Wšecká těla země nassj na troge se dělegj. Odtud trogalať těl w přirozenj řisse, řisse totiž žiwočichů, ktekjž i we wodě i w zemi i na zemi žigi: potom řisse rostlin, a řisse kowů.

1. O Živočíchách.

Živočichové jsou živé tvory. Mají údy nimiž sami od sebe hýbají: mají smysly, ale těch tak svobodně užívají nemohou jako člověk, a krom toho ani rozumnou duši nemají. Všichni mívají mladé: ale veliké a zláště pařravé (dravé) zvěři mívají těch mnohem méně, jako malý a krotký, aneb ne z jiných zvířel se živící živočichové.

A toto Pán Bůh moudře zříditi ráčil. Veliká zvířata potřebují mnohem více pokrmu, nežli malá. Kdyby se tedy veliký živočichové velmi rozmnožili, malýmby na živnosti chybovati muselo. A kdyby se pařravé zvěři, t. g. takové, kteréž jiné zvíře žerou, příliš rozmnožili, tedyby ostatní zvířata vykazili. Kdyby a chrobáci se nejvíce množejí; poněvadž tyto mnohým jiným zvířetím za pokrm slaužejí.

Nalezají se velmi veliký živočichové, jako ku příkladu, velryba, slon, velblud, a t. d.; ale nalezájí se i velmi malý, a tak drobný, že těch přirozeným okem nelze spatřiti. A taková zvířátka zpytatelé přírody jen skrze sklo, (drobnohled) kteréž každou věc větší ukazuje, zmerkowali. Můžete to i sami v holém okem t. p. v octě viděti, když ho do čistého poháre nalezete a proti slunci třímáte, gať nescíselné množství takových maličkých živočichů se v něm hýbá. Tato maličká zvířátka (líhátka, nálitky infusoria) mají hlavu, prsy, stěva a jiné údy, které na velikých zvané náme. O Bože! gať gfi ty i v malých věcech veliký! Moc tvá i při těch nechaternějších zvířátkách zgewuge se.

Sau pak všichni živočichové velmi mezi sebou rozdílní, dle rozdílu jejich formy, postavy, síl, hnutí, způsobu se živění, trvácnosti a t. d. omi lidem z větší části jsou užiteční. A proto ani těch
ne.

netrap, ani nepleň. Mnohé gsau pro nás přihodné k gezdění, k nosení a tahání těžkých břemen, ku pr. koně, mezkové, osli, welblůdi, woli, dromedáři a t. d. Mnohé potřebujeme ku své bezpečnosti, jako psů. Welmi mnohé slaužegi nám svým masem k požitku, jako hovězi, lohytel, ryby, raky, ptactwo. Z mléko mnohých čtwerenohých zvířat ku pokrmm potřebujeme, jako owce, koz, kraw, bywolu a t. d. Z něho děláme máslo, sýr a brynzu. Z chování dobytku mnoho lidu se žiwí. Na zvířech wšseto dá se k užitku obrátiti, kůže a srst k oděwu a ku zhrívání těla, aneb k vyrábění (wydělání) wšselitého řemene se potřebuge. Gať mnozi řemeslnici s tím práci magi! Masnost, log, wegca, wlasy neb srst, wlna, peří, rohy, kopyta, zuby, kosti, střewa, ano i legna zvířat se hnojenj země, wšseto má svůj užitek. Malezagi se sice i škodnj žiwočichowé, kteří ale předce w gistém ohledu lidem osojni gsau. Ku příkladu, wrabci zobau obilj, čerešně, wššně a t. d. ale pleněgi i škodné chrobáky a žjaly, před nimiž bychom se nemohli obrániti, kdyby wrabci nebylo. Oni nás od mnoha milionů hůsenic oswobozugi, oni nás sprošťugi zčástky i kobylek a t. d. A k tomu i sami za pokrmm nám slaužegi. A co se blech, wšši, a giných hmyzů týče, tedy tito člowěka magi cwičiti, před leniwostí hágiti, k čistotnosti i k štetření sebe samého přidržeti. A když my i každého žiwočicha užitek newjme; tedy odtud gen to následuge, že se vlastnostmi gednoho každého tworů gessně známj negsme. Bůh nic na darmo nestwořil, ač se i něco lidem ku škodě býti zdá.

Žiwočichowé gsau šestě řj.

1. Čtwerenozj, čili šlawci, na čtyrech krácej nohách; magi obrosławu kůži, w pyskách zuby, žiwé mladé ploděgi a ge svým mlékem chowagi.

2. Ptáci, o dvou nohách: mají tvrdý pyš, dvě křídla, a glau obrostlí perji.

3. Zeměplazové, i na zemi i ve vodě žijí.

4. Ryby, obywatelé vod, w nichž plawagi swými křídly (plechwami), na wětšim díle šupinami zaopatřené.

5. Chrobáci wšelici a žijaly ozbrojené žihadly; šesti neb více nohami, citějmi rozty, a z částky i křídly ozdobené.

6. Čerwikové, genž se po zemi plazegj a ležau. Čtvernohých zvířat weliká rozdišnost, a při nich i diwná Boží maudrost se spatřuge. Hospodář potřebuge koně. Gířj s Macjkem se segda, widěti koně a začali se rozmlawati:

Gířj. Gá rád widjm koně.

Macjk. Znášli co k dobremu koni se wyhledává?

G. Aby byl weliký, aneb dobře zrostlý, aby měl prsy široké, hlavu pěkně nosil, hřiwu gato lew, nohy pevné, kopyta mocné.

M. O, kolik to rátaš! Gá ti nakladu otázky: u-widjm, gato mi na ně zitra odpowjš. Co má hospodář zachowati, aby se dochowal konj wysoké postawy?

Gať má zacházeti se žrebci?

Rdy ge čas odsaditi žibě od matere?

Rdy se může žrebec přáhati, neb pod sedlo dáti?

Co žrebencům neywjce škodj?

G. Co gá sám na to odpowěděti nebudu wěděti, o tom nás poučj náš učitel. Ale hleď, hleď tam malý kůň gato šediwý anebo plesniwý. Usnad ge wěru cwet-glowý kůň.

M. Nu třelš! wšak ge to osel: mělš gen na geho dlanhé ušši patřiti: tyto ho neylépe od koně dělegj.

G. Máš prawdu, nedobře sem pozřel, huile zvíře, newtipné: proto ižtawagi: asinus ad lyram o takowém, genž k učenj schopnosti nemá: zvíře u lidj po-
tu

tupené, ale w hornatých místech užitečné: po takém úzkém chodníku bezpečně kráčí, kde jen pěšši člověk sotwa gít může. Mléko osličí proti suchotinám co nejlepší lékařství se schwaluge.

M. Slychal sem, že tam za Tureckau zemí w Arabii, i w Židovské a Syrské krajině, i králové se rádi nosili na oslech.

G. Odtud si vylož i to, že Kristus P. na osličí jezdit do Geruzaléma.

M. Tak ge: ale mi přichází na pamět, že tam w gedné písni píváme: Gako kůň a mezeť bugni nebyw egte. Cože ge to ten mezeť?

G. Zdá se mi, že i Absolon na mezu seděl, když w běhu na něm na gedou strom za wlasu se zawěsil. Mezeť, gaf sem slyšel, pochází z koně a z oslice, aneb z osla a z kobylu; ale on ani ku plození není způsobný.

M. Ale nač gsau nám oslowé?

G. A nosení wšelikých věcí. A málostrowné gest to zvíře! ono jezere třebaš co. Sláma, ba i bodláky bywagi geho lahůdky.

M. Dal sem ti otázky: a gessťe dám!

Co ge pášitowaty osel?

Které koně gsau neyokružlegšši?

Kterí gsau neylepšši běhannowé, a tak kterí pod husárů neyzpůsobněgšši?

Odkud berau pod železných jezdiců (ragtarů) koně?

Gaf se neylepe každému koni podkowa přibijí?

Odkud se stáwagi koně soplawé?

Nalezagili se i konšti doktorowé?

Kde se oni swému umění učegí?

* * *

Koně kopyto celé magi: gine čtvernohé zvěři magi ge rozštipené na dvě, tři, čtyry y pět částek.

A těm,

K těm, genž kopyto na dvoje rozštípené magi, přináležejí nám potřebné krawy, býky, woli: genž gsau wyřezané býky: bywoly a bywolice. Přičítej k nim i owce a berany. Beran wyřezaný sluge štóp. Gsau owce i rohaté, i bez rohů, gako i krawy bez rohů w některých fraginách se nalezaji. Wlna owčj španielská w přednj třídě (klasse) stoji: za nj gde angličká. W Ubrách, španielskými berany usilugi se mnozi své owce a gegich wlnu k lepšj dokonalosti přiwěsti.

Kozy, zahrady a mladých hájiti, gako i wšech štěpjiti uhlawnj nepřátelé, dáwaji mnoho mléka: z kůže gegich dobrý kordowan, ze srsti wšeliký cayt se připravuge. Z angorstých koz máme kamelbár (haras) a kamelot. Divé kozy můžesli spatřiti; nasměješ se na gegich stolách.

Gelen a srna we tmavých horách a nedaleko potoků rádi se zdržugi. Gelen své rohy tratj w měsici březnu: a srncowi pod zimou rohy spadugi.

* * *

Na dvě rozštípeným paprčkem, ale bez rohů gest swině a kan: Divé swinské maso lépe mnohým chutná, než domáce wytučené. Slanina a sádlo gsau dvě w hospodárstwj potřebné mašti. Wytučjš swini gečmenem, kufuricau, žaludem, bukwan. 3c.

Slonů my w našem fragi nemáme, ale slonových kostj dosti kupugeme. Slon ge welmi schopné howado, schopnějš než kůň a pes. Wáži na 50 a unese 40 centů.

Čawa (aneb Welblůd) gest zvíře s dlaným hrdlem, malau hlavau, končítým pyskem, dwa má hrby, náčervené barwy, s pěti žaludky. W pátém gen wodu na cestu nosj. Na mléko ge bohata, žige z bod-

bodláku. Znamenati můžeme gestě domácí mýš, sviznanu wewěticu, bázkliwého zagejce, tmu milugiej a dobranu zem rygci, krticu, půl ptáka a půl myši w noci létajícího netopýra, pichlawého geža, smaradlawého, a slépkám i húsencům a kačkám nepřátelského tchora a pajrawého wlká. Kuna, sobol, gazwec, rovně sem přináležejí. Globaučnj miluge zagečj kožku. Blanáč (kuffnj) kunowan, sobolowan a tchorowan i wlčj, z njž wlčury dělá. Šherokowé kožky na geho rukodjlnu (děladlo) přináležejí. Lew a tygr gen w Africe se plodj. My ge zjídka žiwé wjdati můžeme. Lew králem ostatnjch zvířu sluge.

Ue znáte psů, a koliknásobnj oni gsau?

Znáte mačku neb kočku i lišku, kteráž při husjch ráda bývá?

Bět prostů má mumlawý medméd, genž se nerad učj tancowati, a nerad opicu nosj. Býwássi při horách a mášli wčely, chraň si ge před medwědmi. Z něho dlaby k gedenj gsau delikátné, a medwědence dáwagj z kůže wýborný prám.

Kastor, neb wodnj mačka (bobr) a wydra, rovně dáwagj prám. Morsté tele sotwa kromě moře spatřjš. Gest ono ryba se psj hlawau. Opice, zlástě mezi nimi dlanhoruká, neywjce člowěku se podobá.

* * *

Ptáci gsau z částky domácí, z částky lesnj. Se-
suj slawjky, čizjky, drozdy, sowy, káně, sokoly, datle,
papušky, kukačky, hawrany, straky, wrany, dudky,
i s malčičkým kraljkem a kolibrým, i s peli-
kány na swých mjstech zanechajce, raděgi sobě zacho-
wá-

wáme ptáky nám bližší a potřebnější: hus s gu-
nárem, domácí i divou, rovně kačici s ka-
čerem, morfu s morákem, slepici s kohú-
tem, pávici a páva s plodnými holubami.
A polní ptáci krom sšřivánků, wrabů, i přivětivé
wlastowice a bělořítky, aspoň tyto tobě milí budou:
Četrow, bažant, koroptwa, garabice,
přepelice, w dolních krajích čáp (bočan) tůžok.

* * *

Obožiwelníci, aneb Amfibia řečným gménem,
wolají se živočichové, kteří w dwau žiwlech, totiž i w
wodě i na susse žijí, jako gsau korytnačky, wse-
líké žaby, rozličné gessťěrky, rozličnj hadowé.

Had klopáč, swým klopáním a sšustem swau při-
tomnost zgeruge, a každého, aby se wystúpil, upo-
míná.

Obrovň had čili hroznejš také ksoau velikostj zda-
leka se zrazuge. Tito w Africe a w Azii na paussřech
magi bydlo.

Ryby gen w wodě žijí i raci. Moršřý rač ge-
welmi veliký, ale ne welmi chutný. Račj oči gsau zná-
mé, a to gsau gisté kaměnty w hlavě rača, genu ne-
moc, nám zdrawj.

Welryb (ryt) z moře nikdy newychází; mořšřé
kapry, gednorozce, pokky, a mořšřé swině
nie do nás: tresky, (Stokfisse) sledě (nasolené slanečky,
čili herynky), pstruhy, šřuky, plže, obyčegné pok-
ky, kapry, gsau nám známé a milé ryby. A kdože
chrobátů, zeměplazů a žizal plémě wypočítá? Mezi nimi
i samce i samice se nalezají. Ach gať i zde dobrota a
maudrost Boží w této rozličnosti se šřwj! Chrušř rohatý
a řízowý, chrušř legnowý, (hownival) krásný,

zelený, nebožec, vodní blecha, boží krawičky, S. Janšké switjce mušky, ucholaci, cwerčkové, kobylky, ploštie a stěnice, letačky a motýlowé rozličnj, hadj hlavy, fessně, wosy, a sladké wčelíčky, mrawenců, mnohá pokolenj, m uch familie bez počtu, s komármí, w ssi tisjenásobné, a mezi nimi ta, kteráž we dřewě klope gako hodiny, a lidem püwěřčiwým smrt znamená, řečená umrlěj hodinky; powěťj uelěpe předoznamugjci pawauci, stonohy, wšefcko wola, že Bůh gest dobrý, maudrý, wšemohaucj.

* * *

Polipowé, neb bylinožiwočichowé (byložilci) gsau diw we přírodě. Oni Njssi bylin s Njssi žiwočichů spogugj, tak gako koraly gsau coši prostřednjho mezi kamenjm a bylinami. Mušle a mořstj šimáci gsau welmi rozdjlnj, rovně gako i zemstj šimáci mnohonásobnj. Mezi čerwy šupně se nalezaj. Neysprostněgšj zdá se ani těla tuhého nemjti, ale gest gako šopel. Šinj gsau obdlžnj, mezi nimiž w těle lidštem neybezpečněgšj hlišty, z částky přestkowaté z částky šustkowaté. Deštwowý čerw a pigawice gsau neyznáměgšj: méně známý gest čerwj blážnawý anebo běsný, který w kalužech do kůže i člowěka i howada rád se wryge, ránu čerwau aneb modrý šlef, a bolest až do zblážněnj působj. Na takowau ránu sladký šyr s prospěchem se přikládá.

* * *

Zwjřata domáčj gsau rozličné barwy, polnj weždy gen gednawau zadržugj. U odtud člowět šwé zwjřat-

kátká od cizých dobře rozeznává. Každý živočich svého domácího nepřitele má, neb geben z druhého žije. A předce, gich z každé třídy dostatek gest. Maudrý Bůh, maudře wsecko dělí.

Zwjátka tam své mladé kladau, kde wsecko pro ně hotové se nalezá. Mladé hned wědj kde swůg potrm magi. Boží dobrota!

Zwjře o své mladé až potud se stará, potud ono samo žiwosti sobě wyhledati nemůže. Vidé! hle, pro was lekcia!

* * *

Potřebných a užitečných zwjrat wice se množí, než méně potřebných aneb škodných. Dobrý gest Bůh!

Které zvěři snadno údy utracugi, snadno gich i dostawagi.

Zwjáta lepšji gsau kalendář, než tlačený. Husy, kačky, krawy, zelene žabky, pawauci gsau proroci o powětki.

Zwjáta některá přes zimu spagi (spj), aby sobě ziskala krmí, a nemusela zhynauti.

Některá odbjrugi se od nás, a wědj kde hospodu hledati.

Člowěk gest pánem zwjrat. O člowěče, buď i pánem nad sebau samým!

* * *

M ů g m í l ý B ě j t e l í !

Nemohu se zdržeti abych ti něco nepsal, co nám dnes náš učitel o mravenci a wčelíce wyprawowal. Mravenci gsau, řekel on, velmi pilná zwjátka. Kde sobě hnijdo udělati chtěgi, neyprwé zem wyrýpa-

gi, vyrýpanau odstraňugi, a potom do hujzda kausty trávičky, slámy, dřeva, a giné, co uněsti mohou spolu nosegi. Pod takowau hromadau ostřihagi swau spížirnu a swé wagečka. Rdyž se nestěstj něgakeho bo-gegi, swá wegca neb mladé welmi spěšně přeč odpra-tůwagj, aneb gestli nebezpečenstwo nenj weliké, proti nepříteli zmužile se bráněgi. Na zimu pilně sobě swé spížirny naplňugi. Gegich wagečka slawjům gsau wdě-čny potr. Rdyž tuhá zima gest, zčepeněgi a spagi.

Wčelička pripravuge med a wosk: oboje wy-tahuge ze kwjtků. Z wosku stawěgi swé komůrky, a každá z nich gest sřestuhlata. Do těchto komůrek wná-sřegi med, a když ge zaplňugi, tedy dvěře woskem zaprawugi, aby med newytetel. S šřáry we swém klá-tě, dšolcy, úli, neb kofši, tak gistým woskem zapra-witi wědj, aby ani zima přes ně, ani žádné nepřátel-ské zwjře neprořřlo. W každém kofši gest gen gedna matka, kteráž se i králownau gmenuge. Tato wšřecky wčely řjdi, a ge swau přjtomnosti k pilnosti a k pořá-dku přidržj. Šde matky nenj, tam gsau wčely na nic, a dagi si wšřecten med druhým wčelám wytradnauti. Takowý koš musj do cela wyhynauti. Nalezáli se wje matek; gednu sobě za králownu zwolugi, ostatnj o ži-wot pripravugi: ale o zwolenau králownu pilně se sta-ragi, aby gi na ničem nescházelo. Rdyž se w gednom kofši mnoho mladých naplodilo; paustřěgi wčely rog, který když se osadi, opět pilně začjná pracowati. D budmež i my co pilně wčeličky, a zbřegmež sobě na budauenost med radosti a rozkoffe. Učitel náš činil nás pozorných na powěděnj Břřma Š. w Břřřř. 30, 25. a Šyr. 11, 3.

* * *

Marka. Léno! twüg oděw sussi galoby z listi suchého zetkány aneb zessitý byl.

Lénka. Sussi, že ge z mocné hedbáwné látky čili materie.

Marka. Z čeho to dělagi?

Lénka. Nu, z hedbáwu!

Marka. A hedbáw?

Lénka. Ten půwodně pocházi z hedbáwných čerwů aneb húsentic. Ach to ge moga milá zábawka, ga náhle se garo dobře otevře, že hedbáwné čerwy trmjm.

Marka. Čjm?

Lénka. Sahodowým (morussowým) listjm.

Marka. Kde se ti hedbáwnj čerwíčkové berau?

Lénka. Wylézagi z wageček, a gsau neyprvé gen maličičej čerwíčkové. Potom kdž odrostau, zawjragi se do swých wlastnjch hedbáwných niti, které gsau neywjc pawučinám podobné. Tento hedbáw potom se zwjgi. Mnohá s njm gest práce, ale weselá a přjgemná. Moge staty gsau z hedbáwu, který sem gá sama wydělala.

Marka. Ach! to ge krásně. Ach, kdybych se gá tomu naučiti mohla.

Lénka. Chcessli, to můžeš!

* * *

II. O b y l i n á ch.

K Ríssi bylin přináležejgi křowiny, stromy zeliny, hauby, mochy a plesen. K swému zrůstu potřebugi wodu, powětki, swětlo a teplo. Zádny frag není bez bylin, ale w gednom se wsecky ne-
na-

nalezají. Vidě z nich pokrm a nápoj, oděv, dům a teplost, vřelité nádoby, lékařství a rozkoše magi. Žádná bylina není bez užitku; i gedovaté magi svůg užitek. Byliny uceřité páry do sebe z pověťji wtahují, a tak ge přečistují.

S t r o m

Pawel. O gať pětná ge tato gabloň! Gať pětný gegi kwět! Kdyby každy na nj žůstal: mnohoby sme toho roku gablet měti.

Otec. Aleby potom i gablka tak welká nenarořla, gať gináče býwagi.

Paw. A proč?

Otec. Tato gabloň nebylaby w stawu pro tato-
wé množštwj gablet dostatečné žiwnosti ze země táhnauti.

Paw. A cože tedy osožj tolik kwětu na nj, když tolik z něho padně.

Otec. Či tě ted coř mrzelo, když si na ten strom popatřil.

Paw. Ach, ne, ale sem se mu radoval.

Otec. Chodže pod ten strom a poslaucheg.

Paw. Ach, gať hučegi wčely! ony bez pochyby z něho swůg pokrm berau.

Otec. Tak gest: a nosegi med do swých dbolů (úli). Nu, či giž widjš, že i ten kwět ge osožný, který dolu padá.

Paw. Ach, wěrn osožný!

Otec. Ale když na zem padá, domnjwášli se, že i na ni daremně padá.

Paw. Bez pochyby, žemi slauži k občerřwěnj, a gi gestě lépe napravuge, než opadlé listj.

Otec. Tak hle, Bůh wšse můdře řidj, a wšse-
čo k dobrému lidj wede! A kdybychom i o mnohých
wěrech newěděli, gať člowětu aneb swětu osožegi, tedy
ony

ony předce swig užiteč magj. A i to zkusíme, když dále we známostech pokročíme.

Paw. A nač má gabloň, a každý strom tolik kořenů, wšakby mu geden dosti byl, aby stál w zemi, gako socha při studni.

Stec. Socha, nic nenese: strom pač často welitě bříme. Socha ge úzká, strom široký: do něho mnoho wětrů se zastawiti může. Potřebuge tedy wíce kořenů, aby pewně stál, a wětrům odalal. K tomu i swau živnost strom sřeze tyto kořeny ze země přigimá.

Paw. S kůra na stromě nebude gistě daremná.

Stec. To si pomysliti můžeš. Dna ge oděw a ochrana stromů proti zimě. Bez kůry strom ani rosti ani žiti nebude. Smleč strom kterýkoli z kůry: tjm si mu wšecker život odgal. A cože gessťe na tomto a o statnjch stromech widjš?

Paw. Pěkné, zelené, směgjec se množstwo listj, hýbagjec se tichaučo, a wětříčkem pomalu sstjje.

Stec. Tito gsau stromů ozdoba, a gim i gináče slaužj: neb strom i sřeze listj swau živnost z powětří běre.

Paw. A haluzj i haluzky? (ratolesti a wětwe)?

Stec. Nu widjš, z nich wyrostá listj, kwětj, a ny ponesau owoce! Když častěgi Božj stutky powažowati budeš; tedy weždy lépe a lépe Božj maudrost a dobrotu poznáš.

Paw. Mámełi mnoho takowýchto stromů.

Stec. Dwssem: Giné gsau polnj, giné lesnj, giné zahradnj.

Paw. Zahradnj wjm gmenowati: gabloň, hruska, čerešně, wísně, sliwa, mandlowý strom, morulkowý (baraska), aprkoznowý, břešlyně, mukyně, hrusná gabloň, aneb kutně (gdúle), gaboda (moruše), ořeč, ořkoruše.

Otec. Dobře: a gestě gich w panstých zahrádách i wjce se nacházi. Ach, a gakowá rozdílnošt mezi gabloněmi, mezi hrusškami, slivami, čerešněmi, wissněmi, a t. d.

Mezi gabloněmi gsau neyzláštněgšij m j š á n š k á, b o s m a n š k á, k r á l o w š k á. A citronowý i pomarančowý strom, o toť gsau zláštnij! Ale tito u nás negsau domácj. Wlast gegich gest trag teplegšij, Wlastá a Španylská země. Mezi hrusškami newjm chutněgšij než gsau cjsaršké, a pargamutky.

Baw. Ale geli wšfecto zahradnj stromowj hned od swěho prwnjho zniku takowé, gakowé ge zde widjm.

Otec. Pod sem: tuto dole na tomto mladém stromětu widjšli tuto hrčku? Tato hrčka ti ukazuje, že ge toto štipel aneb štěpený stromček. Štěpi se pať do plánty, a tyto wyrostaji i ze semene i z kořene.

Baw. Plánty tedy nerostau w zahrádách?

Otec. Gen, kdž kdo gádra nasege, nebo w zahrádách býwagi ššoly na stroměty: wlastně gen w lesích, a w poli rostau samy od sebe. Odtud znáš polnj gablka, polnj hrusšky, gimž řikáwáme plánné hrusšky. Znáš i polnj čerešně, které menšij býwagi než zahradnj, a nehwjce gsau černé, chuti něco přibohké.

Baw. Z těchto se tedy do záhrady můž přesaditi?

Otec. Ano, kdž gestě mladé gsau. Ale nechášli ge tať, zůstanau plánty.

Baw. Nu, giž wjm, musjm ge zasstěpiti. Ale newjm gať se to koná. Wy mne to, prosjm, Otče! naučte!

Otec. Naučim, synku! Ale gestit wjce způsobů z planých stromů dobré učiniti. Geden se wolá štěpenj, a ten gest neyobčegněgšij; druhý se gmenuge spogenj, aneb od latinšého slowjčka copulo, k o p u l o w á n j, zláštitě na způsob P a l o č a y o w š t ý j.

stý; třetí gest očkovaný, a čtvrtý, zláště při čerešněch a barastkách neb morulkách, c j w čen j.

P a w. A mezi lesní stromy které počítáme?

D t e c. Břesky, které w horách a lesích rostau.

P a w. Kde se wzaly hory?

D t e c. Bůh ge od počátku stwořil. Odtud mezi vrchami gsau i hory. Na rowinách málo lesů wjdati.

P a w. Ale mohau i na rowinách růsti stromy?

D t e c. Mohau, kdž ge nasegi.

P a w. A tak i lesy segi?

D t e c. Tak gest, segi sijně dřiwj, ku př. žalud, bukwu.

P a w. Ale myslím že lesní dřevo není samé dubové?

D t e c. J ne. We chladnějšich fragich roste dřiwj, kteréž má listj, co gehly. ku př. gedle, smrk, borowickowý strom. Na dolní strany hodj se akácia. Celé lesy mohliby se z akácie nasaditi. S topol na rowinách roste.

P a w. Slychal sem, že dub za sto roků roste.

D t e c. Tak gest, a gest dřevo mocné i do wody státi sice. Takowé gest i gelše. Cer ge gato dub, ale drobnějšim listjím. Buť se dobře a pěkně slijpá. Ljpa gest utěšeny a Slowanům milý strom: Sawor pěkně do očí padá. Gesen stolárům, tak gato i prwnj: dwa, gest milý. Topole, osyčina, březina, to tobě také gest známé: ale gmenug mi, wissli, některé stromy, které čerwené ovoce nesau, snad si nezapomněl.

P a w. Sloh má hložky, hlohyně, dřju má dřjny, slijp má slijpy; to wsse můžeme uřiwati, ale třesní pěkných, belladonna řečených, budu se warowati. A nežu w Múd, oči obweseluge, ale zlástni užitel geho, gato i swjdy, neznám.

Otec. Dobře, synku! To se naučíš. Které ale křoviny na živý plot jsou nešťastnější?

Baw. To nám náš učitel onehdy rozprávěl. Ně- které snad sem si zachoval. Vrba na před, a to i dřevěná: snad i raketa, neb tak lehce roste ga- lo vrba: potom trn i hloží i šíp: všechno neumím gmenovati, ale vím, že na živý plot se hodí, cokoli nízko roste.

* * *

Mamma. Co se do zahrad sívá?

Deera. Salátové, mravné, petrželenové se- meno, mák, někdy i málo kukurice a zemských gablek, cibulkové sive, semeno z kapusty, z něhož roste pří- sada, a ta přesazená dává kapusné hlavy: do konop- píška konopné semeno.

Mamma. Dost, a na tvoje kvítky si zapomněla!

Deera. Ale, co otec do pole seje, proč my to do zahrady nesegeme.

Mamma. Ze na to větší kusy země třeba, než nasse zahrada gestit: gen si myslíš, on seje pšeni- cu, rež, gečmen, oves, tenkel, kukuricu, i ledník pro koně, a na hodném kuse i děte- linnu.

* * *

Milé dítky! Stroměcky z cizých krájin, z nichž my ovoce požíváme, o nichž ste se mne zeptávaly, jsou známější následující: Čhe čili čag, káwowý, klnčekový (hřebíčkový), muškátový, címeto- vý (šťořicový), bobkový, citronový, po- marančový, i káfrový strom.

Ze zelj a bylin zahradniých potřebujeme z někte-
rých sice hlavy, jako z kapusty, z kelu, ze šalátu; z
giných gen byl (wlákno) jako z konopi, lenu, přelawy;
z giných gen listj, jako ze špinátu, z tartanu, ze šta-
wy, ze šakwie, z magoránu, z dohánu, z rozmarj-
nu; a z giných gen kwět, jako ze šafranu. Dvoce
zahradni, jedno goste nad zemj, jako u horky, dý-
ně, těkvice, druhé pod zemj, jako mrkev, ci-
bule, česnek, petržlen, paštrnák, krum-
ple a t. d. Ale wy toto wšech wjste, načysse se
tjm we škole zabávaly. Já wám dnes gisté byliny
uřadowati budu, kteréž se naučte poznati, gšau pak to-
byliny, w nichžto smrt pro wás sedj, gestlibysse ge-
pogedli. A giž nyní uhodnete, žet gšau byliny ge-
dowaté. D hleďtež se gich střiči, a i giných před ut-
mi wystřihati, abysse se neštěšj wywarowali, a i
giných před nimi obránili. Pozorngtež tedy! Mězt ge-
dowaté byliny přislúchá.

1) Geseňka gináč naháček i šróta. Bud-
by šj z kwětu gedel, bud z kořene gegišo, genž gest
gaf cibule, ššodj (*colchicum autumnale*).

2) Swětlo-brunátný, a brunátno-čer-
wený jako i žlutý náprstnjš (*digitalis pur-
purea, lutea*).

3) Barwjnek, (*Clematis flammula*).

4) Wšiwawá bylina, wštwec, miššj
pěpějš (*pedicularis palustris*).

5) Pryššyrnjš (*ranunculus sceleratus, iso-
morika, wize mérgy*).

6) Koniklec (*Anemone pulsatilla*), černý
koniklec (*anemone pratensis pulsatilla nigricans*).

7) Wlěj mlěko, okružlý kolowratec,
čwogka, (*euphorbia peplus*) gest pak gich wjce,
kterěž se ale lehko poznati daji, gšau náhle se gedna
z nich zná.

8) Aronow'a brada (arum maculatum, borjú labfů).

9) Potočnj peper (polygonum hydropiper, persicaria officinalis).

10) Škočec wětšj, koňská pürgacia (ricinus communis, cataputia maior officinalis).

11) Wlčj lýchó wětšj (daphne mezereum) a wlčj peper m'ensj (daphne laureola).

12) Oměg (aconitum).

13) Šalamúněk (aconitum napellus).

14) Wlčj oměg (aconitum lycoctorum).

Geden z učenjků. D kdychom my tyto zlé zeliny gen mohli i dobře rozeznati. Ale bez pochvy, pane učitel! budete nám ge i blž wypyšowati a ukazowati.

Učitel. To ge tak: česegte gen, wššecty wám ge co nešrozumělegi wpyšsi, a ukazowati budu. Ale negmenowal sem geště wššecty. Nasledugjcé člowěka oblážngj.

15) Špalý lilek (physalis somnifera).

16) Wodná kalinka (solanum dulcamara).

17) Pšj hrozno (solanum nigrum).

18) Wodlawé gablko, pšj wjno, bugačky, ma slák, (datura stramonium, solanum foetidum).

19) Bljn, blen, puššasté zeli, (hyosciamus niger), i černý i bjlý. Zuby bolawé nad nim pařiti gešt wěc nebezpečná.

20) Wj šj kůkol aneb opilec. To roste w obyčj (lolium temulentum).

21) Blázniwá čerešně, wlčj čerešně, blázniwý lilek, lilek wětšj (atropa belladonna).

22) P osed, zemská tětewice (bryonia alba).

23) Bolehlaw (cicuta minor, petroselinum similis).

24) Druhý bolehlaw, řečený potočník, (sium latifolium).

25) Psi petržlen (conium maculatum, cicuta major, der rothgefleckte Schierling).

26) Smradlavý elebor, týchawka, (elleborus foetidus).

27) Bílá čemerica (veratrum album, nadragulya) má bělawozelené listy, a černá týchawka (veratrum nigrum).

Gedna z učenjček. Ach kolik nepřátelů má zdraví a život lidí. Já sem též widěla, gať moga sestra zle byla, kdýž pochabé (bláznivé) hůby pagedla. O, gá se gich budu warowati.

Učitel. To dobře učiníš. A nyní dáwáš mi příležitost, abych některé gedowaté hůby gmenowal, a wás před nimi wystříhal.

28) Muchotrávka (agaricus muscarius).

29) Zelená smradlawá hůba.

30) Bepřowá hůba, hnogowá hůba, a t. d.

31) Wsecky djrkasté hůby gsau podezřelé, a

32) Wsecky prášné hůby.

Gestě i následugjce byliny, ať pozdě otrawugj.

33) Cizerna (lathyrus cicera).

34) Ellebor bílý, aneb čemerica bílá, ellebor černý aneb swatého Ducha kořen, černá týchawka.

35) Růžkowatý mať, rohatý mať: ale ne červený mať.

36) Lesní locika (lactuca virosa).

Š mezi obilím gedowaté zrostliny se nacházegj. Šrom hore gmenowaného opílca, sem přináležj.

37) Snět, ryžau (rzem) gaťoby spálené žito.

38) J wětšj trwawnjš (chelidonium majus) ge podežělá bylina.

* Sména latinská gsau gen pro Učitelů sem položena, aby sobě wyspáni těchto bylin w giných knihách lehčej hledali. Předewšim pať se gini poručj: Amerlingowo Naučení o gedech a kazigedech.

39) Pára a smrad ze zamočených konopj má co si gedowatého. Ryby blizo takových konopj se zdržujicé zemraji, giné pať zůstawaji gakobys gim ěbule bal, a můžeš ge rukama chytati, ale mnoho takových ryb gisti neradim.

* * *

III. D t o w j c h.

Kowy rostau strze spogowáni se s částkami sobě podobnými, prostředkem wody a powětří, ale se sami od sebe nehýbagi, a tať žádného žiwota nemagi. K nim přináležejí rozličné způsoby země, rozličné kameny, soli rozdílné způsoby, dále kowy vlastně řečené, dokonalé i nedokonalé, a potom smolowá těla, která oheň trowj.

Z e m.

Zem giná ge pjšečná, giná hlináčka. Gedna s druhau má naprawowána býti: tať se stává zemj zahradnj. Ale nehybornějšj a úrodu nehyje napomáhajicj ge gista masná zem, která se nazývá margá, merĝel, aneb dobře slowensky sljn.

Kdo gi nalezel w poli, tenť nepotřebuge huoge giného na huogenj. Naleznauti se lehce může, gen třeba kopati. Nejlépe gi poznať, kdo gi guž gedníc widěl. Má pať ona mnohé způsoby a nehyhlidá gedna-

to. Hlinačka ge dobrá ku stavení, a k dělánj wffelitých nádob, hrnců, mis, ragnic, kachel, fajek, cihel, habánských střech (dachů) a t. d. Mezi zlástnj země počitugi i zem porcellánowan, z nžto se porcellánové pěkné nádoby dělaji. Z hlínky, které dávaji barwy čerwené, zelené, žluté, gsau pozornosti hodné, spolu s tau hlínkau, z nž hrnciči winter hrnce barwuwagi, aneb gjm poliwu (glazúr) dávaji, tak že woda ge neprobige.

R a m e n e.

Ramene gsau gedni obecné, druhé pak drahé: obecné, měkšj a twrdšj. Ku prwnjm počteg pjsučný, gako mlýnský kámen (žernow), brúsy, osly; wápenistý, škrídlicowý, kterýž se na tably lúpá, i asbestowý, ze samých utj záležjci, a ohni se protiwicj kámen. Ku twrdšjim, krom welikých skal, a hor ze samých skal záležjgjcich přináležj: kámen křemenowý, a wšsecky žabice, mramory, žula (Granit), rula (Gneus), žiwec (Feldspath), opuka (Schiefer), čedič (Basalt).

Drahé kamene gsau: Diamant, rubjn, zafir, smarağd, hyacynth, beryl, topaz, graját.

Těchto welicj páni potřebugi ku své ozdobe, zlástně do prstenů.

R o w y.

M i l ý B r a t ř e!

Prošil si mne abych ti něco z baňských měst psal. Ach, gak mnohobnych tobě psátí měl o banjch. Aleby mi celé knihy sotwa postacili, kdybych wšse wypsati měl. Baně gsau zlástně: na zlato, na stříbro, na železo a na měď. U nás na olowo, a na ži-

živé stříbro (rtuť) se nalezají. Z baní se hotové kovy nekopají, ale jen ruda, v níž se částky kovů nalezají. Tak se nalezá ruda zlatá, stříberná, měděná, železná. Kausel takové rudy, v níž se něco více nalezá takových kovových částek, gmenugi hawjti stuffau.

Tyto kovy vůbec dělejí se na dokonalé, a nedokonalé, aneb celé a polovičaté. Celé kovy gsau zlato, stříbro, měď, železo s kamenem magnetovým, cín, olovo.

Zlato ryze gest táhový a těžký kov, nehměšší cenu magjci, a z baní poněkud gako drobustky písel ve stufách se dostává samorošlé. Dukáty z něho gsau milé. Bílé zlato v Americe v gistem potoku Pinto se nalezá, a sluge Platina. V gistých řekách zlatý písel se zbírá. I ve Stawnické a ve Křemnické wodě se hledá a zbírá zlato, které woda ze stupi a sflamowen přeč běre. I w Marussi na takový způsob mnoho zlata se zbírá. Proč ne w Kerešsi?

Stříbro ge dwakrát, ob zlata lehčegšší. Nalezá se w baních i samorošlé, hned gako wlasý, hned gako temně plíšky. Když se z něho peníze kugi, neb cokoli giného, musí se s ním smišeti měď, a dle toho se průby stříbra dělejí. Ake ge patnácte částek stříbra, a šestnáctá mědi, to ge stříbro průby patnácte a t. d.

O Platině nyní nic neřeknu, přidám jen to, že tyto kovy se nazývají vzácněgšší. Za nimi potom stoji měď, která se i z baní kopá, i také w gisté wodě, genž cementowau sluge, we Španěg dolině a we Smolnjku ze železa se připravuge.

Z mědi a galmagu býwá mosaz; z mědi a z cínku, tom pach; z mědi, z cínku a něco stříbra spjíže zvonářská aneb zvonowina. Železo, lidem nehpotebněgšší kov, u nás nehmjce w Gemeršé Stolicy se kopá, a ruda se do hamrů sfluge, w nichž ohněm spuššena, a potom kladivem do kusů žbita býwá.

Ze železa se dělá o cel, když se ono rozpálené do studené vody často zamáčí. Štyrstá (Štagerstá) se za nejlepší drží; ale dobrý kovářský mistr i hroněckau štyrsté podobnou učiniti může, gat to w Štawnici we-
tegné proukááno gest. Blech gest gen na tento rozko-
wané železo: Drot gsau železné niti. Gynu w Ubrách
nemáme. Známý gest nám šla tenwaldský, a od to-
hoto. wzácnějšš a n ě l i c k ý.

Olowo na kulty a broky, i na zapráwání skla do
obloku (oken) a jiné nescíselné potřeby se užívá. Nachází
se w banjch se stříbrem w olowených žilách i samorošlé.
Gedn má mnoho w sobě.

Rovy polowičaté nedají se kowati a táhati. Gsant
pať oni: Gint, šklenec (Antimonium), žiwé
stříbro, Galmag, Bizmut, a Kobolt.

Mějš na tento čas dosti, a pamatuj na mně, co na
Tvého

důvěrného přítele
Blahoslawa.

Psal sem w B. Štawnici.

Poznam. Tu poraučíme wyborný Prostonárodní Přírodopis
od Dra. Wáclawa Štaňka.

Kapitola IV.

O Žiwnosti, Oděwě, Domich,
a wěcech k nim příslúchajících,
gato i o lékařstwj.

Milý Příteli!

Tys mně psal o kowjch. S gá tobě psáti budu, co se
nějm. Každý den gá to do spšú uwodim, a učitel ge pře-
hí.

hlídá a napravuje. Teď máš, co sem sobě tohoto týdne zachoval, a na papír položil.

Bofud na zemi žigeme, wšelikých wěcí potřebujeme, gichž Bůh i w hognosti stwořit ráčil. Nespotebněgšigau: powětřj, woda, žiwnost, oděw, obydlj; a co k nim přináležj, teplost a lékařstwj.

Nasse žiwnost záleží w gedenj a w pitj. Glowět mnoho pokrmů rozličné chuti milti může, gako chléb, maso z rozbdlných zwřat, mléko, sýr, kassj, múné pokrmy, wšeliké owoce, zeliny, wšeliké kořene, zemské gablka, bob, sšowici, hrach, cjecer, a t. d. wonné kořenj přirozenau chut pokrmů mēnj. K němu počteg: krom pepru, zázworu, sšafrau, sšokřice, kltnčeků, mussátu, i sůl, i culer, i onays (anýž).

Obyčegný lidj nápoj gest: woda, pivo, wjno, pálené, šiwowice a t. d.

Mnozi se s tím objrati musęgi, abychom my i pokrmy i nápoje mēli, tu př. sedlák, mlynář, pekář, neb pekářka, masár, piwowarčj, debnár, zahradnjci a zahradnjckj, rybár, solnj, kuchářka, drotár, a t. d. Ach, o by, se tolik lidj páleným a wjnem nekazilo!

*

*

*

Oděw se nám dělá z lenowých, konopných, wlněných, bavlněných, sřlěných; pro bohatsšjch pak i z hedbawných látel čili materij rozličného způsobu a gměna k. p. z plátna rozličné tenkosti a tkánj, ze sukna, z cayků, z atlasu, kartúnu, batistu, patelátu, perkálu, kazimiru, zlatohlawn, cwilichu, barchanu, gako též i z koží rozličným způsobem tu potřebám připrawených.

K oděwu přísluchá: klobúk, čáplka, šatka na hrdlo, kofele, dolomán, mentýl, kaput, layblit,

lž, nohavice, sukňe, čizmy, stýble, škor-
ně, škrvice, papuče, pantofle, opanky,
(kratice), bačkory, kypce, tabanice, štríce,
bunda a t. d. Mnozí se tím zapoděwagi, aby sme my
oděw myti mohli, gako: Štáč, šukennj, owčák,
kregčj, čizmár, šwee, koželuh, kořdowánj,
šarbjč (barwjč), geblák, ěombáč (pasjč),
kuffnjč (blanáč), klobaučnjč, a t. d.

Gá bydljm w domě. W městech gsau welké domy
na dvě, tři, i čtyry kontignacie (ponebj, pátro). Ke
šlawěnj domu, potřebugi se kamene, těhly, surowé i pá-
lené, dřiwj, šindle, slama, třestina, wápno, hlina, že-
lezo, olovo, šlo, a t. d. Při šlawenj domů pracugi:
Kamenolomci, těhláči, kamenáři, wápeni-
ci, muráři (zednjci), tesáři, pokrywači, ko-
wáči, zámečnici, školáři, hrnějři, a t. d.

Ze mnohých domů zálejj dědina (weš, wešni-
ce) městečko, i město. Města na pospol gsau zedmi
ohrazená, poněkud i perwými. Domowné wěci we
šwětnicích, w kuchyněch, na dworjch a w komorách,
gsau rozličné. Giné nagdeš u sedláka, giné u řeměselnjka.
Stolce, štolj, lawice, postele, šuseky, štkj-
ně, trubly, hrnce, misky, rendljkj, tanjře,
lžice, wáčekky, wálek, kotljk, trychtár (li-
wek), mažák, třelce (ryhbanzen), pánwice,
wůz, pluh, koš, motyka, sekera, nože, wí-
dly, widličky a t. d.

Abj dům w zimě teplý byl, potřebj dřewa, kůř-
wa, slamy k zakúrenj. Na dolnj zemi se welmi málo
dřewem kúřj, ale legny se slamau připrawěnými, bodlá-
kem, slamau.

* * *

Často člověk i do nemoci upadá, a potřebuje lékařství, která se na většinu díle ze zelin připravují. Léky často nepřijemně smakují: ale když nám je rozumný lékař předpíše a radí, musíme je brát, a při tom gat všech jídel, nakolik možné, tak zlástě masných a tvrdých se zdržovati. Tak škůr ozdravíme. Kde se nalezá rozumný lékař a dobře spořádaná Upatěla (lékowna), tam se lidé za šťastných počítati mohou. Jen třebaš od gatých dryáčnjků nesluffj brát léky, ani každan starau babu netřeba držeti za lékaře. Nu, měgž se gíž dobře, bratře můg, a piš mi pilně gat se máš. J gá wynasnažowati se budu, abych we psánj twým dlužnjkem nezůstal. Nynj pak zůstávam

Twým

důvěrným Přitelem
Ondřeg Slawomil.w Sahodnjku dne 1. Kwětna.
R. P. 1825.

* * *

Súsed Pomyšl nawštwil gedníc súseda Dobrotku, a nalezel geg, an nemocen byl. Z toho začal se takto rozmlúwati. Pomyšl. Gat se máte súsede? nedobře wyhljdate.

Dobrotka. Od několikú dnú tiská mně w žaludku, mám hlavy bolenj, wšecken gsem gako zbitý, a sotwa údy hýbu: ale wšak, když zlé pomine, bude i dobře.

Po-

Pomyšl. Či ste se neporadili s lékařem?

Dobrotka. Tak mluvjwagi lidé, že lékaři wědjí lidi nemocné činiti, ale ne uzdrawiti. Gesli do zítřa lépe nebude; poslu pro kmotru Anču. Ta wj lépe spomáhati, gako sto lékařů.

Pomyšl. Čiby ste wy tomu mohli ublížiti, který wám nikdy neusskodil, aneb čibyste ho chtěli chorým učiniti, anebo právě i zabiti?

Dobrotka. Pán Bůh chraň!

Pomyšl. Nu, gakože můžete wěřiti, žeby lékaři a rozumný hochči tak bez swědomj byli, a lidi chorými činili, aneb škodliwými léty zabjgeli?

Dobrotka. S nu, wšak oni to samochytic nečinj, ale se gim z newědomosti přihozuge, že hádagj nemoc, aneb kdy gi i uhodnau, tedy na prawý lék netrefujj.

Pomyšl. Nu, a či wasse kmotra Anča wždy na nemoc a na lék potressj.

Dobrotka. S wěru ne wždycky!

Pomyšl. Nemámli tedy wěřiti, že rozumný lékař škúr na nemoc i prostředek proti nj potressj, gako taká kmotra, aneb klerýkoli dryáčnj?

Dobrotka. Wěru, snad máte prawdu! nebo wšak oni lidské tělo lépe znati musegj: oni ho často i řežau a rozpytwujj.

Pomyšl. Když potřebugete čizmy, ku tomu gdete?

Dobrotka. K čizmárowi.

Pomyšl. A proč ne k sedlárowi?

Dobrotka. Čizmár čizmy sfige; sedlák se tomu neučil.

Pomyšl. A když nohawice potřebugete?

Dobrotka. Gdu ku kregčjmu: ten se s tjm objrá.

Pomyšl. Nu, ku komuže tedy máte giti, když ste chorý?

Dobrotka. Giž ste mne chytili: prawda že ani k čizmárowi, ani k pekárowi, ani ku kmotře Anči, ale k tomu, kdo se naučenj učil, k doktorowi a k lékařowi.

Pomyšl. Nu, pročže tedy již tmostru Anču nedáte zavolati?

Dobrotka. Ona se tomu neučila.

Pomyšl. Ale proč že předce nassí lidé w chorobě wíce za starými babami a dryačnjky běhagj, než aby k pořádnému lékařu se utjkali?

Dobrotka. To gá newjm.

Pomyšl. Ga wám to powjm. Taci pffochári (suffeři, prtáci) a staré babilčky, užjwagj newwíc newinné prostředky, které ani nic nenaprawěgj, ani nezahuběgj. Wšak gest se čeho obáwati, že mnohokráte škodjwagj. Nátura při člověku začíná si sama pomáhati, a člověk ozdrawj. Tu již se wytrubuge, gako wý dtw tento neb onen, tato neb onano při chorem wykonala. Ale kde bez prospěchu suffowali, aneb kde práwě škodná lékařstwj dawati, o! tam se to wšse mlčj. Chorý mlčj, aby se mu ginj newysmjwali. A tomu taký dryačnjk méně platu bere, gako pořádný doktor.

Dobrotka. Tedy lépe gest pořádnému doktorowi se swěřiti.

Pomyšl. Když ho mjtí můžeš: kdy pak ne, často lépe gest na samé přirozenj se spolehnutí, gako dryačnjkům aneb nesmyslným ženám do rukau padnutí, gen nechť při tom člověk waruge se twrděho gjdla, a at hogně wody pige. Ale wy ste mi řekli hneb z počátku: kdy zlé pomine, bude dobře. Wšak to samo w sobě není zle řečeno. Ale hledme na pramen, odkud se to domněnj přjstj, že se nemoc sama od sebe oddálj. To se mi tak zdá, gako kdybych gá hladnul a smadnul, a řekelbych: nebudu gá ani gjsti ani piti, wšak hlad a smad sám od sebe přegde.

Dobrotka. S tobys wěru zle si poradil. Wán Bůh stwořil pokrm a nápoj, aby člověk njm hlad a žjeň zahyal.

Pomyšl. Nu, i lékařstwj Bůh stwořil, abychom njm

njm nasse klesagice zdrowj zdržowali, aneb utracené na zpět dosáhli. Když chorý tak ge užívá, gať potřeby, dá Báh k němu swúg prospěch.

Dobrotka. Ale přebce muozj i při lékatjch zemj-
ragj.

Po mysl. J to ge tak. Nebo ani lékař není wse-
mohaucj. Kde nemoc ge smrtelná, tam ani lékowna žá-
dného léku nemá; ale kdože chorému powj, že geho ne-
moc ge smrtelná? Načjm gen tolik konati, kolik můžeme;
ostatnj Bohu zanechati.

Dobrotka. Děkugi wám!, Heg Sanko! gdi mi
hned pro lékaře.

Kapitola V.

Mrawnj Naučenj.

W podobenskwjch a rozpráváčch
z obecného žiwota.

1) Statečnj a pilnj žák.

Když rodičowé Sanka do školy wyslali, tu i tam ho
napomjnali, aby we škole pozorným byl. Sedmíc on na
to napomenutj takto odpowěděl. Milj rodičowé! wšak ge
to pro mne dobře, když pozorowati budu, a nepozornostj
nšškodilbych sobě, mým pak kamarátům a učiteli mému
činilbych mrzutost, a on by mne sobě do osškliwosti wzal.
Gá tedy budu dobře na wšsecko pozorowati. Gať mile
tedy Sanko ráno wstal; umyl se, očesal se, pomobil
se,

se, pěkně se od rodičů odebral, do školy šel ticho, pořádně, beze školu, bez běhu, beze zbonu, a každého, koho potkával, přívětivě pozdravil. Ve škole, když se čítalo, vždy jeho oči byli w knize, a když učitel co mluvil, neb vykládal, jeho oči i usši na učitele byli obráceny. Nerozuměl co, zeptal se pěkně. Ve škole druhým dětem nikdy na překážce nebyl, ani nikdy žádný na něho neжалoval. Po škole opět ticho, bez geku, a cwalu domů šel, ačkoli mnohých widěl, že na ulici šantovali, gedni na druhé křičeli, bořili se (zápasili) a t. d. Doma na to myslil, co se dobrého we škole naučil, a w tom se i cvičil. Cvičil se i w čítání, a když se zmyšlil, ponapravil to otec neb matka. Čím starši Janko býwal, tím se stával rozumnějším a lepším, a každý, kdo ho znal, geg chválil a milowal. Často on sobě sám to opětoval; co se Janek uenaučí: to se Janowi tvrdo bude učit. A protož když ze školy wyslal, se všemu byl dobře připravený, co geho budaucí staw vyhledával.

2) Dítě čistotné.

Širj wždycky čistotně šaty měl, ale Macik vždy gako něgaty popelwálek zaplšškaný a zamazaný chodil. Tento gednuc Širjho se zeptal: gak to býti může, že twoge šaty vždy gsau čistotné? To ge lehko! odpowěděl mu on: cožebý mogli rodičowé mně řekli, kdybych gá na můg oděw nemerkowal? a gakžebý mně oni s oděwem postacili, kdybych každý rok nové šaty potřebowal? Ale ti gá powjm, gak činjm, že můg oděw čistotně wyhljda, ač není tak drahý, gako twüg. Gá se každodenně umjwám: w blatě se nebrhžgám (newáljm) ničeho nečistého do rukau neberu, kdebých se zababrati (zakaliti) mohel, tamť se nepchám; hrámli se, tedy své šaty pěkně na stranu kladu: při stole merkugi, abych se gidlem nepojil: šaty mé často kesugi, a wyzlečené na čisté mjsto odkládám. Macik sobě umjwil, že i on tak činiti bude. Z prwu mu to
twr-

twrdo šlo: neb giž nepořádnosti a nečistotě byl přivyknul: ale předce naposledy stal se čistotným. Z toho se geho rodicové radovali, a geg wíce, než před tím milowali.

3) Nepořádné djwče.

Marika nikdy nčesaná a umytá do školy nepřišla. A když gi učitel i ze školi wen wyhnal, aby se neyprw umyla a přihladila, wšak to gestě nebylo tak, jako při druhých pořádných a obratných djwčencech. Hned gi wisela sukně, hned záponka (šertuška), a nic gi nestálo taž na těle, jako by bylo mělo přistáti. Ty Mariko! říkal gi učitel častěgi, ty i když odrosteš, nebudeš šwárná, ale zůstaneš šwandrau. Tebe žádný muž nebude moci milowati. Ty gestliže odrostúc, za twau nešwárnost, ponečtud začneš se i hanbiti, budeš předce gedna z těch žen, o nichž říkáváme: že gsau na ulici páwy, ale doma šwině. Děwčata! za mladj se učte a přivyktege k čistotě a k pořádku: tak i na starost to zachowáwati budete.

4) Malická lahárka (lahárka, cigánka).

Gednic matka poslala Zuzku s bankocedulj do gatky, aby gi přeměnila. Zuzka přeměniwš cedul, penjze doma na stůl položila: tu máte, matko, ten zlatý říkagic. Geli dobře? ptá se matka. Dobře odpowjda, nechybuge tam nic. Ale Zuzka utáhla sobě gedem kraycár, a rychle běžewš s njm, kúpila si čerešně, které i šťastně suědla. Práwě do gizby přicházela, an matka penjze čítala. Zuzko! říká ona, tu chybuge gedem kraycár! musel tedy mašát w čítánj chybiti, řekla Zuzka. A tu matka na ni pilněgi popatřila, a widěla že má i zuby i pery (šamby) černé od černých čerešnj. Zuzko, říká k nj, wyzneg mi, tys neb stratila ten kraycár, anebš sobě něco kúpila. A wěrr Matko! sem nic nekúpila: můž býti, že sem ho stratila. Ale mně se giné zdá, dj matka. Djwče wyzneg!

Mu

Mu stratila sem. Ano djwce stratilas, ale ne kraycár, než twau statečnosť. Wšak twé černé usta tě zrazugi, že si čerešne kaupila a gedla! nuž ty chceš býti cigánkau? chceš mater klamati? Kdo klame, hřešsi proti Bohu i lidem. Z malé lhářky stává se welká. Ty to se ty musíš odučiti. Dnes z gizby se nepohneš ani na krok za pokutu, žes mne chtěla oklamati: Tuto přečti sobě dwoge Wsma S. Powěděnj, u Cyr. 20, 25, 26, a 1. Esez. 4, 25. To se i zpaměti naučíš a zachowáwati budeš. Při tom dnes ani swačiny (olowrant) ani wečeře nedostaneš, abys pamatala na maľau lhářku, a takowau abys nikdy wjce nebyla. K tomu za měsje twé swátečné sřaty nebudeš smitti obleci.

5) Zloděg.

Ondřeg swým kamaratim we škole péra, a sestřám doma hned sřpendljkty, hned malé kúsky tkanic a stussek, které na bábity potřebowaly, tagně bral. Žáctowé we škole se žalowali, že mezi nimi zloděg na péra se nalezá, ale zwěděti nemohli, kdoby byl. Doma ale zwěděla matka, neb nassla při geho věcech, i cuzých per mnoho, i ty kúsky pentljlú. I poradila se s otcem, aby geg přisně trestali, tak aby se z něho zloděg a zly člověk nestal. Pod prutem Ondřeg plakal, wymlúwal se, že to gen maličké a na nic hodné věci byly, které pobral. Ale otec mu odpowědel: za krádež drobných wěcj tě trestci, abych tě za krádež wětšich a hubněgšich wěcj trestati nemusel. Nebo zloděgowé obyčegně začínagi při gombičkách, gehlách, nožjtoch, a dořoncugi s kradenim konj a wolú, a se sřibenicj.

Djtky! tu se rozpomjneate na powěděnj z 3. Kn. Moggj. 19. v. 11, 13, listu 1. Esez. 4. v. 28.

6) Lehkomyselná Prísaha.

Matěg sotwa co říkal, až se přísahal, a sused mu říkával: nač se přísaháš? wšak tě žádný do prawdy ne-
žene! Mluwišli prawdu, dobře, pakli ne, twá lehkomyselná přísaha twoge řeči prawdivými neučinj. Abo mnoho přísahá, ten mnoho laže (lže), a naposledy žádný mu ne-
wěřj. Zachowegž si to susede, a nepřisaheg gen tehďáž,
když ti wrchnost přísahu naložj. Nebeť gména Božjho na
darmo.

7) Zlołagec a Zlořečník.

Anka. Ach, gať ge to strassné, sestřičko! slyš, slyš!

Zuzka. Ach Anko! zacpegmež sobě ussi, aby sme
neslyšsely ta špatná slowa, a ty hanebné řeči.

Anka. Ach Bože! nechže ta rúhawá slowa nikdy
do mých ust newegdou, a mé srdce nenakazegj.

Otec. O čemž rozmlúwáte? dítky!

Obě. Ach, tam u čtvrtých susedů byla swada,
hned gedno, hned druhé z domu wyběhlo: ach Otče! a
gať špatně zlořečli! Ach to se nedá wyslowiti.

Otec. Dcerky! wy mně radost a potěchu působjte!
gen zůstáwegte w tom úmyslu, i když gá gednúc budu
hnjti. Nech nikdy na gazyl wás nepřigde žádná klatba,
žádné zlolegstwj, žádné prokljvání. Pjsmo swaté nás učj,
že takowj zlolegci sami se z kralowstwj nebeského wytwjragj.

Zuzka. Ach, prawda! wšak sem slyšsela, že geden
tam křičel: nech nebudu nikdy spasen!

Otec. Grozná wěc! ale co nečinj hněwitoost a pr-
chlíwoost! Když lidé neuměgj swé uáružiwosti opanowátj,
tedy i gazyl na uzdu nepogjmagj, ale tlachagj jim, co
nerozumnj.

Anka. A druhý wolal: Bohdeg tě a t. d. Či se
takowá zlořečenj někdy vyplněgj?

Otec. Přislowj říká: Všj hlas do nebe negde, Klátba padá na zpět do lúna proflinace.

Zuzka. Nedarmo se w Katechismu učime, aby sme we gménu Božim nezlořečili, křiwě nepřisahalí a t. d.

Otec. O warugte se, dcerky, nečistých ust, wystřihajte se hanebných, rúhavých řečí, a gatowéhofoli zlolegstwí a proflinání. Naděgi každému dobře winssugte. Učte se zlástě swau hněwíwost na uzdě držeti, tak se i nerozumných řečí a zlolegstwí wywarujete.

8) Bominutelnost wššj lidské sláwy a spanilosti.

Tereza. Procházela sem se onehdy w garnim čase w zahradě, a při chodnjčku spatřila sem bylinu pěkných listů, gatowěz sem před tím newiděla. A proto sem jí wyznačila, aby mi jí žádný neposflápal. Co gen z té bylinky wyroste? Myslela sem sama w sobě. A poněkolika dnech našla sem na ní puť, na gehož wšstjčku cosi bílého se jí ukazowalo, co utěšený kwítek slibowalo. A na čtvrtý den w celé své sláwě utěšený kwítek tu stál, bílý jako sněh, s červenými a žlutými páský-proměněný. Kdo ho widěl, srdce se mu těšilo. Za celých pět dní díwila sem se nad geho krásau; ale w šestý den počal hláwku owěšowati, owšel k zemi, a pomalu uswadnul. O spanilý kwítku! Ale tak se sděge gedníc i nám, myšlela sem sobě: tak se sděge krásé každého člověka; tak se sděge geho spanilosti, tak wššj geho sláwě, krásé a ozdobe! Dnes sem zdravá, čerstwá a wesele poskatugi: ale newjm, co weter se sebau přinese! newjm, buduli i žitra a následugjci dni rovně tak čerstwá, zdravá, weselá! Nynj se moge lěčka červenagi, jako krásná růže. Newjm, zdaž žitra neb pozegtí nezblednau! Může přigiti nemoc, může i smrt přikročiti. Tamt bude má čerstwost, weta po mé radosti a weselosti! Mezi tím nechť toto mé slícné a spanilé tělo i

we

ve hrobě sňige, blazel mi, že mám nesmrtelnau duši. Více sem gá, než kterýkoliv neyspanilegšij kvítek, víc než kterýkoli tvor na zemi. Gá tě, o Bože! znám co mého Dtee, a umím, co mého neysvrchowaněgšijho Pána ctíti; gá se duchem mým až ke trůnu tvému vznášim: Tot mi gest závdavkem budaucj věčnosti! Bože! degž, abych móg nyněgšij život tať ku tvé cti wedla, aby mi i u věčnosti dobře bylo.

9) Modlitby a Písně pro mládež.

a) Modlitba rannj.

Wítej utěšené ráno!
Heslo lásky boží,
Které we inně nowau množi
Radost žiti, genž mi s hůry dáno!

Přjgemné sny občerstwily
Udy mého těla,
By tjm duše k práci měla
Wětšij chut a smysly činné byly.

Bože! tobě za to wděčné
Wzdávám děkčinění;
O mēgž prošim i dnes zření
Na mé kroky mladé, nebezpečné.

Rozněcug mé útlé nádra
Láskau k newinnosti;
Wstěpug umění a cnosti,
Do čistého srdce mého gádra.

Gest.

Gesllt bych pať opět dožil
 Wečera zdáw cele,
 O bych mohl řici směle:
 Gá fem ten den dobře wynaložil!

b) Wzdychnutj před stolem.

Bože! w tento polednj čas, odsláme k tobě swüg hlas;
 Tobě čest, chwálu wzdáwame, a za to tebe žádame:
 Kác nám dále pomáhati, w dobrém šťastně prospjwati;
 Degž, at mjrně požíváme twých darů, a se stáwame
 A swým prácem způsobněgšimi, a k ctnosti ochotněgšimi.
 Amen.

Giné.

Při tom stolu,	•	wšechněm spolu
Kác žehnati,	•	Bože swatý!
Gjdo, pitj,	•	at nás stj:
A tak žiw nás,	•	na každý čas,
Nebs Dtec náš,	•	genž hognost máš. Amen.

c) Po stole.

Bože! genž wšem požehnáwáš,
 Dobrým i zlým pokrm dáwáš,
 Wšecky lidi opatrugeš,
 Co Dtec o ně pečugeš!
 Budiž tobě chwála wzdána,
 Za dobrodinj nám daná.

O degž at na tě myslime,
 Budže pigeme, nab gime;
 Že nám gako Dtec dáwáš,
 Co nám za dobré vyuwáš.
 Degž, bychom tě dobře zuali,
 Potom se k tobě dostali. Amen.

Giné.

Budiž stála čest a chwála,
 Tobě Pane! za ty dané
 Dary nyní, z dobrodinj
 Ty nás chowáš, a péči máš
 Wěrnau o nás, na každý čas.
 Kač nám dáti sebe znáti:
 Tě w časnosti, i w věčnosti
 Welebíti a chwáliti. Amen.

d) Modlitba wečernj.

Bože opět
 Zmizel geden den!
 Noc se bližj
 A mdlé tjižj
 Dci, sladký sen.

Uch gať welká
 Geš twá dobrota
 Wřelastawj!
 Žes mi zdrawj
 Dal dnes žiwota.

A tomu rozma-
nitých radostj
Ráčil přijti,
Stráži mji
Rad mau mladostj.

Než, zdaž sem též
S gá srdečně
Setřil cnosti?
Powinnosti
Konal statečně?

Zdaž sem sobě
Wážil wzácného
Draze času?
Zdaž sem hlasu
Medbal swodného?

Ty znáš, Pane!
Gatá mjněnj
W srcei nosim,
D měgž prosim
Gestě showěnj.

Dež bych ljbe
W nočnj tichosti
Mohel spáti;
Ráno wstáti
A pracowitostj! Amen.

P j s n ě.

1. Láska k rodičům.

(Mel: Gak ě gest ljbezná).

Bože! tys to w mé srdce ráčil psáti :
 Že gá rodiče své mám milowati,
 Gich být poslušný, ano s celau dušj
 Ctjti gak slušj.

Oni činili mně hned od mladosti
 Mnoho dobrého s milau pečliwostj;
 Oni i teď se o mne ugjmagj,
 Štěstj mě znagj.

I chci k náděgi gegich tedy zráti,
 Wěkem, múdrostj, cnostj prospjwati,
 Žádným zpurným gich slowem nermautiti,
 Ochotným býti.

Nýbrž, dá-li mi Bůh dhů prodluženj
 K gegich starého, wěku potěšenj,
 Bude srdce mé geště wždycky wrauej
 Láskau k nim tlauci.

2. Bázeň božj.

(Mel: Bože wěrný Bože).

Bože, neyčistěšj
 Prameni všech radostj!
 Deyž mi ten dar, aby
 Srdce swatau wrůcnostj,
 Kdykoli na tebe
 Mysljm, gato bylo;
 A tak sobě tiché
 Cnosti obljbilo.

Ty si všewědaucý,
 Mocný, múdry, laskawý;
 I gakž bych tedy směl
 Wěsti žiwot neprawý?
 Ty mé wniternosti,
 Ty mé skutky widjš,
 Neb swět, lidi a mdlau
 Zlaště mládež řjdjš.

Gá se chci gen tobě
 Bože obětowati;
 Rač mne s tělem s dušj
 Za swé djetě přigati;
 A kdybych sem klesal,
 O nechť gako z nebe
 Hlas ten ke mně wolá;
 Bůh gest wůkol tebe!

3. Pilnost we práci.

(Mel: Gežjši má radost).

Blaze sobě radj
 Ten, kdo hned za mladi
 Pilnost miluge:
 Bůh mu hogné štěstj,
 K němuž práce klestj
 Cestu, slibuge.
 Uměnjm,
 Ctj a gměnjm
 Můž se w swětě gasně skyjtj,
 Nebe w srdci mjtj.

Lenost ducha mořj,
 W prázné mysli tworj
 Černé neduhy;

Kazj čerstwé zdrawj,
 Cuzé zbožj trávj,
 Bez wšj zásluhy:
 Úsilj
 Ale chwjli
 Dlúhau z hlawy našj pudj,
 K rozkošem cným lúdj.

I gá pokud žjti
 Budu, sljbjm býti
 Činným s radostj:
 Bože nechť mau snázi
 Žebnánj twé blažj. —
 Milá pilnosti!
 Wúdkynj
 Buď mau nynj,
 Abych nad mladosti časem
 Nelkal pozdnjm hlasem!

4. Počesnost mrawů.

(Mel: Giž widjm s plésánjm).

Ay, gak ušlechtilý,
 Gak šťastný a milý
 Gest wěk mladosti;
 Oni zlatj dnowé,
 Kterj pořád w nowé
 Plynau radosti!
 Zláště když w něm djtky
 Rozsýpagj kwjtky
 Mrawů spanilých:
 Wljdné ochótnosti,
 Přjzně, šetrenosti,
 Zwykú zdwořilých.

Nuže! chvály této,
 Dokud howj léto
 Milá mládeži!
 Wěnce sobě pletme,
 W towaryštwj ředme
 Se, gak náležj.

Řeči pošetilé,
 Žerty rozpustilé
 Nechuť působj:
 Mjlo, když se duše
 W bjém studu rúše
 Wděky ozdobj.

Mravů způsob libý
 Těla, wtipu chyby,
 Wynáhrazuge:
 Sladj krásné swazky
 Přátelstwa i lásky
 Tam, kde paunge.

Špatná ducha mračj
 Oplzlost, a značj
 Tupé swědomj;
 Ba žel! lehce dosti
 Křehké newinnosti
 Stéblo nátonj.

Čest i umu dary
 Prznj, budj swárý,
 Přátel zbawuge,
 Hanbj se když lidi
 Okem plachým widj,
 Tmu gen mluge.

Že tjm téměř cele
 Znáť gest gaka w těle
 Duše přebýwá;
 Ant se drsnatostj
 Mdloba, počesnostj
 Schopnost odjwá.

Pročež, bratřj mladj!
 Plímež tuťo rádi
 Nauku žiwota;
 Aby byla nynj
 Našj přjtelkynj
 Mrawů čistota!

Swětské a národnj historie.

1. Šlechtný syn.

Cjsařowna Maria Theresia, nawštjwiwši-ústaw (institut) který k wychowáwánj mladých wogáků založila, zeptala se ředitele: kterýže se z mogjch milých synů neylépe zprawuge? Cjsařská Gasnosti, odpověděl on, všickni se dobře zprawugj, ale mladý Wu k a s o w i č neyzmužilegi. — Bráwo, mladý Slowane! zwolala Panownice, ale gá bych ho ráda widěla, gak zná šermowati, ať tedy wezme rapjr (meč) a ukáže.

Gak nesměljm a nezpůsobným zdál se z prwu tento mládeneček, tak důstogně a udatně sobě počjnal mage zbrog w ruce, až i nade všemi towaryši swými zwjtěžil. Cjsařowna obdarowala mladého wjtěze 12 dukátmi. Když opět po 14 dnech přišla a před sebe ho wolati dala, ukázal se

Wu-

Wukasowič chůlostiwý tak, že se třásel. S úsměchem řekla k němu cjsařowna: Snad si ty penjze prohrál anebo ztratil?

Wukasowič. Nikoli! gá sem ge mému otci poslal, odpověděl on wjdně.

Cjsařowna. A kdo ge twůg otec?

Wukasowič. Můg otec byl Setnjkem, než službu wogenskau složil, a nynj žige bjdně bez odplaty w Dalmácii; gá pak sem myslel, žebych onen dar Gegjch Gasnosti nebyl mohel lépe wynaložiti, gako ku polehčenj losu mého ubohého otce.

Cjsařowna. Šlechetné pachole! wezmi černidlo, papjr, péro a piš: Milý Otče! Toto psanjčko, které Gim nynj posjlám, předřjká mi sama cjsařowna. Má šlechtnost, pilnost a obzláště má synowská láska k ubohému otci, tak se Gegj Gasnosti zaljbily, že Pán otec od této hodiny 200 zl. ročitau penziu dostáwati budau, a gá teď práwě zase obdarek 24 dukatů přigjmám.

2. Pronikawé poselstwj.

Na Kosowo pole, (r. 1389) do poslednj nešťastné wálky Serbůw proti Turkům, táhlo množstwj serbských hrđin a bogownjkůw, mezi nimi i sám knjže Lazar. Geho manželka Milica očekáwala doma s welikau úzkostj powěst o konci té bitwy, která téměř za tři dni trwala. W tom ay hle přiběhne k nj Milutjn, geden ze sluhůw a spolubogownjkůw Lazarowých, celý poraněný a ukrawawený, který, nesa odtatau swau prawicu w lewé ruce, ku kněžně mluwj: Wšickni Serbowé w bogi padli, gen gá sem zůstal, abych tobě toto smutné poselstwj přinesel.

3. Čest sedláckému stawu prokázaná.

Morawa gest ona pamatná kragina w Europě, kde někdy geden weliký panownjk rolnictwj a s njm staw sedlá-

lácký milostiwě osláwil. Roku 1769 dne 19. Srpna oral gisty sedlák roli swau při osadě Rausnici mezi Brnem a Holomaucej: nenadále. přistúpj k němu gakýsi neznámý pán, který wezma pluh do rukau oral, an při tom hospodář gako pohonič kóně zprawowati musel. Když několik brázd poodrali, tu onen neznámý pán, rozepna swé šaty, ukáže sedlákwowi swau zlataú cjsařskau hwězdu na prsech a řekne: Gá sem Jozef, wáš cjsař a otec? W tom, obdarowaw předěšeného sedláka, odešel. Na wěčnau památku tohoto pěkného skutku wystawen gest na té roli bljzko cesty weliký kamenný slaup aneb obelisk s tjmto nápisem: Na této roli oral Jozef II. cjsař rakúský.

4. Welikomyselný Poddaný.

Geden bohatý měšťan w Praze púgčil cjsařowi Karlowi IV. w potřebě postawenému stotiscj dukatů, načež i pjsmo od vlastnj ruky cjsařowy obdržel. Následugjeho dne pozwal cjsaře spolu i s ginými wzácnými osobami za hostě; po obědě pak dal to pjsmo we zlaté mjse na stůl položiti. Milostiwý cjsaři, řekel potom, ostatnj gjdla byly pro celé towaryštwo, toto ale gest gediné pro gegich Gasnost připraweno, ponjženě prosjm, ať wděčně přigati ráčegj.

5. Wtipná pomoc.

Roku 1423. byl Žižka, slawný wůdce Taboritů, na gednom okružlém pabrku od rytjřů nepřátelského wogska tak obkljčen, že téměř žádné nádege nepozústawalo. Poněwadž ale koně nepřátelů až na wrch kopce kráčeti nemohli, tedy rytjři, zesednauce dolů, šli we swých škorněch a ostrohách pěšky na Žižku, domnjwagjce se, že s nim a gehu maličkým hůfečkem w krátkosti hotowi budau. Ale oklamali se nepřátelé, nebo Taborité měli i swé

ženy při sobě, kterým Žižka w tomto nebezpečnstwj rozkázal, aby hned swé sukně, šaty, zápony, plachty a cokolí plátěného měly, ze sebe strhly a na zem rozprostřely. To když se stalo, bogownjků na ně gdaucjch nohy a ostrohy tak se tjm plátnem zamotaly, že do nepořádku přišli a od Husitů w tom okamženj na hlawa poraženi a rozptyleni byli.

6. Udatnost.

Polský General, hrabě Želislaw, ztratil w gedné krawawé wálce, roku 1404. skrze nepřátelského rytjře, swau prawau ruku; w tom okamženj ale chopil zbrog swau s takowau rychlostj a smělostj do lewice, že hned na tom mjstě zabil toho, genž ho byl poranil. Když wýwoda polský o tomto hrdinském skutku slyšel, poslal hraběti darem ruku z ryzého zlata.

7. Sprawedliwost.

Kazimjr II. král Polský, hral se gednoho dne s gednjm ze swých šlechticů (vyššjeh zemanů). Tento utratil téměř wšecky swé penjze w této hře: powadiwše se proto mezi sebau, král dostal od něho w prchliwosti za ucho, (zášigek). Zeman byl zatjm od kraginských radců k utracenj hlawy odsúzen. Ale Kazimjr odwolal ten ortel řekna: „Gá se w této wěci sám za winného a trestu hodného uznávám, nebo mi nenáležj mogjm vlastnjm příkladem takowý škodliwý obyčeg rozširowati, který porušenj mé kraginy a mého národu za sebau tábnauti může.“

8. Kościuškůw kuň.

Slawný polský general a udatný hrdina Kościuško byl muž welmi laskawý a nad mjru dobročinný. On sám wyhledával bjdné chatrče, naučil se poznati wšecky chudě rodiny w okolj Soloturnském we Šwegcarsku, kdežto se

poslednjho času žiwota swěho zdržował, a činil přemnoho dobrého chudým, zvláště we drabotě. Přiwyknuw každodenně koňwo se procházeti, pokud mu čas a zdrowj dovolowaly, brl sebau wždycky penjze, kteréž nuzným na swé procházce rozdával. Kůň geho byl giž tak nawyknuł widěti geg almužau dáwagjcjho, že wždycky hned sám zastal při mimogdaucjm žebrákowi; a když po smrti Kościuškowě kůň tento k žebrákům nawykly prodán byl, i tohoto druhého swěho pána k žebrákům wodjwal, a při každém žebráku na cestě tak dlouho státi zůstal, pokud tomuto almužna dána nebyla.

9. Wěrnost we službě.

Roku 1806 udeřil hrom do města Sidoğdy w Ruské zemi tak, že téměř celé město popelem lehlo. W této strašliwé přjpadnosti stál gedem ruský wogák při obecné kraginské peněžnici (kasse) na stráži. Přátelé a susedé přiběhli k němu napomjnjgce ho, aby šel domů, že geho žena i děti w plamenu zahynau, gestli gim ku pomoci nepřigde. On ale stál pevně na swém mjstě a nedal se ničjm od swé powinnosti odchýliti. Cjsař Alexander odplatil tuto geho wěrnost darem 1000 rublů a propuštěnjm z wogenského stawu.

10. Přestáwánj na swém losu.

We dwore ruské Cjsařowny Alžběty byl gisty Newický, Polák, který gj často na citharu hráwal. Uslyšew pak, žeby král Polský umřel, opustil dwůr cjsařský a do swé wlasti se ubjral. „I proč nás zanecháwáš, milý přjtel!“ tázali se ho dworáné; on pak gim na to odpowěděl: „gá gsem z polského rodu, a proto mám práwo na korunu králowskou, mohu tedy i sám za krále wywolen býti.“ „Gestli ale wywolen nebudeš?“ — „Tedy chci spokogen bý-

býti s tjm co gsem, řekel, a budu wám opět weselé pjsně zpjwati, gako sem až posawád zpjwal.““ —

11. Chytrá pomsta.

Olga, ruská panownice, oblehla s wogskem swým město Korosten, chtějce se pomstiti nad geho obywateli proto, že gj manžela zamordowali. Obywatelé hladem a wogskem obkljčení, poslali posly k wýwodkyni s množstwjm drahých darů, žadagjce pokog s nj učiniti. Ale Olga nechtěla dary přigati, řkauce: že nic giného nežádá, než tři wrabce, a tři holuby od každého domu w městě. S radostj vyplnili obleženj obywatelé tuto chaternau žádost hned w ten den. Olga ale rozkázala swým bogownjkům, aby těm přinešeným ptákům na křidla a nohy hořcej práchno, sirku a giné ohniwé věci přiwázali, a tak ge létati pustili, které wrátjce se do města zpátkem, střechy a domy na všech stranách zapálili, a na popel obrátili.

12. Nepřestrašenost.

Peter Weliký, Car ruský, byl znamenitý ale welice prchliwý panownjk. Gednoho dne přišel k němu Dolgoruký, wážný muž, geho rádce i přjtel, a při společném o občanských wěcech rozmlúwánj, nebyw s njm gedné mysli, Petrowi protimluwil. Tento hned rozpálený hněwem, wytáhna meč, chěl ho w tom okamženj probodnauti. Dolgoruký ale nepřestrašeným srdcem chytj geho ozbrogenau ruku, řkage: „Nikoli, weliký Moenári! gá nedopustjm, aby si ty sükromnau wražda w tomto přjbytku sláwu gména swého poškwrnil, gestli sem ale smrt zaslúžil, podeg mne weřegné, kraginské wrchnosti, aby mne podle práwa odsúdila, a před očima swěta o žiwot připrawiti dala.“ — Tato řeč tak pronikla Petra, že stál ustrnutý, meč schowal, do pokoge odšel, po malé chwjli Dolgorukýho k sobě wolati dal, geg o odpuštěnj prosil a nowými hodnostmi ozdobil.

13. Poctiwý droťár.

Jan Pomelec, rodilý z Rowného, Trenčanské stolice, co drátenjk po swé žiwnosti chodě, w Praze přišel ke znamenitému pánu, genž práwě odešel, byt swüg zapomněl zawřiti. Drátenjk přigda do kuchyně, oznámil se swým obyčejným: „Máteli čo drátowat?“ Že ho ale žádný neslyš, pootewře dweře prwnjho pokoge, a newida žádného, gde do druhého, třetjho, až do poslednjho pokoge, kde opět žádného newidj. Co učinil milý drátenjk. I pomyslj sobě: Kdybych odešel nynj, a někdo se wlauidw do pokoge, pobral co možná; řeklo by se: Byl tu drátenjk, a ten byl zloděgem. Zachowanj twého a kraganů twých poctiwého gména za powinnost tobě ukládá, abys sebau nehnuł z mjsta, až pán aneb panj toho bytu domů se wrátj. Položj se tedy w kuchyni na lawici, kudy musel každý okolo něho gjtj, a čeká bedliwě. K wečeru se pán domů wrátj, a wida drátenjka nemálo se diwj, chtě pokog nezawřený otewřiti. Drátenjk mu wyprawuge, co by se bylo státi mohlo, a proč nešel z mjsta; wšak i pánu geště wěřiti nechce, žeby sem skutečně náležel, až pán kljčemi z truhljku wyndanými wšecky skřjnně hbitě otwjrá, a tjm, že pánem toho bytu gest, dokáže. „Duše wěrná a upřjmná,“ prawj pán potom, „wezmi tu, co ti dáváw nynj, a přicházeg každý měsje, abych něgakým způsobem odměnil se twé neobyčegné poctiwosti a wěrnosti. Od té doby kuchařky w tom domě raděgi by byli samy negedly, nežby poctiwému drátenjku hladowěti dopustily.

Slušj tu připomenauti, že od mnoha let tito drátenjci každodenně w dědině Deywicjch, bljž města, nocugj, a ráno po žiwnosti swé do Prahy přicházegj, wšak nikdy, ani w Deywicjch, gakkoli ge zkaušeli, ani w Praze, o nichž slawnj úřadowé swědčegj, že poctiwj, nepoškwrněnj

a zachovalj lidé gsau, dosawád se ani w tom neyменьšjm nezprnewěřili.

Newidjmeli z toho patrně, gakkoliw gest kratičké gich wuycowanj swatému náboženstwju, že ale gazykem mater-ským se stává, tedy w zemi dobrau padá, wcházj a užitek sterý činj.

14. Králowna Wišna.

Podmaniwše sobě Dánové Wendůw Pomořanských, pyšně nad nimi panowali. Udatnj Wendové wywoliwše zmužilau pannu gménem Wišna za králownu, zprotiwili se Dánům. Králowna sebrawši wogsko, dvěma wůdcům, Dukowi a Dalowi ge podzřjdiwši, i sama s mnohými panjmi a pannami, které gako mužové w gjzdě a we wogenském uměnj wycwičené byly, do boge proti Dánům wytáhla, ge několikrát zbila, a až do Dánska zahrnala, a gim dwa ostrowy Mône a Schonen odgala. Potom Dánové s Wišnau wygednali, že gim ona ostrow Schonen odstaupila a ostrow Mône gakožto náhradu za škody učiněné na 20 let podržela. Panowala potom geště dlauho co králowna, až konečně we wogně šwedské udatně bogowawši, co hrdinská rekyne padla.

15. Retra.

Za starých pohanských časů bylo w Pomořanech slawné město Retra, sjdle pomořanských Bohůw, zwlášťe modly Radhosta. Byloť to město bohaté a weliké, přjkopami a wodau obwedené, a mělo dewět bran a mnoho chrámůw, do nichž se po krásných mostech chodilo. W neyskwostněgšjm chrámě byla modla Radhostowa, celá ze zlata zhotowená a na podstawku šarlátowém položena. Toto město ale bylo pozděgi zbořeno, tak že po něm ani památky nezůstalo.

16. Wineta a Woljn.

Na severovýchodní straně ostrova Uznoima (Usedom) stálo gednau weleslawné a světoznámé město Wineta. Gako někteřj děgepiscowé twrděgj, bylo wětšj, gako mnohá weliká ewropejská města, gmenowitě než Carhrad čili Konstantinopel. Obywatelé geho, neywjce Slawjané čili Wendowé, ačkoliw gěště pohané, byli lidé pectiwj a šlechetnj, w radohostinstwj a wezdwořilosti k cuzincům sobě rowných neměwše. Oni wedli weliký obchod; sklepy gegich byli naplněny řjdkým a drahým zbožjm; a každoročně tam přicházeli přemnozj kupci s loďmi a koráby ze wšech stran a z neywdáleněgšich koncín swěta. Obywatelé Winetstj byli tak bohatj, že měli brány městské z mědi a zwony ze stříbra ulité, a stříbro bylo u nich tak obyčegné, že děti se stříbernými penězmi na ulici hrávali. Gednau se ale Šwédowé s pomocj Dánůw na Winetu obořili, gi vyrabowali, a potom z ěruntu wywrátili, načež potom morské wlnobitj ty zhořeninj wodau přikrylo. To se stalo za panowánj Karla Welkého.

Po zbořenj Winety přešel obchod gegj do města Woljna, které se tak stalo potom neywětšjm městem w Europě; wyše gedneg mjle weliké. Někteřj obywatelé se wyztěhowali do Ruské země. Roku 1170 wybogowal Woljn Woldemar, král dánský, a se zemj ho srownal.

Dobrá naučenj we Wersjch,

Za cnost měg prwnj, uměnjm držet usta na uzdě;
Gest Bohu neybližsj, gazykem kdo włádne rozumně.

*

Cožkoli znaš škodné, by milé bylo, deg w stranu, deg
preč;

Wždycky užitku raděg múdry sobě než chuti šetrj.

*

Kdyžkoli hřjch spácháš, pokutug hned sám sebe: weždy
Ránu wyocť sobě sám; ta bolest bude plastro bolesti.

*

Ne wše, co wjš, neb zwjš, wyprawug; wyhybug nowi-
nárstwj;

Hneš mlčenau kam chceš, mluwenj nese často pykánj.

*

Když tě kdo chwálj, ty se sám rozsúditj pomni;
Wjce newěř ginšjm o sobě, než sám sobě, nikdy.

*

Když štěstj blyštj se, newěř, zlé přjhody bog se:
Zadnj tauž neběžj kolegj kolo weždy za přednjm.

*

Nah poněwádž si wyšel na swět, nah též z něho pügdeš:
Buď s chodobau trpěliw, s krotkostj břjmě gegj nos.

*

Útratných se warug skwostnosťj, též i lakomstwj:
Neb necnosti obě škodné gsau gměnu dobrému.

*

Co prowinjš opilý, toho wjnu ty winny nedáweg,
Wjno ničjm winno zde nenj, než kdož pige wjno:

*

Twé wěci gdauli zpět, zmužilé proto mysli nepuštěg,
Náděgi měg silnau, nezmylj náděge nikdá.

Chcešli zdrawj zachowať dobré, hled' tráwiti mjrné;
Wšak si zdrawj powinen wjc šetřiti, nežli lahúdek.

Měg o zdrawj zláštj peči, neb toho potřeba přednj:
Něchtěg lät na bolest, půwod sobě sám gsa bolesti,

Dobře gsa žiw, nechtěg nic dbáti na pomluwy lidské;
Zacpati usta lidem aby moh', na ty mysliti darmo.

Což tobě Bůh dáwá, toho hled' sobě šetřiti pilně:
Drž to, co máš, lidskau by nebyl snad někdy powěstj.

Cožkoli hodně trpjš, trpěliw buď, měg se pokorně,
Gestli se znáš winným, tedy vlastnjm buď sobě sídcem.

Mjti budeš žiwota s dostatkem wždycky pohodlj:
Prestáwať gen chcešli na tom, což potřeba žádá.

Čiň, co, že prospěge wjš, co newjš, aby prospělo, nech
tak:

Blaud, na zdař se! dělá, múdry wšudy gistoty šetřj.

Poetiwě mášli statek nabytý sobě, poctiwě žiw buď:
Wšech cnostj zachoweg, všeho neslušného utjkeg.

Štěstj když chřestj, něgakého bog se neštěstj:
Tak zas w neštěstj se nebog, očekáwage štěstj.

Pročby se, když čeho geště newjš, naučit w nowě han-
bil?

Čest něco gestit' umět: naučit nechtjti se hanba.

Gest sic těžko věcj potřebných snášeti ztrátu:

Gestliže však pro dobrého tratjš kdy co přjtele, nes to.

Přátelstwj prokazug; sobě však swým přjtelem ostaň;

Buď dobrým dobrý, by nebyl však sám sobě škodný.

Když spolu kdo šepcj, toho ty naslychati nechtěg:

Zlé swědomj kdo magj, myslj, že o nich se mluwj gen.

Střjci se weždy lidj pamatug přjlišně lahodných:

Pjščala sladce znj, když ptáčnjk ptáčata wabj.

Co kdy hanjš při giném, toho sám hled' utjkati pilně:

Hanba, giné kdo učj, když však toho sám se dopušťj.

Mášli děti, k njmž statku nemáš, uměnjm ge opatřj,

Ať wždyby poctiwě tak swé mohli se brániti nauzi.

Cos rodičům powinen; zarowěň oddáwati se snaž;

Nermut matky milé, dobrým chtěge k otcowi býti.

Nech smrti bázně, radjmt', poněwadž zpniknauti nemožné;

Když se bogjš, co minauti nemůž, tjm wjce se trápjš.

Nápoge tak a potuď, gak potřeba káže, užjweg:

Za zbytkem gde nemoc, i smrt z něho často pocházj.

Príslovj a porekadla.

A.

Ač se někdy o barlách trest kulhawý wleče;
Ale předce zřjčka mu zločinec uteče.

B.

Bez gedné lastowičky bude léto.

Bez ochoty, zlé roboty.

Bližšj košele, než kabát. (Prweg sobě, potom tobě).

Bůh gen tudy powstává, když lidská pomoc ustává.

Buď za mladi starcem, aby si we starosti byl mládencem.

C.

Chcešli přjtele ztratit, pŭgči mu penjeze!

Chudoba cti netratj.

Chutněgšj chlěb we swobodě, než koláč we službě.

Cnost a štěstj wisj na tenké niti.

Co gest lepšj nad zlato? žiwot. Co nad žiwot? cnost. Co
nade cnost? Bůh. Co nad Boha? Nic.

Co hlawa, to rozum.

Co mnoho, to škodno. (Čo kdo lubj, to ho hubj).

Co se wleče, neuteče.

Co tě nepálj, nehas.

Č.

Čas růže přinášj. (měg trpěliwost).

Čiň dobře a práwě, nebog se cjsaře ani krále.

Čistota, pŭl zdrawj.

Čjtať dáwné gazyky a cuzé rozumět,

Dobře gest; než otcowský třeba napřed umět.

D.

Ďábel má mnoho cukru, i hřjch činj sladkým.

Dluh, ge zlý druh.

Dobře gest při kopě klásky zbjrať.

Dobré wjno i bez wěchy wypigj.

(Dobry kůň i na maštali kupce nagne).

Dočekeg času, co hus klasu.

Dokud železo řerawé, kug.

G.

Gablko nepadá daleko od stromu. (Gaký otec taký syn).

Gaký oděw, taká čest. (Gaké ōděnj také uctěnj),

Gaký kdo sám gest, s takým rád obcege.

Gaký pánbůhdeg! taký bodegzdraw!

Gaký pán, taký krám. (Poznáš po wrawě, co ge we hlavě).

Gá pán, ty pán; kdo bude pastýřem?

Geden nesprawedliwý ěroš, sto giných z kapsy wytáhne.

Gedno slunce dosti na nebi. (Panowánj towaryše netrpj).

Gitřenka, uměn milenka.

H.

Hleď: ne kdo? ale co? (ne osobu, ale wěc).

Horšj strach, než sama bjda.

Host a ryba třetjho dne smrdj.

Hustá služba, řjdká sukně. (Kámen často se hýbágjcej neobroste).

I.

I pěkně lháti gest hřjch.

K.

Kam wjter, tam plášť. (Pochlebnjk gde po chlebě).

Kapka mrwj kámen, ne mocj, než často padánjm.

- Každé hrable k sobě hrabau.
 Kde ge neywje opichaěů, neyměně ge pšena.
 Kde ge psota, tam ge hřjeh.
 Kdo do nebe pluge, na geho vlastnj twář slina padá.
 Kdo komu gamu kope, sám do nj upadá.
 Kdo modlitba řjká leže, Bůh ho slyšj drijmage.
 Kde nemá chuti, lehkó wykrůtj.
 Kdo neskoró chodj, sám sobě škodj.
 Kdo ráno wstáwá, Bůh ho požehnáwá.
 Kdo se za vlastnj řeč stydj, Hoděnj potupy wšech lidj.
 Kdo si mála newážj, Po mnohu ať nebažj.
 Kdyby nebylo: Kdyby — Nebyloby chyby.
 Když se pán směge, celý dwor ge weselý.
 Kde nenj kázně, tam nenj bázně.
 Kde si zmoknul, tam se suš.
 Kde Slowanka, tam zpěw.
 Kdo chce gádro, musj ořech rozhrzynaui. (Bez práce ani koláče.
 Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem.
 Kdo dwa zagjce honj, žádného nechytj.
 Kdo gamo robj, tak se mu wědj.
 Kolik kragů, tolik krogů.
 Komu pán Bůh dá djtky, dá i na djtky.
 Komu pán Bůh nedal, kowáč neukuge.
 Krawa, která welmi ryčj, málo mléka dáwá.

L.

- Lacné maso, zlá poléwka. (Lacný towar planý).
 Lékař léčj, Bůh uzdrawuge.
 Lépe něco znáti, než mnoho mjti.
 Lépe se krátce styděti, nežli dlůhý čas želeti.
 Lépe swoge látat, Než cuzé chwátat.

Lepšj vlastnj chudoba, než cuzé bohactwj.

Lepšj ge: warug se! nežli: nebog se!

Lepšj wrabec w hrsti nežli zagjc w chrasti.

(Lepšj gedno dnes, než dwoge zjtra. Lepšj dnes kus, než zjtra hus).

Lepšj ge přátelstwo než penjze.

Lež má plitké dno. (Lhář má krátke nohy, daleko ne-ugde).

M.

Maká druhých ožehem, kdo sám w peci ljhá. (Podezřiwost).

Milšj cnost s chudobau, Nežli hřjch s ozdobau.

Mladost-radost; Staroba-choroba.

Mladý nabýweg, Starý užjweg.

Mnoho kuchařů, poléwku přesolj.

Mnoho řečj, málo wěc. (Mnoho wrawy, málo zprawy).

Múdré ucho nedbá ua hlupé řeči. (Pšj hlas do nebe negde).

N.

Na chudobných swět stogj.

Něco za něco, nic za nic.

Nedbám na měsje, když mi slůtce swjtj.

Negednako Bůh rozdává, Gednomu hus, druhému páwa.

Nemluw, hopsa! až přeskočjš. (Lépe chwála Bohu, než dáli pán Bůh. Na konci kygak býwá).

Nesudř za dary, Pomni na máry!

Nešťastný taký dům býwá, Kde kohút mlčj a slepice zpj-wá!

Nešťěstj netřeba hledati, samo přigde.

Neylepšj hráč, neyhoršj loter.

Ne z každého žáka bude kněz.

Nic to proto, wyschne blato, bude léto. (Netrať naděge, když se zle děge. Dokud člowěk ústy zjwá, Nech wšeho naděgi mjwá).

Nikdo není bez ale. (Nenarodil se ten, co by se líbil všem).
Nowá metla dobře mete.

O.

O chudého se každý otře.
Od hlavy ryba smrdí.
Okno, do srdce okno.

P.

Panská láska roste na zagečjm chwostě.
Panská choroba, ubohého zdrawj. (Kde pán už w posteli.
Slúha geště weselý).
Po lidských žlabech kalná woda teče. (Klewetám newěř).
Pomalů dále ugdeš. (Náhli zwolna. Náhlá robota nikdy do-
brá nebywá).
Powěz prawdu, probigeš hlavu.
Proti své krwi boguge, kdo swúg národ nemiluge. (Každý pták zlý, co do swého hnjzda nečistj).
Pýcha, peklem dýcha. Pýcha na ulici a handry w truhlici.

R.

Remeslo zlaté dno. (Nauka všudy mjsto nagde).
Rúže trhagj když kwitnau.

S.

Samoláska nemá žádného přjtele.
Sliby, chyby. (Kdo mnoho slibuge, málo dáwá. Sliby se
slibugj, blázni se radugj).
S každým pěkně, s nemnohými důwěrně.
S welikými pány není dobře čerešně gjsti. (Nežartug, s kým
si nerostel).

Š.

Šediny, gsau hrowové kwětiny.

Šewče! ne výše kopyta. (Čeho chwalit neumjš, nehaň).
Škoda krásy, kde rozumu nenj.

T.

Tak dlúho džbán do studně chodj, dokud se neroztluče.
Tiché vody břehy podmýwagj. (Pes horšj co mlčkem
kausá).

U.

Usilug se hus dostati, dokud wrabca trowjš.

W.

Wlkowi mlaw: nebe! on zuby wyčerj na tebe. (Pes gaky
do chrámu, taký z chrámu).
W cuzé náděgi hrachu newař.
Wětšj dým nežli pečeně.
Wlastnj chwála smrdj.
Wšade dobře, doma neylépe.
W ustech med, w srdci ged.

Z.

Z gehličky na ěrešličku, z ěrešličky na truhličku, z tru-
hličky na krawičku, z krawičky na šibeničku. (Zloděg).
Zlatý orel všade doletj. (Penjeze všeco wykonagj).
Z mladi se trn ostrj.
Ztáhni larwu, uzřjš šalbu.

Ž.

Žák, který se bez knih učj, Ten se mnoho nenaučj.
Žid křesťený, wlk skrocený, to ge nepřjtel smjřený.
Žádná pjeň tak dlúhá nenj, aby gj nebylo konce.

Kapitola VI.

I. Krátká Historie domu panujícího Rakauského.

Domu Rakauského starý a dávný věd byl Rudolf z Habsburku, šveycárské Hrabe (grof). Tento roku 1273. za římského císaře zvolen byl. Gen geden z geho synů, tuže císařskou hodnost dosáhel, totiž Albert první. Po něm císařové z rozličných familií voleni byli. Ale od času Alberta druhého, t. g. od roku 1438. až po naše časy téměř všickni císařové z domu Rakauského voleni byli. S Karlem VI. r. 1740. mužské pohlaví tohože domu vymřelo; a Karel VII. z domu Bavorského za císaře zvolen byl. Ale po geho smrti opět prohlášen byl za císaře František první, manžel Marie Terezie, dcery Karla VI. královny uherské a české. Na Františkovu místo geho a Marie Terezie provorozený syn Jozef druhý na trůn císařský povýšen byl, který drabné časy spoluregentem své matky byl, potom pak od roku 1780. až do r. 1790. sám panoval: geho panování vždy zůstane pamatné. Jozef neměl žádných dětí: a proto po geho smrti brat geho Leopold II. veliký vývoda Toskánský na trůn královský a spolu i císařský dosedl. Než gen něco výše roka jako císař a král panoval, umřev r. 1792. 1. Března. Měl postupujka ve všech svých hodnostech nejstaršího syna svého Františka II.

Rímský císař, jako císař, vlastně žádné královny nedežal, a w skutku i velmi špatné důchodky měl, až i r. 1806. tento titul zrušen gest, a místo něho přigal titul rakauského císaře. Po jeho smrti, dne 2. března r. 1835, přistoupil k panování nade všemi rakauskými královinami jeho prvorozený syn, a píše se takto: Ferdinand I. z boží milosti rakauský císař, král uherský, český, téhož jména V. a t. d. Královny pod jeho berlou, jsou následující:

1) Rakauský Kráľ, w němž Rakausy, Tyrolsko, Štyrsko, Korutany, Krainsko, Friaul, Saleburk, a mořské přístavy Trieste (Tržiště) a Triente se nacházejí. Nejhlavnější město celé Monarchie a císařský sídlo gestit Wíden, o němž známé gest přísloví: i we Wídní, lidé bídí.

2) Kráľowství české: Starí Čechové před tím sobě wolili krále. Z domu Rakauského Albert II. byl na trůn český wymolen r. 1438. Ale od času Ferdinanda I. a od r. 1527. gestit toto kráľowství při domě Rakauském. W gístém zřízení byli sobě Čechové za Krále zwolili Fridricha V. Falzského wolence (kurfiršta), který ale r. 1620. přemožen jsa při Praze, musel ustúpiti Ferdinandowi II. A w tento čas přišli pod panství domu Rakauského.

3) Markrabství Morawské; které již od dávných časů s Kráľowstvím Českým spogene bylo, a tak spolu s ním pod panování berly Rakauské přišlo.

4) Jedna částka horního Sléžka. Celé síce Sléžko před tím domu Rakauskému poddané bylo: ale po smrti císaře Karla VIho, Král pruský Fridrich IIhý, práwo na některá sléžka knížetstwa sobě osobowal. Odtud powstala r. 1742. wogna, která se potogem Bra-
ti=

tislawským skončila, takže pruskému králi dům rakauský Slezko podstúpil, krom následujících částí, které domu rakauskému po dnes přináležejí, a jsou:

a) Knížectví Tropolské.

b) Knížectví Těšínské.

5) Království Uherské. Historia království tohoto dělí se na čtvero.

a) Nejstarší Historia národu tohoto, který svých rozdílných vývodů měl, vztahuje se asi do roku po narození Krista 997ho.

b) Potom sobě národ uherský zvolil Krále prvního, jenž byl Štěpán Inj z rodu Urpádova. Tito králové, jejichž 23. bylo, trvali až roku 1301. Ostatní byl Ondřej z Benátek. Nejpatnáctější mezi nimi byli Bela Uhý šlechý; Bela III., který královský dvůr do pořádku přivedl; Ondřej Uhý je proti Saracénům wognu wedl, Geruzalemský věčený, od něhož slavné privilegium uherským zemanům vydáno bylo. Bela IVty. Pod nímž Tataři celou krajinu vyrabovali.

c) Z rozličných domů bylo králů 14, kteří až do roku 1527. královali. Mezi nimi znamenitější byli: král Robert I., Ludvík I., jeho dcera Maria I. wdaná za Zigmunda císaře, kterýž také králem uherským byl. Pod jejich panováním, byl od gedné částky Uherů na trůn uherský powolán Šarel jehož malým nazýwali: tento wšak i život i korunu utratil, zabít gsa zradně od Forgáca. Albert Rakauský a po jeho smrti Alžběta jeho manželka; Wladislaw I. při Warně i s wogstem od Turků zabítý; Matěj Korwjuus na stawy uherské dosti přisný, a wšak předce wšsem milý, o němž uherské přísloví dosawád trvá: „umřel Král Matěj, zahynula spravedlnost.“ Ostatní byl Ludvík II., který we květu mladosti své, w ne-

šťastné bitvě s Turky při Moháči, w bahně i s toněm utylage se zatopil.

d) Králi z domu Rakauského wšech pořádkem vychytati sluffi:

První byl Ferdinand I. kterýž sestru Ludwiga, při Moháči nešťastného krále za manželku měl. Za jeho času Turci i Budyn, i welkau částku země držel. Druhý: Maximilian, pod nimž se Mikuláš Zriny, rodem Chorwát, wítězně w Sigetti wyzwalil; Rudolf mlownýj umění; Matěj II., brat Rudolfa, w Uhřech nebezpečné zbaření r. 1606. potogem Widenstým utyl. Ferdinand III., pozdwiženj od Gabriele Bethlen, knížete Sedmohradského, učiněné potogem Miklsburstým skončil. Pod Ferdinandem III. Citi Rátocy wlast nepotogli. Leopold Veliký uherstau koruna za dědičnou dosáhel, když Turky z Budyna a z celé uhersté kragny wyhnal. Jozef I. za malý čas králowal. S jeho smrti skončila se vůle od Frantiska Rátocyho, gesslé pod Leopoldem učiněná. Postúpil na jeho místo Karel, genž w historii sluge gako cisar, VI., gako král uherstý III. Tento, poněwadž syna neměl, dědičnost koruny uhersté i pro ženskú pohlawj domu swého, na sněmě uherstém wylonal. Práwem dědičny byla tedy králownou Mária Terezia, o wychowávání mládeže welice dobře zaslúžila Pani, pod níž wogna Brandeburská dráha za 7. rokú trwala: Jozefa II. desítiročné panování welmi bylo pamatné. Brat jeho Leopold swým krátkým panováním dlanhaut po sobě zanechal taubn. Nynj panujcej Rakauský Cisar, Král uherstý a český gest Ferdinand Inj.

6) R Monarchii Rakauské patří i Sedmohradsko, které gíž w gedenáctém stoletj s uherstau kragnau spogené bylo, potom ale po smrti Ludwiga IIho se od nj odtřbilo, a swé wlastnj wywody (w historii gmenuj se Vajda) sobě wolilo. Reyznámejši z nich gsau: Jan

Zápolya, a Štěpán Bátorý, který i polským králem byl. Apaffy poddal se r. 1686. berle rakouské, pod tan výmjinkou, aby Wýchodové Sedmohradští wejdy z geho familie bráni byli. Ostatní z nich Michal Apaffy umřel r. 1713. A od toho času patří Sedmohradsko úplně k Monarchii rakouské, a král uherský má také titul: Veliké Kníže Sedmohradské.

7) Království Dalmatské, Chorvatské a Slavonské. Panujici řeč we wšech třech ge slowanští. W posledním gest paměti hodná pewnost Peterwaradja.

8) Lombardo-Benátské království, kde gsau hlavní města: Mailand a Benátky. Panujici řeč wlašská.

9) Galické království, ku kterému i Podomert a Bukowina přináležej. Tu gsau hlavní města Lwow (Lemberg) a Cernowice; řeč pak slowansko-polští.

2. Kratičký Zeměpis Království Uherského.

Zemi Uherskou na polední děli ob Slawenští keta Dráwa; na půlnoci wrchy a hory Satranské ob Galicie; na východ tytéž hory ob Sedmohradská a Walachie; na západ pak mezuge s Rakousy a Morawau. Gejí obsah učiní 4000. čtverhranných mil, a počet obywatelů wynáší na 12. millionů. Me rozdílů gsau ti národové, genž w zemi Uherské bydlegš. Gsau totiž: Maďaři, Slowané, a sice pod čtyrmi gmény totiž: Slowáků, Rusínů, Serbů aneb Ráciů a Chorwátů, potom Němci, Oláši, Židé a Čigáni.

Powětří gest mírné, tak že se w Uhrách wšlechtě rodi, eokoli ku potřebám tělesným, ano i k lahůdkám přináležej. Wšelké a rozmanité ovoce w hognosti se rodi. Wina gest

gest fragina nasse, opravdová vlásta. Nejvyššího jest Tokagtský a Mineský wybor (Essencia). Budjinský, Serabtský, Jägertský, Gyronský, Presspatský a Welk-hontský vojna gsau mezi znamenitějsími. Uherské woli a kóně mají nad jiné přednost. Uherští owce dávají mnoho mléka a wlny. W hornatých krajích většeho a rozmanitých dříví jest hognost. Baně Uherské w Europě gsau slowitné; ryb množstwj se nachází; teple a kyselých wod jest welký dostatek. Nejhlavnějši řeka gsau Dunag, který od Rataus přes celau fraginu běží. Dřívá, z hornjho kraje přes celau fraginu tetická při Dytuli do Dunage padá. Morawa je na pomězi Morawským a Ratauským; Wáh z Eptowa z Arwáně vycházející, při Šbárně do Dunage padá. Gron z Arálowé hory při osadě Gronec se přistíjí, do Dunage při Ostřihomě se wlévá. Špel přes Nowohradskau a Welk-hontskau Stolicí se točíc, do Dunage se wlévá, dobře níže Ostřihomu; Dráwa, Sáva, Temes, Rába, Sabica, Boprad, Lanta, Hernad, Snilec, Sagow, Maruffa, a trojí Keres i se Zadwan zaslubugi gmenowány býti.

Gezera Blatoň, (Balaton), Plešo (lacus Pelso, Peiso, Fertö), a Batič gsau paměti hodná.

Země Uherská na hornj a dolnj zem se dělí. Me toto jest což kluzkého a nekluzkého. Lépe gegi rozdělení na otolj Před- a Zadunagtské, Před- a Zatiské dá se pochopiti.

Otolj předdunagtské má 13. Stolic a Distrikt malé Rumanie; Otolj Zadunagtské záleží z 11. Stolic. Otolj předtiské obsahuje 11. Stolic s Kragimkau Jázšfág, a wětšij Rumanií. S Otolj zatiskému přináležejí celý Temeswártský Banát na tři Stolice rozdělený s ostatními 12. Stolicemi.

*) Wíz zde obširněji: Známost wlasti, od Štřihoballockice wydanau.

Každé Stolici k gegjwu řízení, zprawování a k rozkazír královských vykonávání představen gest geden Hlawni Ispán (župan) po něm dva Vice-Ispánové, ordinární (řádni) a geho náměstek (substitutus). Služni neb Služnoddworfstj (szolgabjrové) dle počtu Distiktů stolicních, ordinární dva, tři i čtyři, a tolik Vice-Služni; Příkazní neb boženčí (Jurassorové) Kommissári, a strže hlawního Ispána wyvolení Súdcomé při súdné stolicné Tabuli (Assessores Tabulae judicariae) kterjžto, kdykoli se Schizka stolicná (Kongregácie generalní neb partikulární) drží, do Stolice gdu, a věci kteréz se zamdávaggi rozsuzugi. Všecťo pak, co se we Stolici koná, zapisugi do namatných knih Notáriussowé (pisáři) z nichž geden přední Notarius, ostatní Vice-Notariussi slugj.

Kapitola VII.

Pohled na celau naši zemi.

Země našj forma gest okrauhlá, a záležj ze Sucha a z Moře. Tato kaule (okrušlek), na nžj my bydljme za čtyři a dwadcet hodin wúkol své osy se obrácj. Odkud pocházj to, že když ge na gedné straně země den, tedy na druhé straně ge noc, což ustawičně s během země se měnj. Země naše koná také cestu do roka wúkol slunce, což působj rozdjl mezi částkami roka, totiž garo, léto, geseň a zimu. Celá naše země dělj se na pět welikých částek.

E u r o p a .

Europa gest sice neymenšj země částka, ale z ohledu na swan welikost neylidnatějšj a neymrawnějšj. Náboženstwj křesťanské w nj gest panugjcé.

W nj se nacházegj Cjsarstwa: Rakauské, Ruské a Turecké. Králowstwa pak gsau následugjcá. Portugalské: gehož hlawnj město gest Lizabon. Španielské s hlawnjm městem Madritem. Francúzké kde Paříž. Englické záležegjcé z Anglie, kdež Londín, ze Škocie, kde Edinburg, a z Hibernie, kde Dublín. České, w němž slawná Praha. Denemarské, kde pěkný Kopenhaagen. Švédské s Norwegiaui, a se swým, na 7. ostrowjch stogjcým hlawnjm městem Štockholmem. Pruské, kdež Berlín a Kenigsberk. Uherské, w němž slawný Budín, pěkný Prešburek a kupecká Pešt. Polské, kde Waršawa. Neapolitánské se Siciliaui, kde Neapolis hlawnj město. Sardinské, kdež Turin. Hebruské má hlawnj město Florenciu; Wlaské, Mailand; Hollandské, Amsterdám; Belgické, Brusel; a Řecké, kde Atheny.

W Cjsarstwj Rakauském Wjden gest hlawa. Německá země mnoho má držitelů a Pánů, gako Krále Wirtemberského, Krále Baworského, Wolence Badenského, Saského, Hanoweránského, Braniborského, Hasenského, a t. d.

W cjsarstwj Tureckém, hlawnj město gest Konstantinopol (Carigrad); w Ruském Petrohrad a Moskwa. Republiky anebo swobodné obce gsau nynj Š. Šwagarská aneb Helwecia; St. Marino; Wallis; swobodné město Kra-

kow

kov, a Sedmi-ostrowaká (totiž Corfu, Cephalonia, Zante, St. Maura, Thraky, Cerigo, Paxo). Nemusíme zde zapomenáti i na panství Římského Papeže, kteréž se gmenuge církewnj panství (*Status Ecclesiasticus*), w němž hlawnj a w celém světě neypowěstnějšj město gest Řím s chrámem sw. Petra, neywětšj a neykrásnějšj na zemi.

A z i a.

Táto částka světa byla neyprwé od lidj obydlena, a gest z wětšj částky mořem obkljčena. Turci, Křesťané, Židé a Pohané, gsau gegj obywatelé. W nj se nalezagj několika Cjsařstwj a Králowstwj.

1. Aziatické Rusko.

Ruské cjsařstwj má sice sjdlo w Europě, ale i w Azii se široko daleko rozprostjrá tak, že téměř tři osminy z celého okršleku zemského zaujmá. Obsahuge pak w sobě Siberiu, kde hlawnj město Tobolsk, nowau Zemlu, Kamčátku; k polednj pak Kazan, Astrachan, Kaukaziu.

2. Turecké Cjsařstwj.

Toto cjsařstwj gest dědičné, cjsař w něm panuge bez obmezené swé moci. Gestit pak Turecké panství dwogaké:

a) Europegské Turecko, t. g. ty kraginy, které Turek w Europě držj. A k těm se počitugj: Rumelie, w njž při moři ležj sjdlo tureckého cjsaře Carhrad čili Konstantinopel, předtjm Bizant řečené; země Walaská, kde Bukarest; Moldawská, kde Jassy; Bulgaria, kde Widjn; částka z Chorwatské a Dalmatské země; Bósnia, kde Baňaluka; potom Srbsko s hlawnjm městem Bělohradem.

dem. Srbsko má nynj swau vlastnj austawu čili konstitucii, samo se řjdy a knjže sobě wolj; musj však dosawad Sultanowi čili tureckému cjsaři poplatek odváděti a we wognách mu pomáhati.

b) Turcia Aziatická, k njž patj Natolia, kdež Efezus; Siria, kdež Damaškus; Palestina, kdež Geruzalem, pro kterýž mnoho křesťanské krwe w křižowých wognách wylto gest; Díarbek, kdež Bagdad, před tjm Babylon; Turkomannia, kdež hora Ararat; Arabia, při čerweném moři, kdež hora Sinai, město Mekka a Medina. W městě Mekka se Mohamed narodil: w Medině gest pohroben. Byl on bohatý kupec, a půwodce náboženstwa Mahomedánského, které on mečem a mordem rozšiřowal. Od něho také Mahomedánská Biblia, řečená Korán, půwod má.

3. Perské Cjsařstwj.

Ono gest dědičné a monarchické. Sjdlo cjsaře Perského gestiť weliké město Išpahan. Hlawnj náboženstwj gestiť mahomedánské. Náboženstwj křesťanské také se tam trpj. Persia gest na wšecko úrodná kragina, vlast lwů a tigřů. Peršané gsau lidé wldnj, mrawnj, we swých domjch čistotnj, okolo dělánj rolj, kupectwj a wšelikého uměnj pilnj.

4. Wýchodnj India.

Pod tjmto gménem obsahuge se celý ten weliký kus země z této a z oné strany weliké řeky Ganges řečené. Obsahowala před tjm krom cjsařstwj Welko-Moğolského, gehož hlawnj město bylo Agra, geště giných 30. Králowstwj, která wšecka swé vlastnj krále měla, než wětšjm djem Angličané ge wybogowali. Na pospol pak gsau w těchto kraginách Pohané. Ale w městech při

mo-

moři i křesťané w hogném počtu se nalezagj, genž kupectwj provozugj, a gegichž náboženstwj křesťanštj poslanci (misionáři) rozširugj. Kragina ge úrodná, obywatelé ač w ustawičné horúčosti, však předce práce pilni gsau. Diamanty a giné drahé kameny, škořici, a mnohé giné wzácné věci odtud do Europy dostáwáme.

5. China.

China gest weliké a welmi lidnaté cjsařstwj. Sjdlo cjsaře gest neywětšj we swětě město Peking. Náboženstwj těchto kragů gest náboženstwj přirozené, dle učenj gistého učeneho muže, gménem Konfuciusa. Kragina gest wýborná a úrodná; Chinčané gsau lidé pilnj a mistrownj. Porcellán chinenský gest neywýbornějšj, a gedna celá wěže porcellánowá tam se skwj. Kanton gest hlawnj město, do něhož Europegštj přjstup magj. Mezi Chinou a Tatárskau zemj nalezá se ten powěstný na 300 mil dluhý múr (zeď). I to poznačenj hodné gest, že Chinenštj, neb, což gedno gest, Sinenštj swé lét počtowanj daleko wýše Mogžjšowého počtowanj začnjagj.

5. Tatarsko.

Tatarsko ge trogj: a) Chinenské s městem Zehol: Kupčj s Chinenskými, a magj s nimi gedno náboženstwj. b) Ruské, aneb Siberia, kamž zločinci a buřiči na pokutu býwagj odsjláni, aby chytali soboly. Gazykem ruským mluwěgj a i gegich náboženstwj magj. Tobolsko gest tu hlawnj město. c) Swobodnj Tataři bydlegj w králowstwj Bucharškém a Tibetském. Někteřj z nich na způsob cigánů sem i tam se přewlačugj, gako gsau Kozáci a Kalmuci, kteřížto giž Rusům poddáni gsau. Žiwěgj se neywjce chowanjm konj. Náboženstwj gegich gest pohánské, a ctěgj gistého neywýššjho kněze, gménem

Láma. Mnozij z nich mluwěgj gazykem tureckým, a mnozij swým vlastnjm, genž se slowenským podobnost má.

6. Ostrowj Aziatické.

CjsařstwJ Japanské záležj z welikých těj, a 24. menšjch ostrowů. Sjdlo cjsaře gest město Jedzo. NáboženstwJ pohanské: lidé pracowitj. Ceylon ostrow na kořenj bohátý, přislúchá Angličanům. Jáwa a Sumatra Hollandčanům. Tyto ostrowy, gakož Borneo, Celebes a giné, magj sice swé krále, kteřj ale musegj Ewropegským mocnářům daň dáwatj. Z těchto a z giných mnoho set ostrowů dostáwáme zláště bawlno a všeliké kořenj.

A f r i k a.

Afrika gest téměř celá mořem obtočená, a obsahuge w sobě některá cjsařstwJ a králowstwJ, gako i několika Republik. Tato swěta část gest welmi teplá, a proto obywatelé gegj gsau na wětšjm djle černj, aneb mauřenjnowé.

Na půlnoci ležj: 1) CjsařstwJ Marokánské, gehož hlawnj město gest Fec. 2) Tři lúpež na moři prodwcé Republiky, totiž: Alžjr, Tunis, Tripolis, genž pod ochranau Tureckau stogegj. 3) KrálowstwJ Barkán. 4) Egipt s hlawnjmi městy Kairo a Alexandria: Řeka, která prosředkem přes Egipt teče, Nilus se gmenuge, a swým rozwodněnjm zemi plodistwau činj: ona gest krokodýlů hospoda. Wšech těchto kragin obywatelé gsau Mohametáni: w Egiptě však mnoho Koptických Křesťanů a židů se nalezá. 5) Biledulđerid, stogj pod mocj marokánskau, neúrodný krag, plný diwokých zwěrů. 6) Paušť Zára s několika malými králowstwJmi, plná

pjsku, 7) Niğricia, má několika menšjch Knjzat. Stomy mandlowé, smokwowé (fjkowé), a cimetowé při cestách rostau. Panugjcj náboženstwj we všech gest mahometánské. Mezi Mauřenjny nalezagj se, též lidé, kterj lidské maso gedj (lidožráči).

W prostředku Afriky ležj mezi ginými Abe-sinské cjsarstwj, gehož cjsar asi 30. menšjch králů pod sebau má. Náboženstwj zde gestič křestánské, kteréž onen Komornjk w Sk. Apošt. 8. 26—39. tam štjpil. Tu také ležj přjbrežj Gwinea. Obywatele gsau mauřenjnowé: při moři však i Européané magj swá kupecká města.

K polednj ležegj následugjcj kraginy: 1) Přjbrežj Kongó, genž gest pohánské králowstwj. 2) Cjsarstwj Monomotapa. 3) Přjbrežj Zangwebař, 7. králů magjcj. We gmenowaných kraginách Portugálštj magj kupecké hrady. 4) Kafferia. Tu bydlegj Hotenoti, diwoký pohánský národ. Tu gest též ten slawný morský přjstaw; předhořj dobré náděge (Caput bonae Špei), které roku 1806. Angličané Hollandčanům odgali. Wjno zde roste wýborné. W púštěch této kraginy nalezagj se mnozj lwowé, tyğrowé, sloni, nosorožci. Wúkol Afriky spatřjš Ostrowy Kanárské, mezi nimiž Teneriffa s ohniwým wrchem; Madera s wjnem powěstným; Ostrowy zeleného předhořj, a Madağaskař, kdež Hrabě Beňowský, rozený z Uher, gako naměstnjk krále francuského zabit gest.

A m e r i k a .

Amerika gest neywětšj okrušleku zemského částka, wen koncem mořem obkljčená, a sluge i Západnj Indiau. Křištof Kolumbus po dewěti měsčjčné plawbě ney-

prw nalezl ten ostrow, který se nynj S. Salvator gme-
nuge. O pět let po něm plawil se tam i Amerikus Vespu-
cius, genž wjce kragin nalezl a podmanil welikau polednj
částku králi Španielskému, protož od něho i swé gméno
dostala Amerika. Za tjm i giná Europegská mocnárstwa
swé lodě tam wysjlali, a podmanili sobě částku půlnočnj.
Odkud Amerika dělj se na Půlnočnj a Polednj.

1) Půlnočnj Amerika 4000. mil dlúhá, 600 ši-
roká, šest hlawnjch kragin w sobě obsahuge, totiž: No-
wé Mexico s půlostrowem Kaliforniau, a to třj-
magj Španielowé, ale pro geho neúrodnost zanedbáwagj;
Nowá Hišpania, kde ge hlawnj město Mexico,
přináležj rovně Španielům; Florida, welmi úrodný krag,
genž z částky Španielům, z částky amerikánské Republice
přislúchá; Kanada Angličanům patřjca s kupeckým
městem Kwebek; Luyziana swobodné obci přinále-
žjca, pěknými horami, lesy a wšelikau zwěřj naplněná.
Třináctero spogených Stawů, aneb swobodná
Amerikánská obec, která se od anglického panowánj od-
trhla a učinila se Republikau. Gegich kraginská schůzka
aneb sněm nazýwá se Kongres; a hlawnj zpráwce
Předseda čili Prezident, Kongres se držjwal před tjm
we hlawnjm městě Filadelfii, nynj pak we Wasing-
toně, w nowě wystaweném městě.

Polednj Amerika obsahuge následugjcé kra-
giny.

1) Španielům přináležegjcé: Králowstwj Nowé Gra-
nady kde gest přewysoký wrch Cimborasso a při něm
město Kwito, w utěšeném kragi, kde ustawičně garo
trwá. — Králowstwj Peru a Chili, bohaté na stříbro a
drahé kowy, hlawnj město gest Lima. Králowstwj Řeky
Plata s městem Budeos Ayres. Sem přináležegj i
kraginy Patagonia a Ohnisko (Feuerland).

2) Portuĝalčanům přináležejé: Brazília, kde bre-
zulka roste, hlawnj město Rio - Janeiro.

3) Francauzům přináležej částka z Guinay, druhá půl-
nočnj Hollandčanům.

4) Mezi Europau a Amerikau nalezá se we welikém
moři swěta mnoho sto malých i wětšjch ostrowů, ku přj-
kladu: Kuba, Domingó, Jamaika, Martinika,
Barbados, Gwadalupa a t. d. W těchto ostrowjch
roste cukrowá trast (trastina), a přináležej oni Europeg-
ským mocnárům.

Poznamenánj. 1) Z Ameriky sme dostali tabák
neb dohán, krumple neb zemčata, a kukuřicu.

2) Geště mnoho diwokých národů pohanských w Ame-
rice bydlj, kteřj swých králjků magj. Tito lidé neywj-
lowenj m ryb a zwěři žigj.

3) Náboženstwj před tjm bylo pohanské po celé Ame-
rice; nynj w těch kraginách, které třjmagj Španielowé a
Portuĝalčané hlawnj náboženstwj gest řjmsko - katolické.
W Republice Trinácti Stawů každé náboženstwj
plnau swobodu má.

Pátý djl swěta (Mnohoostrowj).

Geště nenj dokonale znám. Ti, kteřj okolo swěta
se plawegj, wje a wjece z něho nalezagj. Záležj pak on
ze mnohých ostrowů, a proto i řeckým gménem sluge
Polinezia, t. g. Krag mnohých ostrowů. Ležegj pak
wšecky za Amerikau a nje Azie, w tichém moři, a té-
měř na všech nalezagj se obywatelé. Známsj ostrowowé
gsau: Otahayty, Sandwič, Nowá Hollandia,
která gest neywětšj mezi všemi, takže se Europě wrow-
nati může; tu ge pamatné Botany-Bay, osada téměř ze

samých zločinců z Anglie sem poslaných záležejcá. Nowá Zelandia; Nowá Kaledonia. Lidé tamějšj pro welikau horúčost wětšjm djlem nazj choděj a gsau úhrnkem pohané. Magj hognost chlebowých stromů, ořechů, ananasů, kokosů, swiň slepic a t. d. A proto málo pracugj, za železné klnce, nožjky, háčjky, koraly, zercadla, wšecko dagj; ale ku krádeži gsau rřáramně náchylj. A takowj byli i Amerikáni, když gich Europčané byli našli.

Kapitola VIII.

Wšelké dobré rady

pro wezdegšj život.

1) Dobrý wjnowý ocet udělati.

Abyš wjnnému octu matku učinil, zamoč chlebowé kůrky do dobrého wjnowého octu, necheg ge uschnauti, a to po 3 neb 4 krát opětug. Tyto kůrky polož do nádoby, w nž ocet dělati mjinš; a tjm lépe bude, gestli se i táže nádoba wjnowým octem wypláfne. Na to naleg wjna, buď dobrého, buď zkaženého. Nádoba takowá s wjnem na octowau matku nalitým položj se na teplé místo, aneb na slunce, a každý den se musj dobře potřásti a pomjchati. Když ocet dobře kyselý

lý gest, ztáhni geg do šlenice a zacpeg; ale gednu částku w nádobě neheg na teplém místě. Přileg wina i s wodau smiřaného, aneb giž samý pozadek; ano- brž i samau deřtlowau wodu, ale mjrně a budeš weždy dobrý ocet mji.

2) Mussky ze žita, ze hrachu i z čočky (šofowice) wen dostati.

Zamoč plachty, aneb poňwy do wody. Prořti ge na musskawé obili, neb stromu, a neheg tak přes noc ležeti. Ráno mussky na wlhkých plachtách sedjce wynes na dwůr, a wyčras za pokrm šlépám. To pak tak dlúho opětuq, pokud žádná musska na poňwu wjce nesedne. Druhý prostředek: Wem w hognosti listy, kwětu a mladých ratolesíj ze šerjku (Corgowánu, bezu) a porozšýpeg okolo obilj, ano i do obilj nacpeg.

3) Proti kapusným hausenicem.

Zdechnuté rafy sem i tam do dje nacpeg. Když oni se zesmradij, hausenice utjagj. Aneb nech mrtwé rafy we wodě se zesmraditi, a poleweg tau smadla- wau wodau rostliny.

Neylepsíj pak a neygistěgšj způsob wšech hausenic se zbawiti, gest, z částky motýle pobiti, z částky pupy neb bábičky (hujzda), do nichž se hausenice zawjgegj, zbjrati a spáliti.

4. Proti sněti.

Odkud snětlivé žito pocházi, w tom se hospodáři gestě srownati nemohli. Co se neygistěgi raditi může, ge to. Seg co neyčasněgi hned z počátku mě- sice Žárij (Septembra), seg zrno dobře zralé a suché.
Když

Když obilí v mokřem čase bývá swážno, wlhké wy-
děláno, newyschlé spolu seshpáno, a tak wlhké a mlk-
vé wysřwáno, suět odtud pochodj.

5. Proti zemřkým blechám neb muřřkám
na přjsadě, redkwi a t. d.

Posyp přjsadu ráno, když geřřtě má rosu, po-
pelem anebo prachem z ulice. Uneb: semeno, prw než
ge segeř, natři puřřným prachem. Uneb: poleg přjsadu
prw, než se gi muřřky zmocnil, řřoldrowau wodau anek
wübec masnau wodau; i kapuřřnau, řřurowau, řř wodau
řřmiřřnau poljwřřau.

6.) Proti popáleníě.

Geřřli mechyře nenaběhli; tedy se gen řřátky do
čerřřwé wody řřmočené nechť přřkládagi. Pařřli se mechy-
ře nadělali: tedy potřeby geřř, takowé přřepichnanti, a
mařř z lenowého olege, a řřlutého wofku udělanau přři-
ložit. Dobrá ge také mařř z gedné ližice dřewenného
olege a břřlu wegca, což se tak dlüho spolu třřepe, po-
tud se mařř nezprawj.

7.) Proti bolawému prřřu.

Bolest se začjná na konci kořřtičky prřřa, a trhá
welice. Kdo cjtj, müže žlěmu přřekaziti, geřřli hned w
prwnj den prřř často do horúce wody zamáčj, a tak
dlüho geg tam třřjmá (držj), gako zdržeti müže. Pařřli se
žlěmu nepřřkazilo, tedy se čekati muřř, pokud dozrage.
Na to se klade giřřá mařř. Gedna se dělá z kurek chle-
ba w mlěku řř medem na huřřto swařených. Druhá ze
řřlučené řřřáwy. Třřetj ge kyselé těřřto. Co prw müžeř
mjtj, to přřřlädeg. Geřřli opuchlina zralá a giřř bjlá,
pře-

přepuť gi, a to čim skůr, a dobře wytřeseg, aby hůnůg
nežral do kosti.

8.) Proti pomrzlině.

Komu některé ůdy pomrzli, ku pr. nohy, prsty
na rukách a t. d., tent nechť se teplé pece waruge, ale
raděgi nechť zamrznuté ůdy umýwati dává tak stude-
nanu wodu jako led, a sněh nechť na ně přikládá. Po-
tom mohou se zamrznuté ůdy i nad octowan párau
pařiti.

9.) Jako člověk zamrzlý gestě k životu přiveden býti může.

Wsecko na tom záleži, aby člověk zamrzlý gen
pomalu odmrzal, a welmi opatrně zahřiwán byl. A
protož:

1.) Nikdy do teplé gizby, ale do nezatřené
musj takový člověk položen a sněhem neb štatkami
do neystudeněgšji wody zamocenyými na celém těle
třen býti: seká se mu žila: dává se mu klistýr z let-
nj wody z malau hrstj soli a dvěma lyžicemi dře-
wenného nebo lenowého olege smjchané záležegjch, a
wduchuge se mu často powětrj do hrdla.

2.) Když se už znač života na zamrznutém člo-
wěku ukazuje, tedy třenj gestě až trwá, žila, gest-
li se to prw nestalo, aneb krew nestla, až se sekne:
Potom položi se do chladné postele, mezi tím giz-
ba, ale gen maličko se zatřij: ůdy nyní gij suchými
šatkami se trau: do ust pomalu teplé thě (čaj) z be-
zowého kwětu se mu liwá: tak se teplými plachtami
přikrywá.

Kdo se zamrznutj chce wymarowati, ten když do tuhé zimy gde, warug se mnoho opogneho nápo-ge, zláště pálenky piti. Kdo wšak už k nj přivyknul, a bez nj na cestu se dáti nemůže, dobře učij, gestli něco gaffru do nj dá. Gaffor i we wřecku noseny, a w zimě hryzený, před zamrznutim chránj.

10.) Gať zatopeného k životu přiwésti.

1.) Gestli zatopený neduffj, tedy hned se má wylécti do naha, a wyutjratj do sucha. Polož ho na suché místo kde slunce swjtj, aneb při rozžáreném ohni, tať aby mu hlawa wyšse ležela než ostatnj tělo. To pro Boha žádný nečin, abys člověka z wody wytaženého hore nohami, a dolu hlavou obrátil. Tať geg, gestli gestě mrtwý nenj, gistě zabigěš.

2.) Wyčist mu prstami usta od blata, a ffaťckau wytři i chřipě, a zawoleg mezi tjm nejbližšjho lékaře.

3.) Musjli zatopený na woze wezen býti do domu, přikřeg ho na něm teplo, a nechť někdo k němu sedne a na něj merfuge, i taťe můželi býti, tu i tam tělo geho tře.

4.) Geli už w domě, polož ho na lůžko ze wšech stran swobodné: klad mu na tělo teplé plachty: tři flanelem hřebtowau kost, prsa a břicho. Přikláděg na podešswy nob teplé těhly, gaťo i na ruky. Geli možné, polož ho do teplé wody, do weliké kadě, a třenj nechť se ustawičně koná.

5.) Wstrě pýrko neb slanku do gedné dířky geho nosa, druhau pať dířku gaťo i usta zacpeg, a tať tjm pérem neb slankau, powětřj mu dnu důcheg. Geli přítomný lékař, žilu mu sekne.

6.) Klistýr tabakový ge w této případnosti dobrý, že se totiž pacientovi tabakový dým ze zápalené sagky do zadku vypustí, a nemůželi to býti; tedy zwař pospolu asi dwa kwintlity dohánu w žegdljtu wody, proceed to, a deg mu klistýr. Při dětech méně se dáwa. Naposledy i několiká lotů mýdla we wodě uwařeného, aneb hrstka soli we wodě rozpustěné, aneb ocet, anobrž w čas newyhnutné potřeby i moč zdravého člověka, na takový klistýr může užjwán býti.

7.) Dáweg mu do nosu mocného tabáku, neb pepri, aneb sstekl ho w nose pércem, papjrkem, sagčenim do nosa, aby se mu týchlo. Teplým octem neb wjnem tří mu pod nosem, na sluchách, a wšech shybadlech údu. Na prsa a na břicho příkladeg sstakty do teplého páleného zamočené.

8.) Toto i za několiká hodin musí se djti, a weždy merkowati, nehýbáli se oko; nepřicházjli dýchánj? ukazugeli se krew w sekmuté žile? Ukazugeli se znať žiwota, tedy tělo nechť se zehýwá; do žaludka několiká kwapeť wjna, neb cokoli občerstwujicjho při rukách gest, ať se wjwá, gestli mu pustj. Dobře bude, gestli mírné dáwenj pacientowi se způsobj. Pomálu thé (čaj) z bezowého kwětu, pustjti mu dnu, do chýwji wjweg.

9.) Mezdáti se pilná práce i po několiká hodinách osožiti; ostatnj průba býwá pálenj podešswy s rozpáleným železem. Gestli se tu tělo nehne, aneb nohau netrhne, weta ge tam po žiwotě.

11.) Oběšěného k žiwotu přiwěsti.

Tu neypraw bládný ten předsudek musíš složiti, gatoby nebylo domoleno člověka oběšěného se tškati. Báška wolá: retüg žiwot, kde můžeš. A. protož wí-
dělí.

děllibys někde člověka nešťastného, aniž se sám zavěsil; což člověk zdravý nikdy nenčiní, ale jen buď na duši samé, buď i na těle chorý: tedy první tvá práce buď, než odřezati, ale pozorně, aby padna, se nezabyl, a žinečku z hrdla odvážati. Potom než vyšleč, na hrdlo spuchnuté neb na sluchy a za uši, můžešli, polož pigawice: na ruce dež žilu otevřítí. Dřolo spuchnutého a sběhnutého hrdla kladau se šťatky do teplého mléka neb oleje, neb giné odměkčující materie máčané, a řdyž gedny přechladnau, druhé se teplé kladau. Šťatně tak se s ním we všem zachází, jako se zatopeným.

12.) Znaký opravdové smrti.

Mnozí za živa, w zemdení tuhém a dlouhém pochování gsau. A odtud i ten nevyšší rozkaz posel, aby se mrtví před 48. hodinami nepochovávali, lečby neomylné znaký smrti při nich se našli. Gsau pat oni následující.

1.) Umrlíj duch. 2.) Po těle černobélasé fleky: 3.) Tělo zmeravené a tak roztáhnuté, že ge dlužší než bylo za žiwota: 4.) Tělo studené co led, že se právě žádným způsobem nedá zahřítí. 5.) Gestli při pálení poděšwy rozpáleným železem, též picháním gehty za nehet, žádný žiwota znak se neukazuje.

13.) Řdyž se oheň strháwá w osadě.

Při takovém nešťestí gest co nevytřebněgší, aby sobě každý přítomen byl, a příliš se nelekal: nebo gináče newj, co před se bráti má. Hospodář dobře učiní, gestli často se swau čeládkau rozprávj, coby ona měla činiti, a gať se při tom zprawowati, řdyby oheň wyšsel, tak aby k hasení na před připravená byla.

1.) Hořili w kochu, tam dobře gest žiwý oheň aneb swjbalty pod kochem zapáliti, a mezi tím, a by někdo na střechu skoro šel, a koch hnogem aneb i mokřým pokrwcem zapal. Mášli při rukách flintu neb pištol, štel do komjna.

2.) Když se we twém domě oheň strhnul, nehleď toho utagiti, ale sám učtiš pokřiti, aby tím swisse a bezpečněgi i tobě i sausedům bylo spomoženo.

3.) Každý běž tam, kde hoří, s wodau, nebo se seferau: doma wšak někdo nechť zůstane, genžby pozor dal na dům.

4.) Sifačty (střikačty) obrácej po wětre: proti wětru málo nimi wylonáš. Sifačkami střileg na dřevo hořicj, ne na plamen.

5.) Nemášli wody; můžeš uhasiti oheň blatem neb zemj. Tot házeg lopatami na hořicj dřevo neb slámu.

14.) Co držeti o očárenj (porobenj).

Nalezagi se škodné a gedowaté zeliny, gakowé gestliže kdo buď člověku, buď howádku k gedeni podá, lehce i člověk i howado očkřiwj aneb gináče onemocnj. Ale to nenj porobenj neb očárenj, než otráwenj. Při mnohých lidech už i myšlénky mnoho zlého působěgi. Nacházegj se lidé welmi citliwji, kteří gak náhle myšlegj a wětegi, že jim ge počáreno, tedy hned wšelické neduhy a nemoce dostawagi. Chraň se gen otrawy, před ostatnjm očárenjm, porobenjm, postryženjm bezpečně spáti můžeš, bytby půwěřicwý lidé i něco z twých wlasů, neb z twého oděwu přeč wzali, a s tím swé kockle činili. Necht činěgi: to tobě gisté neškodj. Wšickni ti, kteří se domnjwagi, že wědj částiti neb postryžiti, gsau lidé nezdravého rozumu, a často w myšli pohybti. Nalezagi se také gisté bjdné o-

soby

sohy, které gisté gedowaté zeli gidawagi, a potom se gim we hlubokém snu a we fantázii zdá, že w powětji létagi, tu neb tam w hostině, w palácech, při tancech se nalezagi. A takowé bídne ženitky wěregi, že gsau strygy aneb čaroděgnice.

15.) Krátké zahambeni některých püwěrciwostj.

1.) Zbéděný (erbowaný) kljč zawázaný do S. Bible, ukáže, kdoby z podezřelých osob, některau wěc ukradel.

Odp. Kljč ge železo, a nemá giné moci, gen třebaš gako které giné železo. A S. Bismo takto zle užiwati, ge tolik, gako Bohu se rauhati.

2.) Když sito na nožnice položiš, a při tom osoby we zloděgstwj podezřelé gmenugeš, tedy se sito při gmenowánj zloděge krútiti počná.

Odp. Sito se začná krútiti, poněwadž se těch prsty začnagi trásti, kteří ge trjmagi. Wšak sito ani sluchu, ani rozumu nemá, aby se při slyšenj gistého gména hýbalo. Kdožeby to sito hýbal? Buhli, čili dábel? gisté ani tento, genž zloděge, gako swěho služebnjka nezradj, ani onen, genž püwěrciwostj zakázal. A tuby se tedy diw stal. O nečtege na diwy, ale užiweg t obdrženi cile pořádné prostředky.

3.) Když zwon temno hučj, někdo z předněgšich, a zlástě z duchownjch osob zemře!

Odp. Zwon temno gde, když se aneb sněh na něm nalezá, anebo powětji těžké gest, aneb když srdce we zwoně nedobře dobigi, ale se krutj.

4.) Nemocná a postryžená howádka okad se sedmima zelinkami: tjm i strygy trápiti budeš.

Odp.

Odp. Gesllí kaděnj se zelinkámi co pomůže, tedy gích muž býti buď 5. buď 8. buď 10. Počet sedem k věci nic nepřičiní. Skaděnj muž dobré býti, z částky, že dobytče zahřeje, z částky, že povětrí husté ve stagi přerýdý. A o strygách a gegích trápení necht se ti nesnují. Drž čistotně dobytče, čistíž twau mastal, dáweg zdravý pokrm, čistý čerstvý nápoj dobytku: potřebug, když sluffi pořádného lékařstwj, tak budeš míti zdravý dobytek.

5.) Gesllí tě zagje neb myš předběhne, když se na cestu vyhýráš wrať se; nebo gda stalbys se nešťasným.

Odp. Nebožátka! bážlivý zagje, a bážlivá myšťa magi býti proroci nešťěstí. Kdože gích takowými učinil?

6.) Když kuwjš na některém domě wolá; a pší proti takému domu wygi, někdo w něm zemře.

Odp. Kuwjš ge z pokolení sow. Sowa smrt lidj nepředpovídá. A kdo na ptačj hadactwj pozoruge, toho Bih trestati hrozil.

7.) Kdo w nowměsici mrkew sege, bude míti mrkew fúzatau a ne hrubau?

Odp. Seg něco na nowě, něco na splně, něco na zchodě, a potom se o pravdě přefwědčjš. Při dělání zahrady merfug ne na kalendář, ale na času přjhodnost, mokro, sucho, teplo, zimu.

* Tu číteg knížku Michalkowu o powětrě.

16.) Daremné hřjcha aneb i zlých založeněných obyčegů wýmluwy.

1.) Wšak gá negsem sám: gsau i družj takž winnj.

Odp. Každý swau winu a potupu poneše. Množstwj hřjssnjtů twé wýstupy neomluwj, ani pokutu z tebe nezegme.

2.) Mnozí i mezi lidmi stavu vyššího toho to činějí co gá, ku příkl. Služby Boží zanedbávají, opíjejí se, oplzlé řeči mluvějí, pobočnice a sůložnice sobě drží, z giných se neshmývají, a t. d. Šťast by se toho oni hágili, kdyby to tak těžký hřích byl.

Odpověd. Mnozí mezi lidmi stavu vyššího byli i zgevní vrahowé (mordáři) zgevní cizoložníci. Menší to proto hřích, že ho lidé welicj páchali? Nebylli Dáwid pro své cizoložtíwo a zamordowánj Uriaše trestán? Tím tedy hůřegí, gestli welicj páni pohoršeni zardávají.

3.) Někdy sem od mých rodičů gináč nestyšsel, ani newiděl.

Odp. Měli snad méně známosti: ty znáš wje a lépe, následug známost twau.

4.) Po tancech choditi, při poseděnj se opiti, to ge stará wěc, w cechách darmo sedáwati, a čas márniti, to ge už tal uwezené. Mási předkové za celé týdné swadby drželi, a my sme ten obyčeg od nich zděwili.

Odp. Zlý obyčeg, kdyby se i za deset tisje lét zdržowal, po 10,000 létech může a má zkažen býti; gestli gen my gsme-můdři a své štěstj i dobrých mráwů napomáhánj milugeme.

5.) Potreba mne nutj lháti. (k muniti) wěci některé utagiti, cuzé wěci sobě přiwlastniti, nechť se to gen nezwj. Gá musím daně platiti, wogáky dáwati. t. d. Potreba i železo láme.

Odp. Lest a klam nikdy newymáhá z potreby a z bjdy, ale pilnost, skrownost, warowčiwost, wěrnost. Swá potreba nikdy twau lež, twau krádež a newěrnost newymluwj. Mási newyhnutan potrebu, w nž si sám spomoci nemůžeš: utjkeg se ku přátelům, k dobře přegicjm, k wrochnosti.

6.) Však i mne družj klaman. S gá si tedy tak škodu vynahraditi mohu.

Odp. Je giný klame a krádne: proto tobě není dovolena krádež. Něbo se zastílel: či se i ty zastílejš? něbo se obětiš či koiť obětiš?

7.) Potud sme mladj, musjme radostj a rozkošj gáziť.

Odp. Tak gest, ale wšecto we své mrtě. We dnech mladosti své pamatuj na stwořitele svého. Raduj se mladence we dnech mladosti své, ale tak, abyš za to před Bohem na počte dobře obstal. w Knize Mladrosti 12. 1.

8.) Potud sme na zemi, neg sme an-gebo ani swáti: musjme si i něco dowobiti.

Odp. Ale se usilugme, angelum a swatym wšemožně se připodobňowati, a gen to sobě dowolme, co, Bůh a rozum nezbraňuje.

9.) Kristus za wšecty umřel: i mne bude Bůh na mé smrte lné posteli m-losťmý.

Odp. Důstem, gestli se surj, Kristowau das od hřichů odwázeti, ge za wčasu oželjš, a žiwot naprawjš.

10.) Adolse doškat mezi wrany, musj kwálat gáť ony.

Odp. Ale i odplatu kwáťanj wezme. Ado s w-ty wyge, s nimi lapet bude? Ibb se do mláta schowá-wá, toho swine šnedj. Ado mezi kanič přimalejš, s nym wyhazowán býwá.

11.) Ado ge ta babce stwořen, gen bab-ku mjtí bude.

Odp. Hříšné domněnj! Ty strze twou nepřilnost, nepozornost, lenost wje od babky nemáš, tedy te Bůh i ni stwo-řil? Ba ty se sám činjš babkarem, je wje neumjš dosá-hnauti, a wyhospodariti, a je pro neprozřetelnost twau wšecto před očima twýma kape a hyne. 8

Kapitola IX.

Summa práv Uherských.

O rozdílu Obywatelů a gegich osobnjch práv.

1. Člowěk se gmenuge we práwě osobau, z ohledu na swug staw, ku pr. osoba stawu zemanského, městanského, a t. d.

2) Osoby anebo gsau swobodné, a sami sobě páni, aneb stogegj pod cuzj mocj. Přednjho Řádu stogegj gen pod mocj samého Krále, dle zákona. A takowj gsau všickni Zemané wěku odrostlého, Řádu druhého magj swých páňů a ředitelů i krom Krále, ku pr. djtky, poddanj, služebná čeled.

O d s e k I.

O osobách stawu zemanského.

1) Zemanstwo wúbec záležj ze čtyr řádůw. Prwnj ge Clerus, t. g. Biskupowé a Kanownjci Katoličtj, gak rjmsko katoličtj, tak i řečtj; druhý staw Mağnatů (šlechtieů, welmožů); třetj staw vlastně tak řečených zemanů, čtwtřtý swobodná králowská města.

2) Hlawnj zemanské swobody gsau:

a) Žádný mu nesmj ani z ohledu na osobu, ani z ohledu na gměnj křiwdu a ublženj učiniti, geg polapiti, neb we žaláři držeti, lečby práwně odsúzen byl. Wynjmagj

se však *aa)* podezřelý w newěrnosti proti Králi: *bb)* wogenský uskoci: *cc)* počet odewzdati magicj Officjři, gestliže tentýž počet buď nechťej, neb negsau we stawu odewzdati: *dd)* kterj na skutku protizákonnjm postizeni býwagj.

b) Zemané gen swému Králi dle wyměrenj zákona poddáni gsau.

c) Swými vlastnjmi statky swobodně wládnu, a pod žádnau obecnu službau negsau. Swobodnj gsau od placenj mýta, třídcatku, od dáwanj rekrutů, od wogenských kwartyrů. Mezi tjm, kdyby wogsko w cestě bylo, a gindeby přichylku nenašlo, slušna ge wěc, aby i zeman-ské přjbytky ge přichylili. Krom těchto hlawnjch swobod geště následugcj se počítugj,

aa) Gen zeman zemanským statkem wěčitě wládnutí může, Nezemana aneb cuzozemce kterýkoli zeman ze statku zemanského může wystawiti, když co slušj wyplatj.

bb) Zemanům dowolená gest polowačka, neb low i w cuzých chotárech, ale wšak dle obmezenj Artikule 24 R. 1802.

cc) We přech swých poddaných gsau súdcowé, a to i we přech hrdeľnjch, kterj hrdeľnjm práwem wládnu.

dd) We swých statcjch od swých poddaných a gako-wýchkoli giných, statky zemanskými wladnaujcjch lidj, má práwo bráti dewátek. O kterémž znj Artikul VII. r. 1082ho.

ee) Kdo zemana dobigé, pokutu zložj 200. rzl.

3) Těchto swobod wšeko uherské zemanstwo zarowno užjwa. Ale wyššj Clerus (duchowenstwo), kraginštj Baronowé a Magnati, kterj úrady kraginské konagj, a nad ostatnj zemany wyššj gsau, magj také před nimi i gisté přednost: Tak ku př. Skutečnj Biskupowé a Králowatwj Baronowé, pod swau vlastnj pečtj prokurátory ustanowugj. A celý Clerus, když za swědka

niekdo z neho stogj, vydáva svedectwj ne pod prjsahau, ale na swau knezskau wjru a swedomj. Každý Magnat osobne na Dietu (shem) musj powolan byti.

4) Nalezagj se také Zemane arcibiskupstj, predialstj zemane recenj. I lito rowne s ostahjmi zemany swobody magj.

5) Poddaný Arcibiskupa Ostrihomskeho gsau swobodnj ba nyta: a sluhowe zemansj aneb gegich konventionalistowe gsau swobodnj od porbj placenj, a nemohau za wogaka chytenti byti bez prjwolenj Pana.

6) Swobodná Královska Města i na dieti swé Deputy wyjsagj. Každé takowé město ge jako jeden zeman: má swau vlastnj domáceu wrchnost, ale jako zeman w gistých wěcch, i pod stolicnau mocz stogj, jako ku př. ze strany taxowanj musa. Městane swobodnych král. měst gsau swobodnj od placenj nyta a prjwozu. Kdyby takowému Městanowi násilj acimil, neb ho dobil, k pokutě 100 rzl. odsunen bywa. Porukomj (testament) swobodně o swé magetnosti činj, před swau wrchnostj, aspoň před dwěma z prostředku gegjho wyslanými. Kdyby městan bez potobkyl umrel; geho statek pripadl k městu. Mezi tjm i w tomto, i w gnych některých punktch, magj některá města swa osobitná práwa, která stogj Jus municipale, zlastnj mešké práwo.

7) Kdo w chotáře (okolj) města některého swobodného královskeho gakowekoli grunty neb i domy, bud nezeman drzj (wynimajjce kurie w některých městech se nalezajjce), ten z ovlědu na takowau swau magetnost stogj pod meškau wrchnostj.

8) Naposledy nalezagj se w Krágině i gistj Swobodnjci, kterj gen pod mocz a sliden Stolic stoga, a pod mocz zemanskeho panstwj z ovlědu na swé osoby negsahajj.

O d a e k

O osobách, genž gsau pod cuzau mocj.

1) Takowéto osoby gsau aneb pod zpráwau Rodičů, aneb Tutorů a Kurátorů, aneb Zemských Pánů.

2) Syn stogj pod zpráwau rodičovskou, až pokud sám swau žiwost sobě nenadobýwá, aneb pokud mu rodičowé ze statků dědičných geho částku newydať, dcera pak až pokud se newdá.

3) Manželstwo se za práwné uznáwá, když se dle zákonů cirkewných před knězem wykonálo. Manželstwo ge zakázané w pokrewnosti a we šwagerstwj u Katoljků až do čtvrtého, u Protestantů gen do druhého pokolenj. Ale však i we druhém stupni, a co se šwagerstwj dotýče, i we prwojm stupni. Král Uherský swým Protestantským poddaným Dišpenzáciú dáti může. Manželstwo mjšané, t. g. kde gedna stránka ge katoljcká weždy se musj wázati, před Katoljckým Knězem. Dítky, geli otec Katoljk, wšecky po katoljcky wychowáwany býti musej. Pakli otec ge Ewangeljk, tedy synowé po ewangeljcky, dcery po katoljcky se wychowáwagj. Rozepře manželské takowého mjšaného manželstwa, buď od počátku takowé gest, buď časem, skrze přestaupenj gedné částky ku katoljckému náboženstwu takowým se stalo, sauděj se před saudnau stolicj duchownj katoljckau. Pře manželské, manželů Ewangeljckých rozsuzuge w městech wrchnost měská, w ostatních osadách wrchnost stolicná; dle zákona kraginského. Art. 26. R. 1791. a w něm dotknutého patentu o manželstwě dne 6. Března R. 1786. wydaného.

4) Manželstwo katoljcké a mjšané nikdy se celé z ohledu na swazek roztrhnauti nemůže, poněwadž se drží

za Swátost; Ewangelickým ale manželům i kragiuský zákon w gistých případech auplné rozsobašenj powoluge.

5) Pod Tutorstwj m gsau osyralj synowé do roku 12ho, dcery až pokud se za muže newdagj. Synům po 12. roce až do 24. w němž už dle zákona dospělými (majorennes) slugj, dáwán býwá Kurátor, kterýž na gegich statek pozoruge, a o wychowánj se stará.

Tutorstwj ge čtweraké.

a) Rodičowé poněkud w porukomj (testamente) Tutora ustanowugj.

b) Když gedem z manželů umjrá, pozůstalý stáwá se Tutorem djtek, po smrti otce totiž matka, a na opak. Tito se gmenugj Tutorowé přirozenj.

c) Gestli oba rodičowé zemjrajg. mezi pokrewnjmi stáwá se ten Tutorem, na něž statek neybljžegj patj.

d) W gistých případech wrchnosti ustanowugj Tutora

6) Gestli otec po smrti manželky Tutorem djtek se stáwá: tedy on z ohledu na statky djtek materské, nenj pod počtem. Matka ale jako Tutor, gestli se po druhýkráté wdá, a statku djtek otcowského zprawowánj sobě zadržj, powinná gest počet wydáwati. Ostatnj Tutorowé djtek zemanských Stolicí, měštanských, městu, poddanských, zemskému Panstwu počet ročité oddáwati musegj. A proto, gestli Tutor wěrně opatřuge sirotsky statek, tehdy běre důchodků šestau částku, pakli newěrně, do pokuty upadá.

7) Pod zemským Panstwj m stoga poddanj a Zemanštj konwencionalštj (za plát sgednanj) sluhowé. Poddanj podlužnj gsau Panstwu roboty zbywati dle Urbárů: poddaného prwnj sūdce neb rychtár we všelikých geho procesech anebo přech, gest geho Pán, a gestliže se zemanem má něgakau při, tedy pán za něho proces wede. Zůstáwali poddaný beze všech potomků, tedy geho statek připadá na zemskéh o

pánů. Čeleď zemanských páánů, geli sama stawu zeman-
ského, gen z ohledu na swau službu pod panským právem
stogj. Ani arendáši, buďby i nezemané byli, pod saudem
zemského panstwa nestogá.

8) Zemským páánům, w gegich s poddanými zacházenj,
prawidlo gest anebo kraginský Urbár, anebo s nimi učiněný
osobitný Kontrakt, který ale weždy snesitelnějšj býti
musj, nežli Urbár.

9) Dle Urbára celoseděnkům panstwo dáti musj.

a) Na dwúr a dům dostatečný plac, na gedno gutro.

b) Oracjeh zemj a lúk tolik, kolik od sl. Stolice wy-
dáno gest.

c) Gestli panstwo má hory, tedy na oheň dostate-
čnost dřewa, gako i ke stawenj potřebné dřjwj.

d) Dostatečnau pašu.

e) Gestli poddanj w chotáře magj swau horu, w té
swobodně swé swině na žaludy pasau. Pakli nemagj swo-
bodnau horu, ale panstwo w tomže chotáře má: tedy pod-
daným, w gegichž chotáře se takowá hora nacházj o 6 kr.
laciněgi musj panstwo popustiti pasenj na žaludě, než cu-
zým: w horách ale panských wen z chotára, tak musegj
platiti, gako cuzj poddánj.

f) Kde se winice nacházegj: tedy poddaným krčma
ge swobodná od Michala do Ďura: kde winic nenj, od
Michala do Wánec.

10) Za toto Poddaný Celoseděnkj powinen gest
ročitě pánowi: a) za 52 dni s dobyt看em, aneb 104 dni
pěšj robotu konati, a čtweru sedláků spřežených, gedenkrátě
do roka, se čtyrma statky na dľauhau cestu, která ale
wyše dwau doj trwati nemá, gjti. b) Za wúz dřewa z hory
do panského dworu přiwěati, gestli od panstwa na swau
kuchyni dřewo má. c) Každý poddaný, který má dům,
platj panstwu daň 1 rzl. a gestliže páleuy kotel má, od

toho osobitně 2 rzl. d) Celoseděnk dáwa dwa kápúny, sedem křenec, gedem žeydljk másla, dwanácte wágec, a gestli panstwo z konopj nebere dežmu; tedy panských konopj 6 funtů musj dáti skrze swau čeled' uprásti. e) Wyše tohoto třidec Celoseděnků spold' každoročně gedno tele, aneb třidec ěrošů powinni gsau panstwu dáti.

*) Púseděnci a čtwtinaři wšcko toto podle proporcie a mjry odewzdáwaj.

11) Urbariálské powiněnj saudj samé panstwo ale w giných gakýchkoli přech; máli poddány sauzen býti, děge se to před panskau Stolicau, we přítomnosti gednoho Služného (Solgábrowa) a gednoho Přjsašného (Jurasora).

12) Dle zákona kraginského, Artikule totiž 35ho R. 1791. gestli poddány od zemského pána odgji chce, gest mu to swobodno; nechť se gen. o Michale panstwu hlásj, wšcko co panstwu a ná Stolicné dlužen byl, wyplatj, a od Wice-Ispána i panstwu pas sobě wytáhne; tedy může prodati swúg dům dle šacowánj (odhadu) Služnodworského a o Řehore odgji. Pakli dům prodati nemůže; zůstawa pod tmže panstwjm, lečby sňad' dobrowolně dům opustil.

Poznam. Wjce o tomto wiz: Krátická Summa práw Uherských od B. Tablice.

Kapitola X.

Řemeselnictwí a Rukodelnictwí.

(T e c h n o l o g i a.)

Rukodelnictwí gest uměnj uěj, kterat' známé nám wěci k řemeslím, k žiwnostem, k pohodl'j a k napomáhán'j giných domácích potřeb přihodně užiti můžeme.

Strom to, co w přirodě roste, netoliko w tom způsobě požívá, gať roste, ale i uměním. Do wšelkých forem ge přeginačuje, a wšelico z nich připravuge. Ku příkl. Polnj hrussky a gablka užívá surowé, ale z nich i ocet sobě připravuge, i ge suffi na zimu. Strom uschlý užívá na spálení, ale i na wšelký řád na desky, na šindle, na koleša a t. d.

Sedlák, swau práci ze země wywází, co ona dáti může: umělec (kunstát) a řemeselník to gisté wšeligať rozdělává, a z něho, co potřeby lidské wyhledáwagi, wyhotowuge, z částky sám doma, z částky we fabrikách, gaťo we fabrice na kůže, na nože, na sukna, cayky, flanele, tužky (plawais), ocel, hedbáv a t. d. Vidě s řemesly a s fabrikami se zaměstnawagiji na pospol bydleji w městech a w městecích, a magi swé Čechy, kteréž strže Čechmistra i mistra i towarysse řidj. Wimizež, co tito lidé ku swému řemeslu wšelco potřebuji, a sice:

I. Z řiše Žitných ů.

1) Maso zvířat.

Tím se obírá řemeslo masářské a kuchářské.

A) Dobrý Masář.

a) Z pohledu na howado musí blízko uho-
dnauti geho wáhu, musí wěděti, geli zdravé neb ne-
zdravé.

b) Musí wěděti ge w rychlosti zabiti, aby ge
dlayho netrápil.

c) Dobře očistiti, aby w mase žádná krew,
a giná nečistota nežůstala, o maso dobře rozembrati.

B) Kuchářské umění maso na mnohý způsob při-
prawuge i gidlu. Gazdina (hospodyně), která wj dobře
wa-

vařiti, ge chvály hodna. Ducháči svému umění se učegj potádně.

2) K r e w.

Krew slauži ku potrmím, a masti, kde se hoggě wyléwá, i zem. Užívá se k hotowenj barew, a gláště ku tať řečené berlínské modré barvě.

3) M a s t.

Log slauži k táhání swje, k čemuž log howězi i s owějm smířaný ge dobrý; gíná mast k wařenj mýdla, k čemuž potřebj i gístá sůl, gíž Madáři zwau szék-só. Kdo gi nemá, činj sobě takowan sůl ze spálených zelin, která sůl w sobě magj, gě: Twarožna neb swinské chlebjky, neb knězowé syrčeky, swinské zeli a t. d. Z tohoto potom se dělá kůh, aby se njm mast na těsto dala učiniti. Mýdlo Debrecinské přewyřfuge swau lehkostj a pěknostj i Benátské. Černé plané mýdlo děláno býwá ze řitné masti. S oleg řepicowý může se k dělánj mýdla užívati. Dobré mýdlo we wjnowém řpirítuse (w mocném wjnowém páleném) rozpustěné, ge ten známý mýdlowý ljh (Seifenstein).

Sadlo řpustěné užívá se k gidlíu. Apotekár mnoho z něho potřebuge. Řriziči z něho i pomádu dělaj. řurman swé ořy njm mastj.

Mast tekúcí, gláště z ryb, gíž řemeselnici řřlagj Tráun, dostává se, když se řlanina kterěhotoli zwjřete do presse dá. Národowé půlnočnj, řwědi, Dáni, Norwegowé ho potřebugi mjsto olege a ku řwětlu: u nás gláště známý gest geho užiteř při řřiprawowánj řemene řečeného rybowec a aueb řissleder, a dostává se Angličké a řollandské země.

4) Střewa.

Střewa howězi a swinská potřebujeme na hurty, klobásy, gaternice. Prowazy ze střew gsau trwáce. Struny na husle a harfy z nich se dělaji, zláště z owčích, kozích, mačacích a t. d. Střewa pak talowá rumsegi prácně čistěna býti.

5) Měchýř.

Měchýře, w nichž zwjrata moč třimagi, ku mnohým potřebám slúžiwagi. Gsau wrecka na peníze, zláště střibrné, na tabak smrkaci i kaurěny. Nimi oblétagi lampásse i obloky (okna); nimi zláště w Upatekách zacpáwagi a zawazugi se skleničky, aby powětří dnu nepřistlo, a duch z nich lehce newypáchel. Rdo se uči pláwati, nech uwáže sobě nadúchané měchýře, pod pazuchy i pod kolena. Z měchýře gistých ryb wyz, dělá se tak řečený *Sauzenblas*, (wyzowý měchýř) což se potřebuje na očistěni mutného wjna, a na mnohonásobné kytowáni neb spogowáni (lepeni, klegowáni).

6) Kože zwjrat.

Nejstarší oděw byly kožy zwjrat. Bozdě se gich lidé naučili vyrábět, aby byly měkší. A to gest práce koželuhů, kuffnjů a girchářů. Koželuh (kordowánj) dělá funtowé podobswy z hrubých koži w o low ý ch, b u w o l o w ý ch, k o n š ý ch, d i w ý ch s w i ů. Dělá kremen na čizmy, střyble, střewice; dělá pro sedláka a kremenáka na kantáče, opraty, (obozy) pochwy a t. d. Dělá kordowán, guchtu, fasion, si sleder, z á m i š. Kože ze zdechnutého w nemoci howada gsau na ut. Kuffnj, (blanát) nechává wlasý na kožce, a
dě-

dělá bundy, kožichy, a t. d. Růh gárbjarstý ge moensý, ale w Uhrách mnoho řemenů připravuje se pro řemenáře gen s wápnem a ledkem. Z koží dělá se i pergament, na němž se zlástí písma písaři, aneb se na pušillár, na wázání knih, ano i na buben potřebují. Kalufowé mezi sobě z koží dělají kreahy, misy, šálky (fuze) a t. d.

7) Wlasý a srst.

Wlasý potřebuje sedlák i murár (zedník) i pokrwočár. Z konských vlasů trwácé cawky dělají, i šita i sláčky (bicíky) na husle.

Wlasý koží a z cawa Šutenjci berau na dělání krau. (trafi). Klobanějš zagací kožičky k dělání neyzlášnějšich klobůků potřebuje. Štětkař koliknásobně štětky ze srsti dělá? zlástě hřbetowé swinské srsti, aneb štětín.

8) Wlna.

Wlna potřebuje se od Klobnějšků na klobůky, kopyce, od Šutenjšků na futna, od prowaznějšků na prowazy. Meyhrubššj futna hrubj Dregčjři neb Širicári na šitice, haleny, kabanice, a t. d. potřebují. S w Uhrách už se nalezá wlna, španielské a anglické, podobná. Meytější wěc gest pro Šutenjšky, že ne wšudy mají Walfowné, za nimiž často daleko choditi musěj.

9) Peří z wjřat.

Peří z wjřat potřebuje se na placi péra, do podušek, (wanušů) a dušen. Na celau postel gde putcenta péřj, kteréž se gen z 200 husj dostati může. Mnoha péřj potřebuje se i ozdobe, jako páwowé, přirošowé, kohautj a t. d.

10) Kosti a šleky. Kostřale i šleky, a
 co vbi se tvorěho na žoflet, gako
 dům šimáka, korytnáčel a t. b.

S takovými věcmi obchází točár, čutoráš, hře-
 benát, nožič, genž děla črenky na nože.

Hřebenár děla hřebeny ze slonové kosti, z
 korytnačy, z hovězího rohu. Ze všeho těchto věcí
 dělá se i tabatové pušky, (tabákové) gombity, lyžice,
 kule a t. d. Škocny hovězí kosti se roztlučou a piva-
 řegj, mohou se užívat na pohřbu; která velmi morna
 a přšgemná bývá. N u m f o r b ſ t a p o l j i w t a na ten
 způsob se dělává. Šmeti rohowe glau bobre do roty.
 Bapjrnici z kůch, žlástě oměch, waršobaj giste řij, te-
 řimš papir potřagj. Z popela mletého a suchých kosti
 žlástič sobě dělagj nádobty, které se to vohu lehce ne-
 potážegj, kapelně tekent.

11) Mléko.

Mléko trawstě, ovčj, kozi na maslo, od šlice a
 kobyly na šelatinu šlaji. Kalituci kobylym mlékem ra-
 di se krmegj. Šmetánka, šedité mléko, tvaroh (šyr)
 čntar i špromátka, wše ta mnohonárodnemu užitku gest.
 M a ſ o m a g o w é gest neylepši, nebo wassa pro tra-
 wj tehdaž gest nehosožnegši. Šmetem Holendri wša-
 tno běljwagj. Topené maslo se drží dlúho. Z mléka dě-
 lá se i šyr anebo brinza. Šyr ge ten neylepši, který
 z mléka děláu býwá; z něhož se šmetánka nezberá. Ta-
 ký ge Šollandský, šwecarský šyr, a Brežňanská brin-
 za. Š y r o w ſ t e o m e ſ t o glau wjacne, a šonečud
 šrogné přelene. Šmetka ge ha got žobawá, a wbitáha
 žlástě na šachotny třepicim. Mléky čntar anebo mle-
 čná šub wšakáwa se, wž se žmetka př ojm wparj,

a potom za čas na powětrj wyložj: z osličjho mléka nehyje takowého cukru se dostává. Ze žitnice i ocet se dělá, i pálené pálení se může, a Tatar ge pájí z mléka kobyljho.

12) M e d.

Med dělaji wčely, a člověk ho předělává, i wffeligať užívá. Neznámenitějšj ge ten, který sám z pláští natekl. Ostatnj škrze přes od wořtu dělíti se musí, a ge i podléjšj i lacnějšj. Wost se sílcomj spúšťj a přetřítuge. Wost ge dražšj nežli med. Neb kde na 20 funtů medu se nagde, tam wořtu gen 1 funt bude. Med potřebujeme k domácim potřebám, k gjdlům i k lékařstwu.

S ním se objragj zláště perníkáři. Oni z medu a mýly pekau wffelité medowjky na rozličné formy. Oni pripravungj z medu a wody m e d o w e c zláště w létě. Takto se pať wařiti může, chcešli mocný medowec mjtí, wem gednu část medu, a tři wody, wať to spolu při mjrném ohni, wšat bez dýmu a šamug pilně, až potud se začína čistiti. Tak zwařený sléwá se do nádob, w nichž škrze wjné neb pivné droždě, neb i škrze huilá gablka geg musíš do kysnutí přiměstí. Wykysautý se přeljwá do giných čistých nádob, a stogj tak za 3 měsice. Chcešli slabý medowec wařiti: wezmi k gedné částce medu 8 částj vody.

13) W o ř t.

Z wořtu perníkáři dělaji wořtowe šwjce do kostelů i k domácj potřebě i wořtownjky (wafštoky). Z něho se dělaji i rozličné figury a štatuy, kwitky a wšelká uměleťká dýla. Uměleci s tím se objragjci, gme-

mgí se Woštorci, woštolepuci. Su štěpení a k zamazání ran stromů wošt dělá se zahrady z woštu, z terpentiny, ze smoly, ze slánského masla, a ze síry; kteréž se spolu wošcko spúští, a potom zachladnutí dá; aneb ho činí také z krawince a hlíny. Z woškové perly gšau wtípne udělané.

14) Hedbáw.

Hedbáw dělá dosti potupený hedbáwný čerw neb húsence, z císarstwa Šmenštwa k nám přinesená. Práce okolo těchto hedbáwných čerwjeků, gegich z rragec wyléhnutí, krmění, klubeček, do nichž se ty húsence naposledy zawigegi, zbírání, gegich w horoucí wodě neb w teplé peci zabítí, hedbáwnu z klubečka, neyprw do wrance wody uwrženho, aby se nitky netrhaly, zwigeni, ge roztomilená a přigemná. Mnoho práce ge okolo hedbáwnu až do geho tkaní, a barvení. Hedbáwné materie gšau známé, Tassat, Atlas, Damast, Samat, Kredytor, a t. d. Z toho se drahé štaty wošeligatých utěšených barew dělají.

15) Regna zwjčat a moč.

Moč zwjčat slauží i k dělání fosfora, (šwětlonosse) který w noey tak swjží, galo hnilé dřewo. Užíwá se i k pohygení země i k rukobjluám (manufakturám) na wošelích zpúsob. Regna pač dávají zemi tučnost a úrodnost.

II. Ž i š t e r o š t í n.

1) Wošelité Dwoce.

Dwoce neydravšší pokrm, w Ubrách w hognosti, alkoli w některých fragich i wjceby mohlo býti. Dno
až

až do zimy na vyšších způsob, ano i přes zimu zava-
romati se dá. Masušené velmi dlouho se držeti může.
Sopronské suché ovoce ge zlástni dobroty. Sussi se
ovoce mnohonásobným způsobem, i na slunci i v pe-
ci. Zaprávané, wissné, čerešně, hrustak, gablka, hrus-
tky, rybežle a t. d. i v nemorech dobře sluzegi. A et-
wár slivový, broskový, hroznový, a giny velmi
dlouho se dá držeti, gestli ge dobře wywarený. A sta-
rá Sliw owic a ge Ubrim dobrá medicina. (léf).
Gablečné wino dělá se w Cechách a Saska. Bá-
lené z čerešsen ge mocné. W Polsku ze čerešsen a me-
du delagi dobrý medowec.

2) W i n o.

Wino obweseluge srdce člověka, Cyr. 31. v. 33.
Dělá se z hrozná, které na winném fmeně roste. Wi-
no z ohledu na dobrotu ge rozdílné. W fragich stude-
ných se nedají, neb hrozno musí od tepla slunce wy-
wareno býti. Wina Lotagské, Wijnské, Sa-
pronské, Swatogirské, Somlawské, Resmil-
ské, Sägerké, a we wlkém Hontě Morawské,
Nábošské, Sudinské, Sudomské, Lissow-
ské, Bečenické gsau neyzlástněgši. Král ale wšech
předce gest Lotagcína.

Z wina dělá se gisté mocné pálení, W (Spiritus
vini), podobně i ocet. A čím lepsi ge wino, tím
mocněgši i ocet. Decet z Lotagského wýboru (Aus-
bruchu) ge neylepsi. Z wino, i wjny ocet w umění
lékářském zlástě w nowěgšich časich mnoho platj. Wi-
ny kamen, nám pod gménem Wainstajnu zná-
mý, ge to, co se na wjnych sudech na dūhy chytá,
bjlé wyhlídá, a natýselau chut má. W lékařstwj do-
brě sluzj, ale neprw musí býti připraweny. Sluzj
i farbrcum, zlatnjum, páslujum. Spáljssi tertele (mlá-
to)

to) a w jiné droždě spolu; tedy z toho může býti ude-
ná lepší boriva, na kterou gesto něco ořechového ole-
ge nakres, tedy káží tiskárám, neb tlačárám na mēd.
Tato barva ve sklepně dráho prodávagi pod gménem
černovec (F r a n k f u r t e r s k a r z). Bálenka buď z
mláta, buď z droždí wjnowých napálená ge mocná. Je
zra hroznowých w zemi swagáčské dělá se nyní velmi
zlástiný oleg. Gent zra dá 7 a půl funtu olege.

Ušřené bobulky z hrozen nazýváme hrozenky; kte-
ré jsou větší i menší. První gmennugi se říká ebne,
větší hrozenky, druhé, malé hrozenky. Na-
leg wody na hrozenky, a deg málo medu, máš dobré
wino, když oboge spolu stysne.

3) O l e g

a) Dřewný oleg pressuge se ze zralého
owoce oliwového, proto se i oliwový oleg gmennu-
ge. Nejlepší oliwový oleg ze zelený; neb se ten a-
nebo z nezralého aneb ze hnilého, anebo z obogého owo-
ce oliwového pressuge. Nejlepší ge tak řečený bra-
bantský, což wšak mylně se říká. Neb on dělán bý-
wá we francúšské zemi w krajině Provančí, a protož
má flauti oleg provančský.

b) Křepcový oleg z křepce w Olegowně
tlačení; lenový a konopný oleg rovně tak dě-
lán býwá z lenového a konopného semene. Oleg křep-
čný ge dobrý na pálení w lampě neb w kašanci. Co
po wytlačení olege zůstává, zowe se olegový pa-
gáček, a ge dobrý hovádkům aneb i na spálení. Nej-
lepší semeno na oleg býwá, gesto stálo za půl roka,
swjzné dáwá mnoho wšlosti, ze starého se oleg rád
zesurdí.

Lenovým olegem surowá kyselá kapusta dobře
smakuge, a ge zdráwa. Ti, genž se k náboženstwu

východnjmu příznovagi Státi, Oláši, Rusáci mnoho lenového olege spotřebuji při svých postech. Tyto olege i do barvy se potřebuji, i do vyrábění loží, i do pokrnu, i do sapínu, i do lékařstva. Od železa zabývají ryzu (rez) a protož olegem se maštějí vsedky železné nástroje.

c) Velmi dobré a zdravé olege jsou: ořeškový, a to buď ze vlastních, buď z leškových ořechů; mandlový, bukovo-ový, a ze semene Slunečníka. Matového a slunečnikového olege z Francouza pod gménem dřevného olege my dosti potřebujeme. Při velkém Maradně je mlýn, v němž se oleg ze semene Slunečníka přestuge. Na řepicový oleg mlýny nageděš téměř na každé osadě v Bělehrské Stolicy.

4) D b i l j.

Gedno se potřebuje celé pro dobytěk, swině, husy a giny hyd, tu pr. oves, gačmen, tentel, kukurica. A když se gin vrchní stupiny mletím snijmagi, dostáváme kassu, lohazu, grýs, kukuríčnanu kassu, tentelowanu kassu, krúpy. Ze pševnice a reži bývá mýka, a z mýky chléb, z gačmenné pivo se varí; z reži pálené se pájí, ze žita se škrob aneb kochmel dělá. Nejvýbornější mýka přes pytel mletá, je mnohem pěknější, než mýka žemlová. Obvyčgně jí cuzým, německým slovem gmenugeme, totiž M u n d m e l, ačkoli naše vlastní slovo běl příhodněji užívají bychom mohli.

5) D ř j w j.

Dřevo se dělí na dříví se stavění, t ř e z b á ř s t w j a ř e m e s l ů m, a na dříví se pálení. Ke stavění dub a gedle slúží.

a)

a) Dub potřebuj plavci na lodě! Dub dává žalud k vykrmení switů: ano takový i lidé wšeligat ujmaji. Kůra dubová a šťusky slůžegi Loželuhům (Garbjatům). Galla roste na dubowém listě, a může se dobře do černidla (atramentu) potřebowati.

b) Gedle na hrady, rohy, laty, šindle, dešty potřebujeme. Ze šůlků bílé gedle dělá se terpentynový oleg: neb tyto magi neywjice masti anebo smoly w sobě, která aneb sama od sebe teče, neb wyřezána býti musí. Z takové masti waji se hustějši smola, kolofonyum neb žiwice, plastra (flastře), masti na stromy, balzamy i borowkový oleg. Mezy dřewo gedlowé wšedky stromy a křowity počítug, co magi listy, gako gehly. Černá sáze, která potřebugi i malíři i knihotlačitelé i šewci, z ostatku toho, co po wypressowání oné křigowaté materie zůstává, se dělá. Gedle i na šezžen, t. g. w vysoké stromy morských lodj, na nichž býwaji wyšřeté lodnj plachty, se potřebugi, a gsau drahé. Geden šogj na 100 i 200 žl.

Dřewo, z něhož wšeliké nádoby se dělaji, ge rozličné, a s njm magi práci Stolarji, Koláři, Štatuláři, Rossináři, Šitáři, Sedláři, Šindláři, Metláři, Warhanáři (Oržanáři), Husláři, a kteříkoli muzické nástroje dělaji, Řezbáři, a t. d.

Dřewo k pálení potřebuge každý, zlášřte pekáři, piwowarčowé (šádčowé) tehláři, zwonáři, šanitráři, we šklené šabrice, we šabrice porcellánu, kowáči, na uhlj a t. d.

Wábec: dřewa weliká ge potřeba na domy, lodě, na zámky a pewnosti, do bání, na mosty, na ššance, násypy, mlhny, ploty, koly, a giné tisícšasobné wěci. Nenaroste tolik dřewa do roka, kolik se špotřebuge. A

obtud se dá pochopiti rostúcí nedostatek dřeva. A do mladé stromky bily, aneb kůru z nich zvoletá, seká, káží; zašlubyge přisnau pokutu. Na ohniště dřevu k pálení třeba množiti sazením wrb, rakty na místech mokřých, gafo též akacie, a bílého i černého topole.

Uhlí z dřeva ge rozmanité. Na reysování uhel musí býti z liškového dřeva. Popel z dřeva, proto je neywjc má soli, potřebugi sapunjei (mydláři) a ku bílení plátna. We stlené fabrice, w Upatěkách, mydláři, farbjiči, plátnobělicové, s užítkem potřebugi také z dřeva lúhový popel (Pottasche).

Kůra a lyko stromů slúží nám ku pletení kossů, žinet, k vázání a t. d. Lipové kůrce se čizmár, dubové kozeluh, raduge. Gelfowá kůra wařená dá atrament. Címetowá neb škořicowá a chýnowá kůra gsau w Upatěkách wzácné, a zdraví lidskému užitečné. S zátky (stopylky) do lahwic (flašek), berau se z gistého měkého duba řečeného k o r k.

Na dubích roste gistý zpankhardtý stromík (omela) který má lipkawě gahůdky, z nichžto se lep dělá. Na dubě, wyrostagi hůby, kteréž když se wařegj, dáwagi práchno, neb trůd. Z březy točj se na gar woda (čeme-ga) která wlitá na wjnné droždě, w letě přjgemný ná-pog dáwá, žjžeň udussuge a krew čistj.

6) S l a m a.

Ze slamy mnohé věci se dělaji: slamenky menšj i wětšj, slamené tanjře, slamené klobuky, truhličky, a t. d. S stolce slama se opletagi. Slama barwj se na žluto, čerweno, zeleno, bělaso. Střechy se pokrýwagi slama. S k Habanskému potrowu slama, a to režná se potřebuge. Súpy zamáčekj se neyprwé do rozmocené hlíny, aby se hlína me-
zi

zi slamu dobře nabrala. Ale to se musí člověk od dobrých mistrů naučiti. Negsaulti takové dachy prozřetelně zpravené, tedy myšši a potkani w nich mjwagi hujzdo.

7) Len a Konopě.

Len a konopě mnohým lidem práce a chleba dáwagi. Cwerny potřebugi se k sítí, ku sřtrikowánj a na welmi rozdílné čipky. Nejznamenitějši Brabantšké a Bryselšké čipky gsau dražši, než zlaté. A na tyto čipky přede subtilné cwerny sedláci w Čechách a we Westfalii. Z gednoho funta nitka na tenko upředena, ge dlúha na 23 mile. Z takowého přediwá (prádky) 16880 loktů (ryšů), newšj wjce, kromě 2 loty. Za tyto dwa loty dostává předlec 3 i 4. ryl. ale len sám k tomu dáwá. U násby se hanbil sedlák přástt: ale Drawšti a Slezšti sedláci toho se nehágegi, a gsau sobě i giným užitečni. W Hollandii gedu funt na sřpice neb čipky zpravený dáwá na 7000 zlatých. Tak i Slezák a Čech, kdž za 1 gřoš lemu přede, wypřede 3 ryl. — Giné cwerny potřebowány býwagi ku tkánj. Plátno pať ge rozdílné dobroty, a tak i rozdílné ceny. W Hollandii se tká gisté plátno, z něhož 1 loket (ryš) 12 ryl. kossuže. Nejsubtilnějši plátno ge Batiš, které w létě, a to pod zemj we šlepjch se tká. Rozmanité šláče, fátěle i černé i zelené a t. d. a tak řeceny Kamertuch rovně přináležegi mezi subtilnau tkadleckau robotu. W Uhřjch spišťe a orawšké plátno ge nešlepšj, ale mnohá panj domácí plátno též subtilnosti sobě utkati může, tak že mnohém trwácejši bude. Sedlácky nasse poněwádž hrubo předau, hrubé plátno tkagi: tím wšak nic nezštagi. Šdyby předli subtilněgi, měšiby i wjce, i lepšj a trwácejši plátno. Ale k tomu i konopě se musęgi lépe wybělati, nežli obyčegně.

Tlač

Také i bílé, i rozličné barvy, i páskované plátno gať s bawlnau, tak i bez bawlny, s hedbáwem, i bez něho, s pamukem i bez něho tkáwá. Odtud máme plátené, damasskówé obrusy a serwítky, se wšelikými kwěty a obrazy; duplowané plátno, které na gedné straně ginau, a druhé ginau barwu má; Cwílich s figurami a t. d.

Plátno aneb býwá surowé na spodnj oblek a podšívky oděwu spotřebowáno, aneb dáwá se do barwy, neb tlačátowí. Surowé plátno sedláci málo bjlegi ale ginj, to co se má potřebowati na kossile a podšívky bjlití dáwagi. Plátno, genž se neshybuge, ale stoji pewně, musí we Ůj smáčeno býti a gmenuge se kljžen é plátno (Steisleinwand). Do wosku mačené plátno sluge woskované, kteréž se potom rozličnau barwan barwj, a slují na zasteradla Bibliotek, sklených káskj a t. d. S konopě se mohau tento přásti gako len, ač z nich se přede i hrubo na wřeca, na poňwy, na saky, na dratwy (fonále), na žinky, na špačáty.

8) Handry z plátna.

Potřebuji se k wázánj ran, na šarpie pro hogiče, na papjr, místo prachna, když se spálegi. Odtud handráři ge zbjragi za gěhly, za náprstky a t. d. Z hrubých hander dělá se hrubšji, z tenkých tenšji postowý papjr. Gěho šhotowenj mnoho práce stoji.

Handry pořezané řjmagi se tak dlúho we wodě, pokud začjmagi hnjti, potom we šupě býwagi tlučené, a w gisté káskj na kassu zprawené. Tato kassa přelita býwá do gisté kádi, odtud se gístau formau, která ge z mospowého drotu zprawená, tolik wen z nj běře, tolik k gednomu archu třeba. Šotowý háreť prostře se na wštké sukno, tak že každý háreť mezi dwa kusy sukna neb klobučnického flanela se klade, až pokud gich gest 181. Tak

se potom wšlecko do pressu klade, aby woda konečne ztekla, papier se suchá a na pohy zbyhne. Psačí papír ale gestě neuprve musí ške krigowan wodu táhan a hladěn býti. U nás nejmějši archy gsau tak řečený královský papír, Regal folio. Z karty ná hráni tak se dělají, na což zlášni gest rutodilna (manufactura).

9) Žihlawa, (Bablaw, Topřawa).

Mladá žihlawa dáwa zdravé gish, i Weliká žihlawa škofená, w zimě teplau woda uopřena, dobytku i pokrm i zdravj dáwa. O by hospodári na to wíce pozorowali. Ze žihlawy dělá se i sukno, které velmi subtilné gest, i plátno gmenované žihlawnj.

10) Bawlina.

Neoste w Uhrách než Americe a w Africe, i w ginych teplých krajích, na takových křech, gako ge hřstowy stromček, w gisté skupině. Aby ten břech, w němž bawlina roste, dozral, tedy se sám odwořá, a tá bawlina zbjrána a od gader čistěna, potom předena a na wšeligaté cayty tkána býwa. Z ni gsau kartúny, m ušseljny, b a r e h a n y, n a n e h n, m a n š e s t r y, mnohé ručnjky a t. d.

11) Tabák.

Známa bylina s níž se weliký obchod (handel) prowože. Do Evropy přišla z Ameriky. Může se tabák wšeligat pacowati, a tak dostává lihau wini a chut. Z listů se dělá řečený Tabák, a má od swého přehranowaní rozdielná gměna, gako Španělský,

Rossijský a t. d. Mezi tabákem tu kúřeni předtím španielský, tatarský, Virginianský z Ameriky, Bassadohán a Debreghský. Supadohán ge velmi mocný. Dohán i w medicíně má svůj mnohobohý užitek: dobročinný ge dohánový listýc.

12) Byliny barvjrské.

Mnohých bylin užitek neznáme, které nohama slá-peme. Cedny z nich musejí k tomu připravowány býti, aby se k barvení hodily, druhé pak mohou w swém přirozeném způsobu k tomu užívány býti.

13) Cukor.

Cukor se dělá ze slučené cukrové třesťi. Štawa (Zast) z ni wypressovaná waří a několikrát se čisti a potom tak dláho se paří, až prášek zůstává, a z toho prášku potom se cukor připravuge. Z miza gaworowá, břežowá, amítkowá, řepná, zláště z turčanské řepy může dáti cukor. Tak účinný perudrenenij z cukru, ale ohwarita ge slabše: což sobě každý přistatných horách učiniti může.

III. Zlato a železowú.

Z této užívají se věci wšelké tu stavenij a budowiskům, k pálení, fabrikám, řemeslům, k ozdobe, k lékařstwu, k žiwosti lidské i howádel.

A. Železowá země.

Železo se hude žabowatě, hude w ápeně, hude blinowě. Železowatým příměsím

- 2) Pišet neb hmot, genj se vyjadřuje:
- a) K dělení malty a vápna do mýru.
 - b) K vyhotovení sítla.
 - c) K porcelánu a jiným nádobám.
 - d) K poltivě (glazúře) hrncářské roboty.
 - e) K třídění dřevěného, železného a měděného nádobí.
 - f) K keramice (keramice) a skleným nádobám vyhledáním vybraných (skladování).
 - g) K zabraňování zabraňování věcí.
 - h) K zlepšení země tluče a hliněných.
- 3) K kameni a kámen, genj slouží:
- a) K dlezení a vyčištění cest a ulic.
 - b) K vyhotovení sítla a porcelánu, aby se na píseč rozkládají.
 - c) K hladění pro tluče, kotelna, a t. d.
 - d) K výtlačným a šperkům, k čemuž se využívá vybraných.
- 4) K kameni vlastně, genj vyřezaný slouží:
- a) Do měnic (slát) a pistol.
 - b) Na třídění bato.
 - c) K třídění na kamenné nádoby, porcelán a sklo.
 - d) Na řezání sítla místo diamantu.
 - e) Na vyřezání ohně.
- 5) Probitý kámen slouží, kromě jiných, glazúře glazúřím na průbu zlata a stříbra.
- 6) Kamen dleřovatý užívá se dobře:
- a) K kamenným, keramickým, jiným keramickým.
 - b) Do mýru (ží) proti vodě na drobno potlačení.
 - c) Na uhelné kamene a vůbec do mýru, poněvadž se dobře třesou.
 - d) Na měkké kamene, které jsou tvrdější.
- 7) Drahé kamene, mezi něž i křesťanské kamene z drženého křesťánu může počítati. Ca

Často už kůže kam za drahociny prodáváni byli. Tyto drahé kameny rozličně sloužejí ku pompě a k ozdobě.

II. Kameny a země z hlináčky pocházející jsou:

1) Hlináčka, z nížto hrncovský řád (nářadí, tovar) a tehy (cihly) se dělají.

2) Porcelánka. 3) bílá hlináčka sítěnkům ve walkovní potřebná. 4) ledkovitá země z níž se varí ledet. 5) střídličná země, z níž se láme kamen černý jako desky na dachy, na stoly, na písací tabule. 6) brús. 7) červená hlináčka, zelená křída, žlutá země. 8) Mořská pěna z nížto pečné stácky.

III. Wápenitá země, a kameny jsou:

1) Wlastně červený wápenitý kamen, z něhož se wápeno páli, kteréž tisícnásobný užitek má w hospodářství, při stavění, při napravění země, při řemeslách, při lékařství.

2) Wramor, bílý, černý, červený, splotňovatý (slepowitý) a Wabaster, z nichž wselelí se statuy, sochy, obrazy, památní sloupové, oltáře. Wramor láme se w Tátě a při wětším Wáradně.

3) Sádra čili gyps spálený užívá se na tvoření wselelitých figur do wápena na bítání lebkých, múrů, aby wyschl, na wyprawění země, na krasňowé wramorování.

4) Slin, (mergel) k wyprawění země wýborný prostředek.

B) Soli.

Sůl ge aneb kamenná ze země kopaná, aneb mořská, aneb studničná.

D) ...

1) **Kamená sůl**, ge půl života lidj i howad, bez nijby w nás wšse mrtwé bylo.

2) **Mořská sůl**, se waří z mořské wody, anebo při břehu mořském z vypařené wody mořské zůstává.

3) **Slané studně** zláště w Sedmohradské zemi mnohé gsau; takže lidé k waření ani jiné soli nepotřebuji. Řekde se nalezaji celá slaná jezera, gako w Egypťe.

4) **Wařenka** waří se ze slané wody, ale není taž dobrá, gako kamená.

5) **Taž řečená Sůda** i sěššó hogně se nalezá w Stolicích, Bihardské, Bětešské, Uradské, smišená se hlináčkau, i také w jezeračch. Egypťčané mrtwá těla w nj ast za měsje pasowali, aby dlížejí neporussenlívá zůstala. My ge potřebujeme do mýdla, na bělístka, do sklené fabriky a t. d.

6) **Sůl na múře w hřtém wysedagjicá** není sůl, ale ge s wápenistau zemj smišená přitrozená neodčistěná Sůda.

7) **Sanitra** waří se ze země s mnohými hnilými částkami zwjkat a bylín, smišené. W Uhrách se hogně waří. Gějí hlawnj potřeba ge při dělání pušněho prachu i lučawky neb šadwasru, taž řečené králowské wody (Königswasser) kterau se zlato rozpúštij a w lékářstwě. Pušný prach dělá se ze sanitry, sirty a uhly; hlodawka, lučawka (Scheidewasser) ze sanitry a witriolu, králowa woda ze sanitry a ze soli.

C) **Rowy**, kteréž se zapalugi a hořegj.

● Sem počjteg:

1) **Strku** neb živý oheň, který potřebujeme na šwjbalty, do pušněho prachu, do bjeňi heb-
bá.

bánu, vlny a caytu, do přípravování vjna, do lékařství.

2) Kamenné uhlí, genž původ svůj má z dříví v zemi strže podzemní ohně spáleného. Dobře se segdau tam, kde na dříví nedostatek gest. I v Uhrách velikau zásluhu sobě nadobudne, kdokoli bane na uhlí nagde. Jedna vynalezená gest při Soproně. Kde stané pramene se nalazaji, tam se i uhlí obhyčně nacházi.

3) Slatina, t. g. gistá ze fyzičích, olejovýchmi částkami naplněných bylin, mořů a trávy powstała zem, giž Němci říkaji Torf, na pálení způsobná. Na dolní zemi gi Uhři i Slováci volaji žombit; ale ac na dřevě nedostatek mají, předce gi neužívaji. Boznán bývá tato zem z gistých trávících, které na ni rostau, a z gistých galo krtičných kopců.

4) Šelobová aneb tuhová zem (Sleyweiß plumbago) barvy ryzavé neb náležezné, potřebuge se na známé ceruzy, z nichž englické gfan nejlepší. Grubší taková zem potřebuge se na šelwadla (šmelctýglity) i na kolomaz.

5) I dynamit se v ohni spáliti dá; což veliká a dráhá průba císaře Františka I. ho ukázala.

D) Kovy vlastně řečené.

Samostatlé kovy zřídka se nalazaji: ale musaji z gistého kameni, které se gménuge ruda (Erz) vytábovány býti. To ge práce hanská a obtížná.

1) Zlato, předělává se v mincovni na dukáty; zlatníci z něho dělaji řetízky, náušnice, slavné tabačnice, přstény a t. d. Kuge se na tenistké plíšky, na subtilní drót, neb ge tabavé. Mezi tím

zla-

zlaté šipky, zlatem vyššivané materie, když se vypálegi, dávají gen šříbro, a tak to není vlastně zlatý, ale gen zlatem zabarvený drót.

* Dukaty gsau křemutě, císarštké, duplony, holandské, suserjny, půlsuserjny.

2) Šříbro se rovně w mincovni na peníze tuge, a zlatnici mnohé nádoby, lžice, gombiky, rukovětké (črenty) na nože a vidličky a t. d. z něho dělají.

* Mohau se zde dítkám šříberné mince gmenovati.

3) Měď. Nyni máme i měděnné peníze. Kottláři dělají z mědi wšeliké nádoby. Geografické mapy musěgi se neyprw na mědi wryti. Drotáři z ni drót táhají. Měď zhrzená šříze kyselost dáwa gřhšpán.

4) Železo, z něhožto se i ocel připravuge, přemnoho věcí ndělených dáwa, jako: Děla, mōždžre, kule, bomby, ručnice (flinty), pišstole, meče, pece, hrace, kotwy, řetězy, motyky, rýle, sekery, nože, vidličky, nožnice, zámky, křince, a t. d. Způsobnost umělců (kunstáru) tak daleko přišla; že w Kolausjch se dělají udičky na ryby, z nichž 6310 na geden lot gdu. A tak 1 Cent železa nyní neywj 20.rsl. kōstugjč dáwa 83,200 rsl. Mnoho železa se spotřebuge na droty, špikadla, vozík, rošty, gombičky, gehly. Z železného plechu mnoho se potřebuge.

5) Cjn dáwa misy, tanjře swjcný, poháre a t. d. nádoby měděnné železné a plechové njm býwají wpejnowané. We warhanech, we zwoně, na oštrohách cjinowaných a t. d. ho nagdeš.

6) Slowo užjwá se na pokrýwání domů, na zaljwání wálowů na domjch, k wodnjm rúram, do obloků, na kůlky, na broš, na funty, do dobrého
cj

eimu, na zalhování skob čili kramlí do kamene. S mačji neb ločičí stříbro (lithargyrium) w Upatěkách potřebné, dělá se z olowa na prach spáleného.

* Dělasý w itrolju z mědi, zelený ze železa, bílý z cinku se dělá.

7) Živé stříbro (trut, tut) lehce se spoguge se stříbrem, zlatem, cinem a olowem; stříbro od zlata dělj, dwa kowy spolu spoguge, potřebné ge tu pozlátce, pod zeradla (zrkadla), w lékařstvě, na tlakoměry (barometry) neb nástroje, které gatowost powětji napřed ukazugi, k zabrání wšši při dobytku.

8) Surma (sklenec antimonium), se potřebuge aby měkým kowům twrdost se dodala. Při liti knihlačitelských liter míchá se s olowem: pro dobytek slanži k lékařstwu.

9) Arzenyk, čili utrých, ge neytužšji ged prozwjčata i člověka, zláště pro myšši a potkany. S ním se musí mandře zacházeti, aby děti k němu nepřišly: neb wyhlídá bílý, gať cukor, a má chut sladkay. Smiřsaný s mědi, mēd barwj na bjlo. Nalezá se žlutý Arzenyk, z něhož se žlutá barwa dělá na wffelité dětinšké hračky, trubelky, husličky a t. d. Gle! gať potřebj na to hleděti, aby děti takowé wěci do ust nebraly.

* Ostatních kowů, gichž mnoha rodů se počítuge, obecný užitek gestě newšfeligat známe.

Kapitola XI.

Poučenj o Duši člověka.

(Pro dospělegšj).

Co gest člověk?

Člověk gest rozumné stwořenj božj.

Z kolik hlawnjch částek záležj člověk?

Člověk záležj ze dwau hlawnjch částek, totižto z těla a z duše.

Co gest duše?

Duše wúbec gest newiděnlivá bytnost, která tělo obziwuge.

Magjli i ginj žiwočichowé a zwjřata duši?

I zwjřata magj duši, ale nemagj ducha.

Co tedy gest duch?

Duch gest obsah těch mocj, schopnostj a způsobnostj, prostředkem kterých duše lidská mysliti může, a které se gegj mohaucnosti nazýwagj.

Kde pak bydlj duše?

Duše gest w celém těle přjtomná, ale gegj neyzlášněgšj přjbytek gest hlawa a mozky.

Odkud to poznati můžeme, že člověk má duši?

Že člověk duši má, to poznáwáme z těch účinkůw a skutkůw, které ona w těle našem působj.

Kte-

Které gsau takové skutky a účinky duše? Takové účinky duše gsau všeecka naše myšlenj, ejtěnj a chtěnj; samé tělo bez duše nic nemůže činiti, ale ležj jako hruda země.

Které gsau giž hlavnj moci a vlastnosti našj duše?

Hlavnj moci a vlastnosti duše lidské gsau:

1. Powědomost.
2. Pozornost.
3. Mysel.
4. Rozsudek.
5. Rozum.
6. Pamět.
7. Wtip.
8. Obrazotwornost.
9. Citelnost.
10. Swědomj.
11. Swobodná wůle.
12. Náružiwosti a vášně.
13. Wnuknutj, puženj a tušenj.
14. Nesmrtnost.

Co gest powědomost duše?

Powědomost gest ta wlasnost našj duše, podle které ona sama sebe odewšech giných wěcj a tworů rozeznává, což k. p. kamen anebo strom učiniti nemůže, který o sobě samém nie newj.

Co gest pozornost duše?

Pozornost duše gest ta gegj wláda, že ona na gednu wěc, na kterau chce, všeecky swé moci a myšlenky obrátiti, o nj přede všemi ginými mysliti a roztwážowati může.

Mohau z wjřata pozorowati?

I z wjřata mohau pozorowati, ale gen na blzke, přjtomné, pod smysly těla padagjej věci.

Duše pak lidská na cò, a gak může pozorowati?

Duše lidská může pozorowati i na nepřjtomné a newiděné věci, může pozorowati tak dluho a pilně, gak se gj ljbj.

Co gest Mysel?

Mysel gest ta moc duše, která myslj, to gest, w myšlénkách sobě věci podle gegjch znaků a částek, předstawuge, pochopuge a poznáwa.

Wyswětli to přjkladem?

Kořen, peň, ratolesti, kůra, listy, toto gsau znaky a částky, které gestli spogjm, duše má sobě strom předstawuge; toto předstawenj w mysli gmenuge se i pochop neb myšlénka.

Weždyli máme o věcech gednaké pochopy a myšlénky?

Nemáme wždycky o věcech gednaké pochopy.

Koliknásobné tedy býwagj pochopy a myšlénky?

Pochopy a myšlénky gsau wúbec trognásobné, totiž:

1. Temné;
2. Gusné a zřetelné;
3. Zmatené.

Které gsau temné pochopy?

Temné myšlénky gsau, když gednu wěc ode druhé dokonále a swětle rozěžnati nemůžeme, k. p. widjm w dalekosti něco státi, ale geště neznám či ge to člověk, či zwjře, či strom, tedy mám temnau myšlénku.

Které gsau gasné pochopy?

Gasné pochopy aneb myšlénky gsau, když předstawenau wěc skrze znaky od giných wěcj zřetelně rozeznati mohu, k. p. když widjm růži, gegj barwu, wůni, trny, tedy gá gi skrze znaky ode všech giných bylin a kwětů rozeznávám, a* mám o nj gasnau myšlénku.

Které gsau zmatené pochopy?

Zmatené pochopy a myšlénky gsau, když si některau wěc nepředstawugeme w pořádku, a když gegj znaky a částky s druhými mjchame, k. p. když čjtám knihu, hned na předku, hned na konci, hned w prostředku, tedy o obsahu té knihy mám zmatenau myšlénku.

Co gest Rozsudek?

Rozsudek gmenuge se ta způsobnost duše lidské, podle které ona prawdu od neprawdy rozeznati může.

Wyawětli to příkladem?

Že se duchowé a angelé nalezagj to ge prawda, ale že mátohy a strašidla po zemi chodjwagj, to ge neprawda, to ge půwěrčiwost. Zlato nenj olowo, a olowo nenj zlato. Rozdjl mezi těmito wěcmi gest působenj rozsudku.

Co gest Rozum?

Rozum wůbec gest ta mohaucnost duše, skrze kterau člověk některau wěc rozuměti může, to gest, poznati a wyskaumati gegj počátek i konec, gegj příčiny, důwody, částky, podstatu, swazky, následky, cjele a t. d. Rozum obzláště gest způsobnost záwěrky (syllogismi) činiti, t. g. ze známých, všeobecných prawd, na nowé, neznámé, gednotliwé zawjratí. On gest neyvýborněgšj přednost člověka, která wšecky ostatnj moci duše lidské řjdj a zprawuge, gako král poddané.

Dej příklad rozumného působení?

Bůh gest, proč? příčina: poněvadž svět gest, který sám od sebe powstati nemohel. Od gistoty stvořených věcj, rozumně zawjráme na půwod a stwořitele. — Každý člověk gest smrtelný; Gá pak gsem člověk: Tedy i gá gsem smrtelný.

Co gest Pamět?

Pamět gest ta způsobnost duše, podle které si něco ku pr. slova, osoby, počty, mjsta, — we hlavě zachowáme, a ge kdy chceme obnovugeme.

Či gest pamět veliké dobrodinj?

Pamět gest stodola a pokladnice pro duši, hebo gen tolik známe, kolik w paměti máme. I zwjřata magj sice pamět, ale ne tak gasnau, ani tak mnohoobsahugj-cj, ani tak dlauhotrwanliwau gako lidé.

Co gest Wtip, wtipnost, ostrowtipnost?

Wtip nalezá podobnost, ostrowtipnost nalezá nepodobnost věcj: k. p. hwězdy gsau swjce nebeské, — anebo: prázne klasy a prázne hlavy se neywjce powyšugj — to gest podobnost wtipem nalezená. Náboženstwo a cnost nenj towar, který by sme za penjze prodáwati mohli, anebo: Šťastné nešťestj! — pyšná pokora — to gest nalezenj nepodobných věcj a plod ostrowtipnosti.

Co gest Obrazotwornost?

Obrazotwornost čili obraznost, gest ta moc duše lidské, podle které ona sobě ze známých věcj a myšlének nowé wymysliti a spolusložiti může, které se nikde nenalezagj gen we hlavě k. p. kuň s křjdlami letj-cj, — řebřjk od země do měsjce.

Co gest při obrazotwornosti pozoru hodné?
Že ona, obzláště w některých nemocech, welice žiwá a

ohniwá, maluge we hlavě obrazy, obludy, strašidla mámiwé tak, gakoby skutečné byli.

Co gest Citeinost?

Citelnost gest ta možnosť duše, že ona smutné neb radostné, přjgenné neb nepřjgenné proměny na smysly těla učiněné, i wniterně cjtiti a sobě předstawowati může; k. p. Ljbezny zpěw a hudba působj přjgenné cjtěnj. Smrt rodičů nepřjgenné:

Se m přináležj omrzlost, hausenj, oškliwost, bolest, auzkost, bázeň, strach, záwist, nenáwist a t. d. nádege, láska, mílosrdenstwj, přjeň, — a giné čity duše.

Co gest Swědomj?

Swědomj gest ta vlastnost duše, podle které ona dobré ode zlého, slušné od neslušného, anebo cnost ode hřjchu rozeznati může.

Wyswětli to přjkladem?

Když stogjm přede stromem w cuzé zahradě, tedy oči a ruky chtěgj mne swábiti k trhánj owoce, ale swědomj mne potichu napomjná: Nepokradeš! gestli tento tagný hlas mého swědomj poslauchám, tedy nezhrěšjm a budu mjti čisté a pokogné swědomj, které gest neywětšj štěstj člowěka.

Co gest Wúle?

Wúle wolj a následuge to, co rozum a swědomj za dobré uznali; nechawá a nečinj to, co oni za zlé uznali: gen cnostný člowěk má swobodnau wúli, hřjšnjkowa wúle gest služka a otrokyně zlých žádostj.

Gakowé gestě má vlastnosti duše lidská?

Ona má žádosti a náklonnosti, které gestli se w duši silně rozkořenili a na obyčeg proměnili, gmenugj se náruziwosti a wášně, (affecty a passie).

Náružiivosti gsau žádosti při kterých duše wjce činj, k. p. hněw, pomsta, horliwost, pýcha, radost: wašně pak gsau náklonnosti, při kterých duše wjce trp j, ku př. náchylnost ku hránj, péče a starosti, přjlišný stud a hanba, žel, ljtost, smutek a t. d.

Co že gsau Puzenj (pudy) a Tušenj?

Puzenj čili wnuknutj (instincty) gsau slepé žádosti a citelnosti, kterých přjčinu neznáme, a ku kterým nás samé přirozenj vede: k. p. láska materínská k dít-kám, i u zwjrat. — Tušenj (Ahnung), gsau slepé známosti o badaucjch anebo nepřjtomných věcech, k. p. když někdo někomu smrt předpowjdá — hádá, tušj.

Co pak gest Nesmrtnost duše.

Nesmrtnost duše lidské gest ta gegj vlastnost, že ona nikdy nezemře, ale i po smrti těla žjti a trwati bude a swau powědomost zachowá.

K čemu nás toto za wazuge?

K tomu, že wjce máme pečowati o duši, nežli o tělo, nebo tělo trwá jen za několik roků, duše ale na wěky.

Přjwěsek.

1. Sny a snjwánj, gsau nočnj myšlénky duše. Tělo spj, duše myslj ustawičně.
2. Měsačnjot w j (choděnj w noci we snách) gsau welmi žiwé a silné sny, které tělo pohybugj.
3. Pochabost, nesmyselnost, hlaupost gsau mdloby a slabosti duše.
4. Pošetilost, šálenost, zblázněnj, gsau nemoci duše, které swüg půwod obyčegně w nemocěch těla njwagj.

Kapitola XII.

Pravidla Mravopověstnosti
anebo dobrých a pěkných mravů.

Co jest mravopověstnost?

Mravopověstnost jest příslušné a pěkné v lidském to-
varství se chování, skrze které člověk jiným lidem
přijemným se stává.

Gako se jinak mravopověstnost gmenuge?

Mravopověstnost se jinak gmenuge wšidnost, zdvořilost,
uctivost, slušnost, přívětivost, způsobilost, wzdě-
lanost, přístognost, čisté a libé zvyky.

Co jest mravopověstnosti na odpor?

Mravopověstnosti jest na odpor: nemravnost, surovost,
neštydatost, trupstwo, hrubianstwo, newyewičenost,
neokrúchanost, nečistota, zlé wychování.

Kdy pak gest čas mravopověstnosti se učiti?

Mravopověstnosti se učiti gest čas mladého wěku, nebo we
starosti se člověk nerád učí.

Gako se můžeme dobrým mravům naučiti?

Můžeme se dobrým mravům naučiti:

1. Strze dobré wychowáwání.
2. Strze dobrých příkladů následowání.
3. Strze obchod s dobře wychowanými lidmi.
4. Strze u stawicnanu bedliwost a pozornost na sebe.
5. Strze čítání a učení se pravidel mravopoeestnosti.

Gatowý užitek pochází z mravopoeestnosti?

Užitek z mravopoeestnosti gest ten, že uctiwý člověk u lidí lásku sobě nabudne, a každému slaují k obweselení; na proti tomu pak strze nemrawnost přátely utratiti, a u wšech lidí nemilými učiniti se můžeme.

Zdals prawé křestanstwí také mravopoeestnost žádá?

Dwssem žádá, gako to wjme z listu ku Filipenským psaného. 4. 8. Kterékoli věci slau prawé, kterékoli poctiwé, kterékoli sprawedliwé, kterékoli čisté, kterékoli milé, kterékoli dobropowěstné, gestli která cnost, a gestli která chwála, o těch věcech přemyšlujte. a k Řim. 12. 10. Poctiwostí se wespolet předcházegte.

Kterak můžeme poznati co ge sluffné neb nessleruffné, způsobné neb nezpůsobné?

To poznati můžeme:

1. Z přirozenosti a ze studu k. p. abychom ně které částky těla neodkrýwali, některé skutky před lidmi newykonaowali.
2. Z obyčege který mezi mrawnými lidmi uведен gest, k. p. pokloniti se, klobauk snjmati.
3. Z rozdílu stawů a osob, k. p. gínat se třeba k wětšimu, gínat ku menšimu, gínat ku sobě rownému chowati.

1) Pravidla mravopoctnosti, ve chrámě.

Či děti mají choditi do kostela?

Drošsem mají choditi, aby přivykali Bůhu Bohu slaužit, a aby se skrze dobré příklady nábožnosti učili.

Geli to ale potřebné, abychom se w kostele nábožně a uctiwě zprawovali?

To gest welice potřebné, nebo nemravný a surowý člověk giným lidem gen tu pohoršeni býwá.

Gaké tedy pravidla žák zachowáwati má ze strany kostela?

1. Prvé než do kostela wegdeš, odečty hlavu.
2. Mášli zablatěné anebo zasněžené čizmy, wentu ge očisti.
3. Wzácnějšiho od sebe po předku puš do kostela wgiti aneb z něho wvgiti.
4. We stolicí ustup ginému, zláště starému.
5. We stolicích mnoho nepřebjeg, sedni kde prázné místo nalezneš.
6. Nábožně zpjweg a modli se.
7. Ticho sed, nesepřeg s ginými, nesměg se, ale ani nespi w kostele, ani se hčmotem nečassli a nechráteg.
8. Pod kázanjm na ruku se nepodpřeg, ani neljheg na lawici.
9. Prvé než gest služeb b. konec, z kostela neutjteg.
10. Na katechizácii z giných posměchy nečin.
11. W kostele uctiwě a pobožně se choweg.
12. Následugjci pravidla měg weždy před očima twy-
ma.

Bomni, kostel gest dím Boží,
 V kterémž se čest geho mnozí:
 Toho věčnĕně wyznáweg,
 A pohorssenj nedáweg;
 Wzbuzug gínĕ k pobožnosti,
 Twau nábožnau přítomnosti.

2) Pravidla mravopověstnosti ráno, před školau doma, na cestĕ, a we škole.

Co má činiti žák ráno doma?

1. Wčas ráno wstaň i bez budĕnj.
2. Obleč se pořádnĕ.
3. Umý twář swau a ruty čistotnĕ.
4. Wymý usta, zuby, uši, a učeš se.
5. Pomodli se nábožnĕ.
6. Powĕz domácjm dobré ráno.
7. Ujweg twĕ snjdanj (frustit).
8. Uč se lekcju, a přigdi na gisly čas do školy se wssĕmi potřebnými wĕcmi.
9. Žádnĕho pokrmu do školy nebeť.

Gako se má žák chopati na cestĕ do školy, a ze školy?

1. Z domu neběž ale gdi pravo, ticho a beže wssĕho zastawowanj do školy.
2. Za wozem aneb sánkami neskáteg.
3. S towaryssmi twými křik na vlici nečiň.
4. Do druhých kamenjm, dřewem, snĕhem neházeg.
5. Střetnessli wážnĕho a známĕho člowĕta, uctiwĕ se mu pokloň.
6. Wžácnĕgssjmu od sebe wystup z cesty.
7. Na vlici negez, ale doma.
8. Se psima se nedráždĕ.

Gaf

Čas se má žít ve škole chovati?

1. Když do školy přijdeš, ticho sed na svém místě, uče se lekcii swau.
2. Na wykládání učitelowo pilný pozor deg.
3. Když mluvíš lekcii, hore wstaň, a odpowjdeg hlasně a srozumitelně.
4. Trestání, gestli zaslaužíš, wděčně přijmi g, nebo to gest ku twému dobrému.
5. Učitelowi se nestawug na proti, neodmlawweg gemu, na něho doma nežalug, ani falešně nepomlawweg.
6. Swých spolunčenjku a spolunčenic gako přátelů milug, a gegich věci nekaz.
7. Žádného nepřekáreg, ani z hněwu na gineho nežalug.
8. Nekupči, nelheg, nekradni.
9. Školské věci nekaz.
10. Co se we škole stane, to doma nerozpráveweg, ani co se doma stane we škole newyprávewug.
11. Zákonu školské swatě zachowáweg.
12. Ze školy ticho, beze stkání a rozpustilosti gdi domu.

3) Pravidla mravopoeestnosti při gedenj.

Co má žít při gidle zachowáwati?

1. Bomodli se před gidlem i po gidle nábožně.
2. Dobré chutnání ginym winssug.
3. Wzácnějšimu od tebe, což gemu potřebj gest, posluž.
4. Při stole sed pěkně, na ruku se nepodpíreg, drž se pokogně.
5. Lyžicu za tanjč, nůž a widličky na pravo, chléb pař na lewo polož.

6. Serwitku ani twář, ani nos neutjreg.
7. Tanjř chlebem neutjreg.
8. W gjdlách nepřebjreg, ani ge nepotupug, ale co se ti dáwá, přigmi s poděkowáním.
9. Když gjš, zawři usta, a nemlasteg gako prasátko.
10. Nesskrabeg. po tanjři.
11. Gestli wzácněgšš od tebe nemá čistý tanjř, twüg tanjř gemu sám podeg.
12. Na lžjct mnoho nebeř, žeby š obrus nepotwap-
fal.
13. Chcessli ginému něco podati, t. p. chléb, lžjcu,
to podeg gemu na čistém tanjři.
14. Neodhržni z twého chleba, ale odkrog tolik po-
třebugeš.
15. Nebeř nic mastného do prstůw, aby š prsty ne-
musel často o serwitku utjрати.
16. O obrus nic neutjreg.
17. Když chceš sol bráti, nebeř prstami ale nožem.
18. Když se ti kýchá, anebo kasslessli, odwrát se od
stola, a zakry twář ručnikem.
19. Nepj když máš něco w ustech, anebo když giný t
tobě mluj.
20. Nemluw při gidle neschůné a ofšklivé věci.
21. Lžjcu neoblizug.
22. Kostí wělmí neohržug, nelad ge na stůl, ani ge
pod stůl neházeg, ale necheg ge na tanjři ležeti.
23. Nepj před poljwřkau, ani nepj celý pohár. na ge-
denkrát.
24. Ani gidlem ani pitjm twüg žaludeř nepřepřlňug;
nebo mjrnost zdrowj zdržuge.
25. Aby š se při stole w něčem nepomyšlil, deg pozor
na giné hosti we mravjch zběhlé, gal a co oni
činěgi.
26. Když tobě giný něco podává, uctiwě se gemu po-
flok.

27. Předložené ovoce, chléb, koláče do vrecka neschovávej.
28. Nevstaň od stola, kromě když jiní hosté vstávají; doma ale na znamení od rodičů dané vstaň, a stolicí tvou bez hřmotu na stranu postav.

4) D Spánj.

Gato se má jak chovati, když gde spát?

1. Večer, když čas ku spánj gese, pros dovolení od rodičů na odpočinný se odebrati.
2. Po kaucech dějati gese nepřekná věc.
3. Nábožně se pomodli a boží ochraně se poruč.
4. Rodičům a jiným přítomným dobrá noc wünsch.
5. Oděw svůj wsecken na gisté místo postaw, abys takorý ráno, i po tmě najiti mohel.
6. Z počátku lehni na prawý bok, potom se na lewý obrat, nebo na břichu aneb na hřbetě ležeti škodí tělu.
7. Břičný se celý, kromě twáře.
8. Nespí wíce než sedem aneb osm hodin.
9. We dne a po poleďnj spátí gese škodliwé, gese-li toho weliká potřeba newyhledáwá. —

5) D Nawšštěwánj.

Gatě pravidla máš zachowáwati když někoho nawšštěwageš?

1. Renawšštěwug nikoho bez slusné příčiny; nebo čas gese drabý.
2. Neposlaucheg při dwěřjch, ani neksepeg hančliwě na dwěře, nybrž uctiwě a pokogně do domu přicházeg.
3. S ublatěnými čizmami dnu newcházeg.
4. Strhni klobaně prwné než do gizby wegdeš.

5. Nepostaw se na nepřednější místo ve světnici.
6. Dobrý den, neb dobrý večer všem přítomným s učiněnou poklonou winssug.
7. Nehaň věci toho, koho nawštíwugeš a twé nechwal.
8. Všetečnosti w domě se warug.
9. Renawštíwug giného často zláště w nepřihodný čas.
10. Nerozkazug w cizém domě.
11. Když si někoho nawštíwít, nezůstaň tam dlouho a nečekeg aby se tobě na srozuměnj dalo, že gš nepřijlezitý.
12. Když odcházíš, uctiwě se odbeč, a gdi pokogně domů.
13. Gestli hospodář práci má, nedopust aby tě wyprowázal.

Co máš zachowáwati když tebe někdo nawštíwuge?

1. Všli, že tě wzácná osoba gde nawštíwít, gdi proti nj, uweš gi do chýžc.
2. Přigdeli kdo nenadále k tobě do gizby, wstaň hned, odlož wšecku práci, a ucti ho podle twé možnosti.
3. Bakti důležitě zanepřázněnj máš, tedy deg mezi tjm hosti někoho k rozmlawánj.
4. Rozmlaweg s hostem o věcech přigemných.
5. Předstaw hosti něco, a nepteg se dlouho, zdalibý něco rozkázal.

Chcessli co někomu dáti,

Remáš se ho, chcessli? ptáti.

6. Gestliže wíce osob máš u sebe, nezáčineg takowé rozmlawánj s gednau osobau, při kterémž by ostatnjm měl dlouhý čas býti.
7. Nepteg se hosta, proč přišel?

8. Tvé věci nechval, a cizé nehaň.
9. Odpyvod hosta uctivě až k domovním dvéřím aneb ku vozu, gestli nemáš w příbytku vzácnější osobu.

6) D ucházení do příbytku vzácných Osob.

Co máš zachovávat w domě vzácných osob?

1. Deg se strže služebníka oznámiti.
2. Přigdesli do světnice vzácné osoby, hlavu měg odkryta, uctivě se pokloň.
3. Přigdesli do příbytku vzácné osoby, a tam nikoho nemidš, wen wygdi.
4. Gestli ta osoba, když přicházíš, čítá anebo piše, česeg až přestane, a ona k tobě prvé promluwj.
5. Nesedeg gestli tobě poručeno nenj.
6. Deg pilně pozor co mluwjš, a mluw srozumitelně i pětně.
7. U vzácné osoby dlouho nezůstaň a gdi uctivě domu.

7) D obchodě s ginými lidmi.

1. W tovaryšstvu nemluw takowau řečj, kterau ginj přítomnj nerozuměgj.
2. Když dvě osoby spolu něco tagného rozmlauwajj, nepřiblížug se k nim.
3. Nesedeg když vzácnější stogj.
4. Nestač nikomu do řeči.
5. Musjšli někomu protimluwiti (odporowati), tedy to učíň wjdně, k. p. prosjm za odpustění, nech nemagj za zlé, nech ráčegj dowoliti a t. d.
6. Nemluw o chyách třetjho před takowau osobau, kteraby tu gistaň chybu měla.

7. Neříkej vyšší osobě aby někoho menšího pozdravila od tebe.
8. B tovaryšství nehty nebrýz a nešitých.
9. Nemluv jen vždycky sám o sobě a o svých přednostech.
10. Když mluvíš, nepřetáh se poslechnagieho! znáteli? slyšitelé? rozumitelé mne?
11. Nepostavuj se příliš blízko k osobě s kterau mluvíš, nedýchaj žádnému do oblčky, nepoplivej nikoho při kassání neb kýchání.
12. B tovaryšství se newad, nehádek, nezlořeč.
13. Když někdo píše neb čítá, neklaň mu do knihy.
14. Nepřehlídej spisy jiné, které má na stole.
15. B cizé světnici sem i tam se procházeti neslušné jest.
16. Nesměj se při každé chabnosti.
17. Upadneli někomu něco hled to zdvihnouti.
18. Musíšli žiwati, drž ruku před ústami.
19. Be společnosti nebuď pyšný, mrzutý.
20. Stutehawé žertý, posměchy a klewety nečín.
21. Když něco smíšného rozprávíš, nesměj se ty sám první.
22. Přislussnau uctiwost i tobě rovnému prokazuj.
23. Neponosuj a nežaluj se tomu, kdo ti spomoci nemůže.
24. Když gdeš pěšky aneb na woze, hled aby si se ty na lewan ruku posadil.
25. Na ulici na nikoho nepřsteg ani nekřič, ale pospěš abys ho dohonil.
26. Kdyby někdo proti pravidlům wšidnosti a zdwořilosti pochybil, netup ho, nýbrž tak se učíš gaby si tu chybu ani nebyl widěl.

Kapitola XIII.

Krátičká známost národu SLAWJANSKÉHO.

Gako se dělj pokolenj lidské?

Pokolenj lidské čili lidstwo dělj se na čtvero plemen, totižto na indoeuropegské, semitské, sewerské a čjnské.

Které z těchto plemen neypředněgšj mjsto zaugjmá?

Plémé indoeuropegské, gest na celém oborn zemském nynj předějcj a panugjcj, a to sice gak náboženstwjm, zwláště křestanským, tak i vzdělanostj, zwláště nowoeuropegskau.

Kde wzalo swúg půwod?

Počátek a půwod geho, ukrytý w newystihlém šeru dáwnowěkosti, hledá se we střednj Azii u welikého pohořj himalagského, kdežto giž před wšeobecnau čili noachickau potopau welice rozšjřeno bylo.

Gestli na počet weliké?

Owšem gest plémé indoeuropegské na celém swětě neyhogněgšj, neboť se w něm přes 360 millionů lidj počjtá, a rozkládá se po Ewropě, Azii a drahné časti Ameriky.

**Ka kterému plemenu lidského pokolenj
Slawjané přináležej?**

Slawjané gsau lid plemene indoeuropejského, a tudy ney-
bližšj přibuznj předewšjm Litwanůw, Němcůw, Celtůw
čili Gallůw, Latjuůw a Řekůw, potom Indůw a giných
Aziatůw, kterjž děginami swými; náboženstwjm a wzdě-
lanostj swau uměleckau i naukowau, neywětšj sláwy a
neytrwanliwěgsjho gména we knize žiwota lidského
sobě wydobyli.

**Gsauli Slawjané giž dáwnj obywatelé
Ewropy?**

Slawjané gsau obywatelé Ewropy prastarj, a nepaměti zde
s ginými sobě přibuznými kmeny, ba takorka u pro-
střed nich sjdljčj, kamž z Azie přešli giž dráhně před
narozenjm Kristowým.

Kde se usadili Slawjané w Ewropě?

Předkové potomnjch Slawjanůw, usazugjca se w tako-
wých kraginách, ze kterých ginj národové ginam se
wystěhowali, zaugali w Ewropě nesmjrně to prostran-
stwj zemj, ležjčjch mezi mořem slawjanským (balti-
ckým) a jaderským (adriatickým), mezi horami tatran-
skými, řekau Donem, hořegšj Wolhau a končinami
Finůw za městem Newohradem.

Které bylo prwotnj gméno Slawjanůw?

Dřewnj a všeobecně gméno Slawjanůw přespólnj neb cizo-
zemské bylo Wendové čili Windové (to gest Indové),
domácj pak Sporové čili Srbowé.

**Odkud pocházj to gméno Slaw, Slawjan,
Slovan?**

Gméno Slawjan odwozugj ůčenj od staré Bchyně Sláwa,
kterau naši předkové ctili, a která se geště až posa-
wád

wád w některých národnjeh zpěwjch zpomjná a oslawuge; gako též od slawný a slowútný, proto, že našj předkowé slawnými skutky prosluli, a swým bogowánjm sláwu sobě způsobili; Slawák a Slowák, Slawjan a Slowan gest stegné, to prwnj však staršj. (O čemž čti knihu: Sláwa Bohyně od Jana Kollára).

Gestli národ Slawjanský weliký?

Owšem, neywěšj a neylidnatěšj národ w Eurepě gsau Slawjané, nebo se gich wšechněch počjta okolo 80 millionůw, takměr desátý djl celého lidského pokolenj, kterj polowie Ewropy, třetinu Azie a hodnau část Ameriky zaujmagj.

Gakowé mjsto zaujmagj Slawjané w děginách člowěčenstwa?

Slawjané w děginách člowěčenstwa wznešené mjsto zaujmagj. Ode dáwna náleželi oni do řádu stále osedlých národůw, rozdjlných od Kočownjkůw čili pastýřskotaulawých lidj, a došli toho stupně wzdělanosti, gehož neporušenj národowé přirozenau cestau w dlauhém protj času sami od sebe dosahugi.

Gakowé mrawnj powahy byli Slawjané?

Přirozenau powahu Slawjanůw sami nepřátelé gegich sehwalugj; podle gichž swědectwj prostota beze zloby a lsti, upřjmnost a lahodnost byly panugcej přjznaky w gegich mrawné powaze; gakowým duchem gegich náboženstwj, práwa, obyčegowé i sám způsob žiwobyťj všudy byly nadšeny.

Gakowý býwal domácj žiwot Slawjanůw?

Domácj žiwot Slawjanůw wyznačowal se mnohými tichými čtnostmi: býwalit oni pracowitj a skrownj, krotcej a

ná

nábožnj lidé, a newinných společenských obweselenj milowaj.

Který byl neyhlawněgšj způsob wyžiwenj u Slawjanůw.

U Slawjanůw neyhlawněgšj způsob wyžiwenj byl rolnictwj a hospodárstwj, gakož prwotnj a hlawnj gegich žiwel, z něhož teprwé všickni ostatnj se wywjgeli; všeco u nich směrowalo k tomuto zaneprázdňenj, všeco gemu bylo přiměřené.

Či měli něgakých přjbytků, w nichž přebýwali?

Slawjané stawěli domy a w nich přebýwali. Způsob pak stawěnj domůw byl rolnictwj nad mjru přjzniwý, we znaměnitě od sebe vzdálenosti, tak že každá rodina we středu swých rolj a statkůw obýwala.

Krom rolnictwj čjm se geště zaneprazdňowali Slawjané?

Krom rolnictwj zaneprazdňowali se Slawjané i promyslem čili řemesly; gmenowitě pak w tesařstwj a kowařstwj, we stawitelstwj a lodnictwj, w gircharřstwj (kušnjřstwj) a řemenářstwj, w hornictwj a řezbařstwj newšednj zběhlosti došli; pročež gich negen Awarowé, nýbrž i sami Řekowé k dělánj a zprawowánj korábůw užjwali.

Mimo toho čjm se geště Slawjané objřawali?

Mimo pokogného objřánj se sorbau, wčelařstwjm, pastyřstwjm a lowectwj, Slawjané wšudy gewili náklonnost k obchodu a kupectwj; gako giž za neystaršjch časů weliká částka kupeckého obchodu mezi Azij a západnj Ewropau w rukau gegich se nalezala.

Š čim gmeno witě kupějwali Staroslawowé? Gmenowitě obchod w gantaru tolikéz z počátku byl w rukau Slawjanůw; podobně od Slawjanůw kožešiny, obyľ, med, wosk, výrobky dřewěné a t. d. k giným, nawzágem od giných k nim zlato a stříbro, hedbáwj zbrog a t. d. wywážely a přiwážely se, což se dalo zwlašt na Dněpru, Berezine a moři slawjanském.

Gakowý byl následek kupectwj pro Slawjany? Následek kupectwj pro Slawjany byl zwlaště ten, že powstala u nich w hogném počtu kupecká města, genž od časůw nepamětných, zrostala we znamenitau lidnatost, bohatstwí a promysl. Města pak tato byla, dle powahy země rowinaté a lesnaté, wětšim dílem dřewěná.

Která byla slawnějšj města slawjanská we starých časech?

Města buď kupectwj, buď náboženstwím slawná, byla následugcjj: Orekunda (Arkona), Wineta, Juljn neb Woljn, Retra, Stargrad (Altenburg), Děwjn (Magdeburg), Nowgorod, Kyew, a t. d.

Které byly Staroslawjanůw společenské cnosti?

Opatrowánj starcůw, nedažiwých a chudých, bylo přednj powinnostj a obecnau ctnostj Slawjanůw; pročež w zemi gegich newjdáno ani žebrákůw ani tulákůw.

Gako se chovali Slawjané ku přespólnjm?

Nadobycěgnau přjwětiwost gegich ku přjchozjm a hostům, z přirozené lidu slawjanského dobrotiwosti a štechetnosti srdce wyplywagcjj sami neprjzřiwci gegich naneywýs zwělebugj, prawjce, že pilnau pěči o gegich

zachovánoj wedli, a z mjsta na mjsto, kamž za swau potřebau šli, ge zprowázeli.

Gakowého náboženstwj byli stařj Sláwowé? Staroslawowé byli náboženstwj pohanského; ctili však gedného neyvyššjho Boha, stwořitele nebes i země, wedle něhož i giným menšjm bůžkům, gako prostřednjkům mezi nimi a onjm neyvyššjm, oběti přinášeli, záležegjej z dobytka, owcj a giných zwjřat i plodůw země. Wěřiliť oni w trwánj duše po smrti a nastáwagjej odplatu za dobré i zlé činy.

Kteřj byli gegich neyhlawněgšj bohowé?

Tito asi: Perún anebo Parom, panowal nad borem a bleskem; Swatowít aneb Swantowid, bůh swětla a slunce; Prowe aneb Prono, bůh práwa a sprawedliwosti; Radeğast aneb Radhost, bůh wogny a pohostinstwj; Bělboğ a Černboğ aneb bjlý a černý bůh, onen byl půwodcem wšeho dobrého, tento wšeho zlého.

Které byly gegich neyhlawněgšj bohyně?

Tyto následugjej: Žiwa, bohyně žiwnosti, zahrad a polnjch úrod; Lada, bohyně lásky a manželstwj; Mořena, bohyně smrti; Šláwa, bohyně ohně, blesku a sláwy, od které gméno Sláwowé a Slawjano pocházj.

Či měli Staroslawjané něgaké pjsmo?

Slawjané ač magjce swé zvláštnj pjsmo od starodáwna, užjwali ho zároweň Němcům, welmi pořjdku. Kněžj a mudrecowé gegich hlawnj obsah národnjch práw na dřewěných deskách zapisowali, pomoej zvláštnjho runského pjsmu wěstby a hadačstwj konali, i wywolené

z lidu gistým naukám a známostem, gmenowitě náboženstwj, lékařstwj, básnictwj, časopočtu a t. d. vyučowali.

Obzwlášťě čjm se wyznačili Slawjané?

W národnjm básnictwj a zpěwu, w hudbě a plesu, předčili Slawjané nade wšěcky giné ewropejské národy.

U přespólnjch národů w gakowé powaze byli Slawjané?

W přespólnjch, gmenowitě we skandinawských podánjch obyčegně wydáwagj se za lidi oswjcené. Do gegich zemj wysjlali Normani swé bohy i slawné muže pro nauky maudrosti; od nich přigali některá božstwa, obřady a gednotné wyrazy, wztahugj se ku předmětům wzdělanosti, gako trh, pluh, trauba a t. d.

Kdo spravował wěci obecné u Slawjanůw?

Správa obecných wěcj nalezala se w rukau národu samého; čelednj otcowé wládli neobmezeně rodinami swými; wybjranj a zřizenj od nich na národnjch sněmjch čili sgezdech staršj, wéwodowé, kněžj, pozděgi rozličnými ginými gmeny, gako lechůw, pánůw, wládyk, županůw, bogařůw, knjzat a t. d. wyznačenj, spravowali wěci domácj i obecné, náboženstwj, řád, práwo, saudy, kupectwj a obchod, wálčenj i mjřenj se s cizjmi.

W gakowém poměru žili wespolek?

Wšickni Slawjané w prwotnj době, co do swobodstwj a práw, gedni druhým rowni byli; sporoba a newolnictwj u nich naskrze mjsta nemělo; nýbrž wšickni od neyvyššjho zemského důstognjka až do neyprostěgšjho sedláka, stegné we swé vlasti požjwali wolnosti a swobody.

W gakowém stawu bylo ženské pohlawj u
Slawjanůw?

Mnohoženstwj, powšechným obyčegem tehdegšjho wěku, nebylo sice u Slawjanůw zabráněné; pospolitost však lidu přestávala na gedné ženě, a wětšj gich počet leda zámožným wládcům a pánům se powolowal. Ženy gegich nebyli ani střeženy, ani zamjkány, gako u wychodčanůw; anobřz wolno gim bylo předstupowati dle ljbosti gak před domácj tak též před přjchozj a hosti. Toto šetřenj přirozeného práwa slabšjho pohlawj wydává gasné swědectwj o mrawnj zwedenosti gegich.

Či zachowali Slawjané i pozděgi tuto vzdělanost a sláwu swau?

Nikoli, nebo pozděgi w X-tém a XI-tém stoletj, u některých Slawjanůw obchod a promysl téměř docela wymizěl, města klesla, surowost, leniwost a nedbalstwj se rozšjřily.

Proč se to stalo?

Stalo se to winau uktutných potlačitelůw a zhaubcůw gegich Skythůw, Sarmatůw, Balharůw, Hunůw, Awarůw a giných diwokých a surowých národůw, kteřj dychtjce po bogjch a laupežjch, do vlasti gegich se hrnuli, ge sobě podmaňugjce, skládagjce na ně násilně těžké gar-mo poroby, podwracugjce neljstiwě gegich domácj ústawy, obřady, zwyklosti, a wtjragjce gim mjsto nich swé vlastnj.

Či se nechopili zbraně proti těmto zhaubcům swým?

W pozděgšj době, když Slawjané čas po času, na djle přjkladem Hunůw, Awarůw a Balharůw pobjdnuti, na
dj-

dje křivdami gim od nesnášeliwých sausedůw čině-
nými donuceni gsauce, krvawé boge s byzantickými
Řeky na Dunagi a s Němci na Labi wěsti počali.

**Či sobě Slawjané podmanili některé cizé
národy?**

Slawjané kromě samé země nepodrobowali sobě žádného
cizého národu; wogny gegich se sausedy byly, neywjce
wogny odporu čili odpłaty; u nich wogna nebyla ře-
meslem ke všednj žiwnosti gako u Sarmatůw, Go-
thůw a giných; oni zbraň nosili k obraně, nikoli k wy-
bogi.

Či se uměli pótýkati se zbranj?

Při wšj swé náklonnosti ku pokognému žiwotu a tichým
zaměstknánjm, Slawjané skutky každého předsewzjetj
uważowati zwykli; gakož k wybogi nebywali ochot-
nými a kwapnými, tak w obraně swé vlasti, w hágenj
swých swobod, obyčegně giné přewyšowali, a skwěli se
we wognách negen sjlau nepřemoženau, anobř i zdra-
wau rozwahau, obratnau cwičnosť a wogenskými ob-
mysly; čehož zwláštňm důkazem gest i časté wéwo-
děnj Slawjanů we wogsku byzantských cjsarůw.

**Kteřj Slawjané a za kterých časů w uměnj
wálečném takto se wyznačili?**

Takowáto udatnost, cwičnosť a wytrwalost we zbrani byla
stálau a starobylau ctnostj celého silného, neporuše-
ného kmene od praotcůw na syny zděděná, a we dlouhé
času kolegi, we mnohonásobných s cizogazyčajky pūt-
kách zkušena a ztwrzena.

Či neměli Slawjané žádné wady do sebe?

Slušně se gim wytykati mohau dvě hlawnj wady we mra-
wné powaze gegich, kteréž od prostaredáwná hyzdily

• krá-

krásný věnec národních gegich cností, a kterými to počlo, že snadně ledakterému dobrodružnému, třebaš sebe menšjmu národu, Celtům, Skythům, Sarmatům, Gothům, Awarům, Kozárům, Bulharům a giným w poddanstwj a služebnost se dostávali.

Které byly tyto wady?

Z těchto prwnj gest, že Slawjané, gsauce na nesčjslné malé obce rozdrobeni a rozkauskowáni, a nenáwidějce sebe wespolek, w ustawičných mezi sebou žili roztržitostech; a nikdy nemohli sebe powzněsti ku sgednocenj všech úmyslůw, s udušenjm osobních wášnj a náruživostj pro domácí blaho a proti cizj přemoci.

Která byla druhá?

Druhá, magfej swé zřjelo w lěkawosti mysli po následownictwj cizozemštiny, k nž od wěkůw lnula srdce slawjanská, tak že gim vše přespólnj wždy bylo ochotnějšj nežli domácí, cizj gazyk a způsob žiwobytj wždy přjgemnějšj, nežli vlastnj a mateřský.

Při tom všem gako se zašlaužili o nás potomky swé předkové naši?

Ačkoli Slawjané žigjce bez péče a starosti o swau sláwu a potomkůw swých štěstj, častokráte na celá pokolenj těžkě bjdy, až i neuchylnau zkázu uwalili: nicméně milugjce swau vlast, orbu, hospodářstwj, řemesla a kupecký obchod, prowodjce weždy raděgi žiwot obhagný, nežli wybogný a podmaniwý, a snášegjce doma negedny nátisky cizincůw, zachowaliti oni tjm gak sebe, tak i krásnau, rukama swýma we plodonosnau zahradu obráčenau vlast swau nám gegich potomkům, a skrze nás člowěčenstwu: sic ginak bez pochyby i po nich

nich, gako po Skytech, Sarmatech, Gothech, Wandalch, Hunech, Awarech a giných, giž by ničeho wjce, leč holé gméno a bohopusté pustiny, nezbywalo.

Gako se dělegj Slawjané?

Slawjané, gsauce audem welikého pásma národůw plemene indoeuropegského, dělegj se na kmen slawjanský a litewský, gako dvě rozsochy gednoho pne. Litwané, k nimž zwlášte starodáwnj Prušané náleželi, byli před tjm na počet hogněgšj a rozšjřeněgšj, bydlegj w ruské a pruské řjši, gest gich asi 2 mill. duši.

Gako se dělj kmen Slawjanský?

Weliký, lidnatý a rozšjřený kmen Slawjanůw, který za starodáwna, gen gednu řeč mluwil, dělj se podle nářečj, která časem powstala, na kmen polednowýchodnj, a na kmen západnj.

Kmen polednowýchodnj které země zaugjmá?
Kmen tento prostjrá se po zemjch přebšjrných od národu ruského, bulharského a illyrského zaugatých a do třj ewropegských statůw, totiž ruského, rakauského a tureckého wtělených. Sem se počjtá Rusůw 52,000,000, Bulharůw 3,600,000, a Illyrůw 7,246,000, a z těch we statu ruském 48,590,000, rakauském 7,327,000 a tureckém 6,100,000.

Kmen západnj po kterých kraginách se prostjrá?

Kmen tento sjdlj w zemjch od Polákůw, Čechůw, Morawanůw, Slowákůw a Lužičanůw obydených a do pěti státůw, rakauského, ruského, pruského, saského i krakowského wtělených. Gest gich Polákůw 9,365,000. Čechůw, Morawanůw a Slowákůw 7,167,000, lužičkých

ckých Srbůw 142,000, a z těch w rakauském státu 9,464,000, w ruském 1,912,000, w pruském 2,108,000, w saském 60,000, w obci Krakowské 130,000.

W rakauském cjsařstwí kolik gest Slawjanůw?

Rakauský cjsař gest wládcem patera králowstwí slawjanských; všech pak Slawjanů w zemích říše rakauské gest 18,000,000, což větší polowici celého obywatelstwa tohoto cjsařstwí činí; menší geho polowice záležej z Němcůw, Maďarůw, Wlachůw, a giných národůw.

Kolik pak gest Slowáků w Uhrách?

W našj milé uherské vlasti gest nás Slowákůw přes 4 mill. zvláště pod horami tatranskými w dolinách předewšjm okolo Wahu, Hrona a Nitry sjdljech.

Které gsau hlawnj řeky při kterých Slawjané bydlegj?

Tyto gsau w ruské zemi: Wolha, Don, Dněper, Newa; w polské Wisla; w české Labe, Wltawa; w morawské Morawa, Hana; w uherské Dunag, Tisa, Wáh, Hron; w Slawonii Sáva a Dráva.

Hlawnj pak wrchy a hory slawjanské?

Tyto gsau: Ural mezi Azij a Ewropau; Tatry na pomezj uherském a polském; Krkonoše, Beskydy a giné.

Kterého času přigali Slawjané křestanské náboženstwí?

Slawjané přigali křestanské náboženstwí w IX-tém stoletj, obzvláště okolo roku 862, Ti pak mužowé, kterj ge křestili, wynaučowaly, a pjsma swaté na gazyk slawjanský přeložili, byli Cyril a Metod dva bratři,

Re-

Řeci, z města Tesalonichy, přisedši do Morawy a Panonie na žádost knížat slowanských totižto Swatopluka a Rastislawa.

Gako že mluwj geden toho času spisowatel o této pamatné přjpadnosti?

„Wysoko plesali, prawj Nestor geden starožitnj slowanský spisowatel, vysoko plesali a radowali se Slawjané, když uslyšeli weliké diwy božj we swém přirozeném gazyku.“

Od Slawjanůw pak kdo potom přigal křesťanské náboženstwj?

Ginj sausednj národowé k. p. Maďari, gegichžto krále sw. Štěpána pokřestil a na wjru křesťanskau obrátil S. Wogtěch, biskup pražský a rozený Slowan.

Či wšickni Slawjané k gediné křesťanské cjrkwí přináležegj?

Nikoli, gedni gsau Starowěrci aneb Řeci, druzj Katoljci, třetj Ewangeljci, a některj se přiznawagj i k muhamedánskému náboženstwu k. p. w Bosnii a Bulgarii.

Která gsau hlawnj města slawjanská?

W ruské zemi Petrohrad a Moskwa; w polské Warsawa a Krakow; w české Praha; w morawské Brno a Holomoc; w Meklenburku Šwerjn a Strelie; w slezké Wratislawa; w chorwatské Zagrab; w dalmatské Dubrownjk (neb Ragusa); w srbské Belgrad; w Krainsku Lublana; w Korytanech Želance; w Lužicech Budišjn a Žitawa; w Bosnii Banja luka a t. d.

Kterj pamatněgšj mužowé wyšli ze slawjanského národu?

1. Bogownjci: Lauritas (Wawřinec), Sámó, Swatopluk, Žiž-

- Žizka, Igor, Jaroslaw, Zriny, Belisar, Girj Petrowič (černý), Marko, Suwarow, Sebieský, Kosciusko a t. d.
2. Učenj mužowé: Uprawda, ejsar římský (Justinian), práwnj a umělec, Kopernik, Nestor, Hágek, Welleslawjn, Komenský, Lomonosow, Karamzin, Krasický, Dobrowský, Linde, Bernolák, (Sarbiewský, Jánus Pannonius, Matěj Bel) a mnozj jinj.
3. Cjrkewnj mužowé: Jan IV. papež římský, roku 639, Slawodámat, Nicetas, patriarcha konstantinopolitanský, Ján Hus, Hieronym Pražský, Jan Nepomuk, Wogtěch (Adalbertus), Truber a t. d.

Které gsau w sloby ženského pohlawj pamatné w historii slawjanského národu?

1. Libuša, kněžna a panownice maudrá a slawná w české zemi.
2. Wlasta neb Wlastislawa, wedla 7 rokůw wálku proti mužim na Dewjné.
3. Wišna, králowna Pomořanůw.
4. Drahomjra a Ludmila, onano nepřítelkyně, tato přítelkyně křesťanůw.
5. Božena, sedlácká dcera, potom kněžna.
6. Tuga a Buga sestry, které prwnj přišly do Křesťe se swými bratři.
7. Wanda dcera Krokowa, a Bronislawa w Polsku.
8. Kateřina z Boru, Lužičanka, Luthérowa manželka.
9. Kateřina II. slawná ruská cjsarowna.

Knjzata a slawnějšj familie slawjanského národu nynj žigjej?

1. W Meklenburku: Welikowýwodowé Girj a Fridrich-František, potomkowé Přibyslamowi.
2. W Čechách: Kolowrát-Krakovský, Lobkowic a Thun.
3. W Morawě: Ditrycho-Teynský, potomek Swatoplukůw.

4. W Srbsku : Alexander Đorđewič Černý.
5. W Polsku : Čartorysky, Gablonowský, Lubomirský, Radziwił, Sułkowský.
6. W Rusku : Mikuláš, ejsař ruský a geho bratr Michael ; potom kněžata Golizin, Lapuchin, Labanow-Rotowský, Dolgoruky, Kutusow, Gorčakow, Šichmatow, Šalikow, Šachowskoi, a mnozj ginj.

Kapitola XIV.

Čwičenj paměti a wýmłwnosti,

peróracie, bágy a básně.

1.

Geden Otec přišel k gednomu řeckému mudrcowi, žadage aby mu syna wynaučowal. Slyše ale žeby mnoho platu od něho chtěl, uleknul se otec a prawil: Za to bych mehl i wola kaupiti. Kup, odpověděl mudřec, a budeš mjti dwa.

2.

Gistý bohatý lakomec, šel gednoho dne večer bez swětla po kamenité ulici bosými nohami, a počtowal w myšlénkách, gak mnohoby lidé ročitě shospodařiti mohli, kdyby všickni bosí chodjwali: w tom si nohu o kamen urazj, křičj od bolesti, a domů kulhá řjkage k swým domácým: Chwála Bohu! že sem obuw neměl, nebo tu, kterau mám nynj gen na noze, bylbych měl na čizmě djru.

3.

Geden řecký mudrec wida gistého mladého člověka, an se swým nowým rauchem pyšně honosil, přistaupiw k němu, wzal geg za ten šat a prawil: Totot prwe owce nosila, a předce gen owce byla.

4.

Geden sprostý člověk widěw že stařj lidé okuláro na očjch magj, když čjtati chtěgj, šel do města k okulárnjkowi, aby ge sobě též kaupil. Ten mu gedny položil na nos: sedlák wzal knihu, djwal se do nj, a prawil, žeby nebyli dobré. Okulárnjk se ho otáže: milý přjteli, snad neumjte čjtati? ey do paroma! odpowj sedlák, kdybych sem znal čjtati, nepotřebowalbych wasjch okulárů.

5.

Gedna chudobná djwka měla se wdáti (wydati); panj, u které slaužila, darowala gi pět zlatých na swadbu. I zachtělo se té panj widěti gegjho mladoženicha. Djwka ho přiwedla, on ale byl welmi malý. „Ach, milá djwko! gak špatného muže si sobě wyhledala!“ Ano, milostiwá panj! odpowděla djwka, co že welikého můžeme mjti za pět zlatých? —

6.

Geden kazatel zeptal se gednoho malého wtipného chlapce, řekni mi, kde ge Bůh? a dám ti gablko. Chlapec na to odpowděl: prwe račte mně powěděti, kdeby Boha nebylo, a gá Wám za tu odpowěd dám dvě.

7.

Wálka mezi husmi a kačicemi.

Negen lidé, i nerozumná zwjřata wálky a wogny me-
zi

zi sebau wedau. R. 1785. w měsíci prosinci, přiletělo ne-
 wjdané množství kačie a husj k městu Wihič, na chor-
 wátské hranici, tak že oba břehy řeky Uny široko daleko
 zakryly. Když si trochu odpočinuli, chystali se obě stránky
 k bitvě, wznegli se wzhůru do powětrj a začali tu s hro-
 zným křikem a hlukem tu neystrašiwějšj wálku: nebo gich
 mohlo býti w počtu téměř na million. Bogowali proti sobě
 několik hodin s takowou prudkostí a ukrutností, že celé
 hromady zabitych dolů na zem padaly, až se naposledy
 přemožená stránka do útěku dala, a druhá s wjítěztwjm
 odletěla. Měšťané a sedláci, kterj se na to djwali, šli po
 skončeném bogi na lasky a pole, zbýrali ty zabité a pora-
 něné, a wozili je na wozech do swých domů w takowé
 hognosti, že se celau zimě téměř gen z nich žiwili, je pe-
 kli a wářili, ano i na loděch do cuzých kragin rozwázeli
 a prodáwali.

Otec a Učitel.

Geden Otec když se učitele tázal:

Gak má syna swého k štěstj

Krátkau cestau wěsti?

On mu toto učiniti kázal:

Uč ho Boha znáti,

Čítatati a psáti,

Místo gměnj, děg mu rozum gasný,

A tak bude synáček twug šťastný.

9.

Rádný chlapec.

Pěkný, čistý a pořádný

Chci gá býti gako žádný!

Ne-

Nebo chlapec oškliwý,
Každému se protiwj.

Kdo swé věci, knihy, šaty
Hned za mladi kazj, špatj,
Z toho i we starosti
Nebude moc radosti.

Pěkný, čistý a pořádný,
Budu tedy gako žádný,
Aby o mně řekl swět:
'To gě chlapec gako kwět!

10.

Newinná žádost.
Nechci gá bohactwa,
Ani peněz mjti:
Nechci pánem zlata,
Ani králem býti
Raděg dobrau duši
Nech my nebe přege;
Potom se mi štěstj
S celým swětem směge.

11.

Čas mladosti.
Přemilé djtky,
Trhegme kwjtky
W garnj čas:
Lilie, růže
Z mladi gen může
Krášlit nás.

W ledové zimě

Urodné sjmě

Neschodj:

Winice dáwná,

W mladosti sláwná,

Nerodj.

Prospěť se snažme,

Wěku si wažme,

Mladosti,

Ach i nám dnové

Donesau nowé

Starosti.

Na zemi této

Wzácné ge léto,

Wzácný den,

Rok i den hyne,

Mladost se mine

Gako sen.

12.

Radost, odplata pilnosti.

Newjm co to bude,

Že mi dnes tak weselo!

Nic mne rhrautiť nechce,

Práce mi gde lehce,

Do njž se mi zachtělo.

Dokonámli práci

Požjwám swé mladosti:

Každý strom a hnutj,

Každý kwět mne nutj

Na zahradě k radosti.

Gduli mezi lidi

Weselostj oplýwám,

U nich potěšenj,

U nich naučenj

Rád a snadno přigmám.

Celý swět mne těšj

Wšecko k radowánj zwe,

Když si ticho sedjm ,

Práce s chutj hledjm,

Plnjm powinnosti swé.

Gaká sladká radost!

Bych se wždy moh' radowat ,

Budu bez nucenj ,

Pro swé potěšenj,

Wždycky pilně pracowat.

13.

Cnosti bez pečnost.

Wěř mi, příteli, člověk čisté duše

Nepotřebuge kyge ani kuše,

Ai ručnice k obráněnj swému,

Nač ge to gemu?

Byť se na Tatry přewysoké snažil,

Anebo w pauštých mauřenjnských smažil,

Ba i tam kde gsau lidožráčů řjše,

Bydlelby tjše.

Cnostného můžeš na krag swěta hnáti,

Na moři, w ohni, on se bude smáti;

Byť na něj padnul třeskem i swět celý,

Bude weselý.

12 *

14.

14.

Otec a Syn.

Otec počal

Syna strašiti

Prutem lechce,

Ze se nechce

Pilně učiti;

Odšel kamsi

Otec w náhlosti,

Janjk malý

Ten prút spálj

W ohni ze zlosti:

Potom lenoch

Nic se nelekal;

Otec žrta

Neměw prúta

Kygem wysekal.

15.

Učená Panna.

Slawný Šlécer gednúc šel ku Kestnerowi

Se swau dcerau krásnau, i welmi učenau,

A prosil ho těmi slowy:

„Pane! rač mau dcerku examenowati,

Neb gj žádám čest Doktorstwa dáti.“

Kestner dobře wěda, že ne učnosti

Chwála ženám slušj, ale giné cnosti;

Že nemagj býti Professorky, ale

Kuchyni a dům swüg řjdit dokonále:

Proto skušowat gi mage

Neptá se gj: kdo byl Pláto, Virgil, a z kterého krage

Přišli do Europy Němci, Slowané, a Maďarowé?

To wěděti magj Doktorowé!

On k nj řekel: „Milá přítelkyně! wy ste Djwka,
Powězte že tedy — gak se wařj dobrá poljwka?“

A w těch wěcech, maudrá panna Šlécerowa,
Newěděla ani — slowa.

16.}

Slepice.

Slepice nalezla w dwore wegce hadj,
A hned k wylehnutj na ně se posadj;
Sotwy že háďátka žihadla dostali,
Opatrownici swau na smrt pošťpali.
Tak i mnozj lidé padagj na máry
Od těch kterým dali žiwot aneb dary.

17.

Múcha a Hrdlička.

Žjžniwá múcha widěla w lesjčku
Potok, a sletla prudko na wodičku;
Ale sotwa že chtěla z něho pji
Už se ubohá počala topiti:
To uwiděla na stromě hrdlička,
Že zemřjť musj muška ta malička,
List dolu hodj, na něž múcha sedla,
A tak ze swého nešťěstj wybředla.
Po krátkém čase, lowec se swau zbrogij,
Milau hrdličku zastřeliti strogj,
Než ta múcha mu na nos přiletěla,
Tak že hrdličku nezabila střela,
O by tak i lidé byli hotowi
Slaužití w potřebách gak brater bratrowi!

18.

Wčela a Slon.

Zřídka pomsta slabých dobrý konec měla.
 Gedenkrátě byla gedna malá wčela,
 Obletugjc zwučně, w krásném garnjm čase,
 Wúkol slona, genž se na trawnjku pase:
 Že se ale, když se ona k němu bljžj,
 Tento hrdý obor ani neohljžj,
 Treštati ho za to žihadlem swým chtěla,
 Než — slon to necjtil, a zhynula wčela.

19.

M ú c h a.

Čtyři koně wykrmené, nowokuté,
 Byly gednau do hyntowa zapřáhnuté;
 A s njm tak s rychlostj utjkali,
 Že se oblakowé prachu za njm hnali:
 W tom si sedne na onen koč múcha malá,
 Která pyšně dolů takto wolala:
 Lidé! lidé! podiwte se! měgte strach!
 Neb gá činjm tento prach!
 Kdo se cuzým skutkem chlaubj,
 Ten sám sobě hanbu traubj.

20.

Rybář a Pautnjk.

Gistý rybář chtěge se swau sjtj
 W potoku ryb mnoho nalowiti,

Wše-

Wšecku wodu prwé pokalil.
 Neb mu známo bylo to přislowj:
 Že se w kalné wodě dobře lowj.
 Než práwě w tom okamženj
 Chtěl se pro své občerstwenj.
 Geden pautnjk z řeky napiti,
 Přestaň, wolal k němu, přestaň wodu kaliti,
 Gináč musjm welkau žjžnj zemřjti.
 „A co mi gest potom, co po tobě —
 K pautnjkowj rybár zpurně řeknul —
 Gá ryb musjm nalowiti sobě,
 Byťby si hned polomrtwý kleknul.“
 Ach či newjš — prawj pautnjk k němu —
 Že se na toho hněw božj walj
 Kdo pro maličký zisk žjžniwému
 Wodu, to gest: geho štěstj kalj,

21.

Stará a mladá Liška.

Mladá liška co geště střelců nepoznala,
 Těšila se že nowau, pěknau srst dostala,
 Stará řekla: bezpečnost těch ozdob nelúbj,
 Nemaš se z čeho těšit, ta pěknost nás hubj.

22.

Sousedstwo.

Wzešlo žito na zemi dobře pooradě,
 Než zdusilo ho trnj a bodláčj plané.
 Štastný ten, kdo s dobrými přebýwati hledj,
 Zlý hlad, wogna, mor, oheň, horšj zlj sausedi.

23.

Malá a welká Ryba.

Widauc čerwa we wodě rybka gedna malá,
 Že ho pozřít nemohla welni žalowala;
 Přišla štika a hnedky čerwjka požřela,
 Než s njm spolu i háčjk, o němž newěděla.
 Když rybář na břeh táhne udicu zchytralau,
 Řekne rybka: dobře to někdy byt i malau.

24.

Motyl a Chrúst.

Někdy se zdá horšj byt než ge w skutku chwjle.
 Chytilo djtě chrústa, učitel motýle,
 Musel se chrúst na dřewci okolo krútiti,
 Motyl, když widěl sebe na rukách nositi,
 Litowal ho; w krátky čas djtě pustj chrústa,
 Motyl přišel na špendljk za sklo, a tu ústa.
 Mraucj geště otewře, řka: smutné skušenj!
 Lepšj hračka dětinská, než maudrých uměnj.

25.

P o k l a d .

Boháč poklad nalezel, to chudobný widj,
 A rauhá i hněwá se na Boha, na lidi.
 Přišel angel, řekne mu: počkeg, počkeg málo!
 Boháč poklad wykopal, ale co se stalo?
 Domu když ho donesel, heyřil we dne w noci,
 Onemocněl tuze, umřel pak w nemoci.
 Měg příklad, řekne angel, a užj mé rady:
 Bůh zná i tak trestati, když dáwá poklady,

26.

26.

P o c e s t n ý :

Hněwal se wandrugcuj, lál a Boha winil,
 Že mu dešť ustawičný težkau cestu činil.
 Zbognjk přigde w tom čase, chtěl střelit do něho,
 Ale pištol namokla od deště welkého,
 A střeliti nechtěla. Pautnjk přestrašený,
 Když poznal že skrze dešť zůstal ochráněný,
 Přestal Boha překlínat, nezlořečil slotě,
 Často co zlé na oko, dobré ge w gistotě.

27.

P o t o k a Ř e k a .

Potok z hory tekaucj s hrmotem a hlasem,
 Smál se z řeky, genž ticho plynula tjm časem,
 W hoře wody nebylo když sněhy zkapaly,
 A z onoho potoka stal se garček malý,
 Ba co wjce, ten který začal s prudkým skokem,
 Wpadna w řeku na konci přestal být potokem.

28.

Č l o w ě k a Z d r a w j .

Gednau cestau šli spolu i člowěk i zdrawj,
 Z počátku člowěk běžel, towaryš mu prawj:
 Neběž, braře, uстанеš! On běžel tjm wjce,
 Zdrawj za njm ni rychle, ni pozdě welice,
 Gen wolně sobě kráčj. Přišli na půl cesty,
 Tu člowěka nechtěly dále nohy nésti,
 Nebo se rychlým během zkazil a unawil,
 Pomoz mi, už newládám! — k towaryši prawil.
 Proč si hned neposlauchal? zdrawj k němu řeklo,
 Chtěl člowěk dát odpověď, než — zdrawj utéklo!

29.

29.

Pokorný Lew.

Nenj dobře mluwiti prawdu w panském dvoře.
 Lew zwjřata přesvědčit chtěl o swé pokoře,
 Kázal se zgewně hanit. Liška dj: tys winný,
 Neb si welmi laskawý, krotký, dobročinný.
 Owce, widauc ticho lwa, když liška hanila,
 Řekla: ty si ukrutnjk, tyran — už nežila.

30.

Tulipán a Fialka.

Geden krásný tulipán krňtil nad tjm hlawau,
 Že fialka w přátelstwj žila se žjhlawau,
 Přišel pán do zahrady práwě toho rána,
 Uzřel hned i odtrhnul kwjtek tulipána,
 Chtěl také i fialku, gegj kwět a puky,
 Ale tu mu žjhlawa popálila ruky.
 Na to když se tulipán odtrhnutý djwá
 Řekne: hle i chaterný přjtel dobrý býwá.

31.

Pes a Pán.

Pes štěkal na zloděge, celau noc se trutil,
 Než ráno pán psa ěobil, že ho ze sna zbudil,
 Druhé noci zaspal pes, zloděge nečekal,
 Ten okradl dům, a psa zbili že neštěkal.

32.

32.

Woli neposlušné.

Milý zlého počátek, než konec nezdarný.
 Nechtěli w garmě woli oraťi w čas garnj.
 W geseni newozili zbožj do stodoly,
 Neměl chleba hospodář, zgedl w zimě woly.

33.

Maudrý a hlaupý.

Ptal se hlaupý maudrého: nač nám rozum daný?
 Maudrý mlčel, onen wždy opakuge ptánj—
 Nu, na to řekne, máme rozum z božj lásky,
 By sme nic neřjkali na hlaupé otázky.

34.

Děti a Žáby.

Okolo gezera

Zwečera

Chlapci sem tam běhali
 A na žáby čjhali.

Když se která z wody ukázala
 Kamenem w pysk dostáwala.

Gedna z nich, nad giné smělá,

Zdwhnauc hlawu powěděla:

Chlapci, chlapani, přestaňte od také roboty!

Pro wás to gen hračka gest, nám gde o žiwoty!

35.

35.

Slunce a Zem.

Hněwala se před sluncem země na oblaky:
 Což potom že světlem svým pudíš nočné mraky,
 A že létáš vysoko? když tě strašný kryg
 Oblakové a bauřky, které hromem bigj! —
 Slunce řeklo: sestřičko! darmo hádky plodíš,
 Nežalug na oblaky, ty ge sama rodíš.

36.

Stehljik a Drozd.

W gednom sadě

• Byli drozd a stehljik w prudké wádě

O to, kdo z nich lépe zpjwá:

Widúc, že se ptáčnjik na ně djwá,

Wolali ho za súdce;

Ten gich prosil do klétky, kterau nosil w ruce.

Ale i drozd i stehljik negdau, řjkagjcej:

Lepšj wáda na dvoře než swornost w temnici.

37.

Wrabec a Straka.

Wrabec geden starý, tak pyšnosti nawykal,

Ze se křjedly swými sotwy země už týkal;

Nebo myslel že nad něho pěknějšjho

W světě nenj, ani zpěwnějšjho. —

A w tom ozwe se hlas gedné straky:

Slyšte panny! slyšte chlapci!

Kdo ge prwnj mezi wrabci,

• Geště nenj prwnj mezi ptáky.

38.

Slawjk a Čjžek.

Řeknul čjžek slawjku, který ticho seděl:
 Škoda že zřjčka zpjwáš! Slawjk odpověděl:
 Gá to činjm co mň ge od přjrody dáno:
 Lépe málo a dobře, než mnoho a plano.

39.

Člowěk a Holuby.

W holubinci chowané, nšli mezi duby,
 A tu láli na lidi, dwa párné holuby,
 Lála slušně a lkala zlašt ubohá matka,
 Že gj brali na gjdlo mladé holubátka!
 W tom šla zrno hledati; a tu w poli z hůry,
 Gestráb na ni letj už s drawými pazúry —
 Než práwě gedem lowec zastřelj gestrába:
 Ochráněná od smrti holubička slabá:
 Přiletěwši do hnjzda starého s třesenjm,
 Zdychla: předce i člowěk nenj zlým stwoře-
 njm!

40.

H u s y.

Husy, že Řjm někdy ochránily,
 Chwálau omámené byly;
 A že to gen škrekem a w noci se stalo,
 Lehké se gim wěc tu opětowat zdálo,
 I držely radu milé towaryšky,
 Na njž wyhnat wšecky z lesa lišky
 Štěbetánjm swogjm usúdily.
 Přišly tedy w noci s křikem
 Do lesa w počtu welikém:
 Lišky slyšjce to, wyšly z děr a na kusy
 Roztrhaly i snědly wšecky husy.

41.

Gabloň a Gedle.

Gabloň řekla ku gedli; ty sausedo špatná,
 Proč tak bljzko mne rosteš, nic negsauci platná:
 Patři na mé ovoce; na mé krásné kwjtj,
 Gak mne lidé hledagj milowat a ctjti.
 Spadly kwěty po čase, owoče zebráno,
 Spadlo listj, a ty giž o gabloň nedbáno.
 Widauc to gedle, řekla: o sausedko milá,
 Wiz nynj proč tak pyšnau a hrdau si byla,
 O wěcech zewniternjch saudilas wysoce:
 A hle, swět tebe nectil, gen twoge ovoce!

42.

S e l a n k a.

Kwětomila a Jaroslaw.

(pastýři).

Kwětomila (sama).

Ach, co počnu! co můg otec na to powj!
 Když se, moge milé kozy, o wás dowj,
 Gak wás bude s pláčem litowati! ach ne,
 To mi sněsti nelze, te mi k srdci sáhne;
 Radšj kde mne nohy wrhnau, půgdu skrytě
 Širým swětem —

Jaroslaw (gda gj w ústrety).

Co pak kwjlljš milé djtě?

Kwětomila.

Slyš gen, Jaroslawe, přjčinu mé strasti,
 Ty dvě kozy, co mi dnes dal otec pásti,
 Ty tam, ay hle — z oné přewosoké skály
 Zhůry do doliny se mi pometaly;

Ubohý ten starček neměl wjce nad ně,
 A však mlékem gegich žili sme dost rádně;
 Nebožátka! gá sem ge tak ráda měla,
 Hned se hrála s nimi a hned při nich pěla;
 A když na palauku ležela sem w trávě,
 Wždy mi gedna k nohauu lehla, druhá k hlawě;
 Hledáwala sem gim getel neytučněgšj,
 Čerstwé wětwinke a nápog neyčistěgšj,
 Sama sem ge často w pleše kaupáwala,
 Do chlěwa též sama wečer zawjrala;
 A hle nynj tam gsau! —

Jaroslav.

Než gak se to státi
 Mohlo? wšak si měla pozor na ně dáti.

K wětomila.

Šla sem trošku s wrchu, chtěgjc uwit kytku,
 Dolů do údolj hledat garnjch kwjtků,
 Sotwy ale že sem přišla do úbočj,
 Surowcůw pes kozy mé na skále zočj,
 Břechá, plašj — tyto začaly se másti,
 Až obě skočily w strachu do propasti;
 Gá sic běžjm, křičjm, lomjc k nebi ruky,
 Ale už ležely mrtwé mezi buky.

Jaroslav.

Chudátko, tys hodna ljtosti!

K wětomila.

Ach mého

Losu netuž, nýbrž otce newinného;
 Znáš, že méně pastýř žádný neměl stáda
 W celé wsi, pak winau mau na wniweč padá!

O,

O, Jarosláwku můg! přesjm, těš ho zatjm,
Nebo gá chci přeč — přeč — aniž se kdy wrátjm.

Jaroslav.

Blázjako, měg rozum! nemnož mu tjm žele,
Ontě krotký — na to spoléhey se směle.

Květomila.

Arci, Jaroslawe, ale práwě to ge
Neywěšj přjčina mého nepokoge:
Gá ho milugi tak, že mi možné nenj
Patřit na dobrého otce bolestěnj.

Jaroslav.

Ale se ty proto od nás nechtěg bráti!
Gakže můžeš otce swého milowati,
Anť mu způsobugeš, dáwagjc se w utěk,
Ztrátaw koz i dcery trognásobný smutek?
Zůstaň ty gen a mlč; gá hle darem božjm,
Dosti koz mám, wěru pro dvě nezúbožjm!
Poď ku stádu mému, tu se pase w hági,
A wyber si dvě z nich, které se ti zdagj.

Květomila.

O, můg drahý, měg djk! pán Bůh nechať tebe,
Za tuto twau pomoc, požehuáwá z nebe!

Jaroslav (weda Kwětomilu k stádu).

(sám k sobě)

Gak šťastnýť gest ten, kdo giným dobře činj!

(ku Kwětomile)

Teď gsau, wšecky dogné, tu máš dvě z nich nynj.

Kwě-

Květomila.

I hned honem běžim k starci ubohému ;
 Ach gak se teň těšit bude daru twému !
 Gá pak gak ti mohu děkowati ? . .

Jaroslaw.

Dosti

Mánu už, duše milá, na twé newinnosti.
 Gdi gen k otci swému a wěr: potěšenj
 Nad dobročinnost, že krásněgšjho nenj.

43.

Bosý chlapec.

Geden chlapec chudobný reptal na swé losy
 I na Boha, že musel chodjwati bosý.
 Raz w neděli po městě když sem i tam skáká,
 Spatřj sedět před chrámem bez nohy žebráka,
 Tu umlkne a myslj chlapec ten ubohý:
 Lépe maě bez obuwi, než tomu bez nohy!

44.

Wjno a Woda.

Přimlawalo gednoho času wjno wodě:
 Gá pánům, ty sedlákům slaužjš ku lahodě!
 Nepiloby tě panstwo, řekne tichým hlasem
 Woda, kdyby ten nebyl, gehož nápoj gá sem.

45.

Ptáčkové w kletce.

Proč plačeš? ku starému dj kanárek mladý,
 A wšak tu máš hogněgšj žiwnosti poklady
 W této kletce drátěné, nežlis měl na poli. —
 Starý na to odpowj: tys už tu w newoli
 A w žaláři zrozeno, nezkušéné ptáče!
 Gá znám co ge swoboda — a odtud mé pláče.

Slawenj Máge, pjseň žáčka.

(Zpjwá se gako: Herská Katařjna).

1. Dnes ge den weselý!
Negdeme do školy,
Budeme se hráti,
Wesele skákati.
2. Dnes ge swátek Máge!
Půgdeme do háge,
Tam kde nebe gasné,
Lúky, pole krásné:
3. Wětřjk ljby wěge,
Slawjk w huštj pěge,
Poďme, milé djtky,
Trhegme si kwjtky.
4. Knihy, pera, práci
Odložte, o žáci!
Nech si odpočinau
Pokud hračky minau.
5. Wjteg garo milé,
Přeg nám této chwjle
Wesele užiti,
Z mladi se těšiti.
6. Potom po radosti,
S wětšj ochotnostj
Učiti se hledme,
Dnes Mág spolu swětme!

Přidawek uherského čtenj.

Magyarországi királyok' uralkodás- bani következése.

BÉVEZETÉS.

Milly népek lakták régenten Magyarorszá-
got?

Magyarországot régenten külömbféle népek, jobbára Slá-
vok lakták, kik természeti szabadságban éltek, míg
részt a' római császároktól meg nem hódoltattak,

A' nemzetek' költözésekkor mi állapotja volt
Magyarországnak?

A' nemzetek' költözésekkor közönséges csatázó helyek volt
a' leghíresebb á'siai és europai háborukodó népeknek,
a' honnan egyik a' másikat kiszorította.

Azon nemzetekből kik a' nevezetesebbek?

Azon nemzetekből nevezetesebbek Hunnok: kik a' 4dik
században, Avarok, kik a' 6ban és Magyarok, kik a' 9ben az északi eredeti hazájokat elhagyván,
Árpád vezérlése alatt itt megtelepedtek, és nagyszá-
mu Slávokkal, kik e' veszélyes időkben a' Karpa-
tokban magokat megtartották, egyesülvén, Magyar
státust alapítottak, melly időtől fogva egészen e' mai na-
pig közösök voltak valamint a' szerencsében úgy a' sze-
rencsétlenségben is.

Árpád' halála mi állapotra juttatta az országot?

Árpád ugyan még életében kiseded Zoltán fia' hűségére megeskedte a' Magyarokat, mindazáltal a' kormány több fejedelmek közé eloszlott, melly időben több ízben a' római császárokkal változó szerencsével hadakoztak és Németországot pusztították, míg Merseburgnál I-ső Henrik császár által végképen meg nem győzettek.

Zoltán halála után ki vette által az uralkodást?

Ennek fia Toxus, kitől fogva az uralkodás Árpád' házá-
nál megmaradt, ennek utólsó maradékaig.

Toxus, uralkodása miről lett nevezetessé?

Arról, hogy már alatta a' keresztény vallás kezdett be-
jönni az országba; valamint I-ső Otfo császárral sze-
rencsétlen ütközetről Augsburgnál, hol a' magyar so-
reg jobbára elveszett.

Ki lett utánna fejedelemmé?

A' szelid erkölcsű fia Geiza, ki Gyula erdélyi keresztény
fejedelemnek Sarolta nevű leányát vévén feleségül,
Adalbert prágai püspök által István fiával, Mihály test-
vérével 's az egész fejedelmi házával megtérítettett 's
megkereszteltetett, és így példája által országában nagy-
előmozdítója lett a' keresztény vallásnak.

István uralkodását mi tette nevezetessé?

István, atya halála után lévén fejedelemmé, uralkodását
leginkább arról tette nevezetessé, hogy a' keresztény
vallást és némelly tudományokat 's az által a' szelidebb
erkölcsöket előmozdította az országban, melly érde-
mé-

ménél fogva 2-dik Sylvester pápától apostoli névvel, királyi méltósággal és koronával megtiszteltetett, 1000-dik esztendőben Krisztus' születése' után.

I. Árpád házboli királyok. 1000—1300.

Szent István király mi rendeléseket tett országában?

István Magyar királynak Esztergomban megkoronáztatván, felosztotta országát vármegyékre, udvari hivatalokat rendelt és első írott törvényeket adott a' népnek, melly rendelései által halhatatlan emlékezetet szerzett magának és halála után a' szentek közé számáltatott.

Szent István után ki lett királlyá?

Sz. István után, tulajdon rendelésénél fogva, királlyá lett Péter; de ez a' németeknek kedvezése által magát megutáltatván, az ország rendjeitől méltóságáról nyilvánosan letétezt, helyébe királynak választatván az ország Nádora Aba vagyis Sámuel, a' kinek felső Magyarországbán legnagyobb hatalma vala.

Aba Samuel rövid uralkodása miről esmeretes?

Arról, hogy a' Nemességnek az adózás megszüntetése által megnyert szeretetét, III-ik Henrik császár ellen elvesztett ütközet által, elvesztvén, sok sebekkel gyilkoltatott meg.

Ki jutott osztán a' koronához?

Ekkor a' magyar koronához jutott ismét a' száműzetett Péter de nem soká dicsekedett vele, megfosztatván előbb szemeinek világától, osztán pedig életétől is.

Pé-

Péternek gyászos sorsa után ki lett királlyá?

Péternek illy gyászos sorsa után I-só András Mihály hercegnek unokája az ország' rendjeitül királynak választatott, kinek uralkodása arról nevezetes, hogy országának elébbeni időktől származó német császártóli törvénytelen függését igyekezte elrontani.

Elérte e' szándékát?

András ezen szándékát elnemerte, hátrállatván abban Béla testvérétől, a' ki is a' korona után vágódván Lengyelországból nagy hadat hozott és Tiszánál testvérel megütközött, a' hol a' király az ütközetét, egyszersmind életét is elvesztette.

I-só Béla eljutván a' királyságra miről lett nevezetessé?

Arról, hogy országának boldogságát előmozdítani és alattvalóinak szeretetét megnyerni igyekezvén, sok vámoikat és adókat eltörlött, arany és ezüst pénzt veretett, mindennek árát szabta és a' rendes vásárokat behozta; mind ezen jó intézetei mellett soká nem uralkodott, mert véletlenül életét elvesztette, a' királyi székek öszveomlása, vagy mások szerint egy háznak reá szakadása által.

I-só Béla szerencsétlen halála után ki lett királlyá?

Halála után I-só Andrásnak fia Salamon lett királlyá, olly feltétel alatt, hogy Béla fiai Geiza és László az országnak harmad részét bírják.

Megtartotta e ezen egyezést Salamon?

Ezen egyezést csak hamar megszegte Salamon, a' miből há-

háború támadván közöttök, és Salamon Vácnál meggyőzöttetvén, a' királyságból kiesett.

Helyibe ki koronáztatott meg királynak?

I-ső Geiza megkoronáztatott helyibe, még pedig akaratja ellen, akurván csak királyi helytartófővel az országot kormányozni, de kész is volt a' koronát Salamonnak visszaadni, a' kit IV. Henrik császár és VII. Gergely pápa hatalmasan ajánlottak a' Magyaroknak, de minekelőtte megegyezhetett Salamonnal, hirtelen meghalt, és utánna uralkodott testvére László.

I-ső (Szent) László uralkodása miről nevezetes?

Arról, hogy alatta Dalmat és Horvátországok Magyarországhoz állottak, és hogy az országba beütött Kúnokat megverte, melly vitézségénél fogva a' Német fejedelmektől IV. Henrik császárságról letétetvén, császári koronával megkínáltatott, de ő azt el nem fogadta.

Hát Salamonnal mint végezte el dolgát?

László ugyan csak akkor fogadta el a' koronát, minekutánna a' felől Salamonnal megegyezett volna, de osztán is sok baja volt vele, végre még haddal is megfáradta Lászlót, de szerencsétlenül, mert abban maga elesett.

Szent Lászlót ki követte az uralkodásban?

Kálmán, Geiza királynak fia, a' ki is a' keresztes katonákkal, kik országán megegyezése nélkül keresztül akartak menni, hadba keveredvén, azokat megzabolázta, azután pedig Horvátország' törvényes királyának is megkoronáztatta magát.

Ezen dicséretes tetteit mivel homályosította meg?

Azzal, hogy István fiának a' koronát biztosítani akarván, az atyafiának Almusnak és ennek Béla fiának szeméiket kegyetlenül kitolatta, meghátráltatván a' megöletéseken.

Kálmánt ki követte az országzásban?

II-dik István fia, a' ki is a' Kúnokat Kiskúnságon megtelepítette, tulajdon fia nem lévén és a' felől tudosítván, hogy Vak Béla élne és alattomban neveltetnék, azt maga követőjének kinevezé és megkoronáztatá.

II-dik (Vak) Bélának uralkodása miről lett nevezetessé?

Vak Bélának uralkodása, a' mellyre szemes felesége Ilona hűséggel figyelmeztet, arról lett nevezetessé, hogy alatta az ország Boszniával nagyobbodott önkényes meghódolása által. Feleségének halála után boritalnak adván magát, igen gyáván uralkodott haláláig, Geiza, László és István fiait hagyván maga után.

Ki lett utána királlyá?

A' legidősebb fia II-dik Geiza, a' ki is a' békételen László és István testvéreit az országból kiűzte; a' Szászokat Németországból 1142-ben behíván, Erdélyben megtelepítette és különös privilegiumokkal megajándékozta. Két fiat hagyott maga után Istvánt és Bélát.

Kire szállott osztán a' korona?

III-dik István fiára, a' ki is mindjárt atya' halála után megkoronáztatott, de már a' következő esztendőben kéntelenítetett az uralkodással felhagyni és menedék helyt

helyt keresni két esztendeig, mellyek' lefolyta után, az elvesztett uralkodásához ismét eljuthatott László és István atyafiainak kimúltával, kik azon közben királyoskodtanak,

III-dik Istvánt ki követte?

Őt követte II-dik László, II-dik Geizának testvére, ki Manuel Görög császár' eszközésére koronáztatott meg, de már hat hónappal ezután bizonytalan okokból kiismúlt e' világból, helyébe királlyá lévén IV. István Bélának utólsó fia.

Ezen király miről lett nevezetessé?

Arról, hogy már a' legidősebb testvére Geiza' uralkodása alatt korona után vágyódott, de nem elébb csak ezáltal' tehetett trónusra szert Manuel' közbenvetésére, 's mint egy tőle való félelemből az ország' rendjeitől megkoronáztatott. Azonban elidegenedvén tőle a' Magyarok, elfogójához vette magát, 's boszszúságában erővel akart Görögországból hazájába berontani, miben a' véletlen halál által megelőztetett.

Mit vittek végbe az alatt a' Magyarok?

IV. István elhagyván az országot azonnal a' nemzet III. Istvánt ismét törvényes királyának megismerte. Uralkodása alatt a' Görögökkel kéntelenítetett szüntelen hadakozni és végtére Dalmátiának birtokától elállani, a' mi halálát sietteté. Utánna lett királlyá testvére III. Béla.

III. Béla mi által tette magát nevezetessé?

III. Béla a' többek között az által tette magát nevezetessé, hogy az esedező levelekkel való élést behozta; törvényszékeket állított fel, és Gallicziát Lodomeriával egygyütt újra országához kötötte.

Ki lett utánna királlyá?

Az idősebb fia Imre, a' ki is Serbiát adózóvá tévén és Bulgáriának egy részét elfoglalván, ezen két tartományok' királyi titulusával élt. Országlását nyughatatlanná tette András öccse, mivel az eddig szokásban volt hercegi titulust és birtokot tőle megtagadta. Végre kén-telenítetett Horvát- és Dalmátországokat neki általen-gedni. Mindazáltal hadra kelt a' dolog, mellynek a' király az által vette elejét, hogy András öccsét kézen-fogva katonáinak szemek láttára táborából kivezette 's fogságra vetette, a' honnan halála előtt kihozatta 's megkoronázott III. László fiának tótorává tette.

III. Lászlónak uralkodása millyen volt?

III. Lászlónak uralkodása szerencsétlen volt, mert maga a' tótora András korona után vágyódott, a' miért az annya Konstantia, fiával és a' koronával Austriában me-nedék helyet keresett, a' hol a' kised László nem so-kára mehalt.

A' kised László halála után ki lett törvé-nyes királlyá?

II. András (Jeruzsálemi), volt tótor. Mindjárt uralkodása' elején elidegenítette magától a' nemzetet azáltal, hogy felesége' ösztönözéséből idegeneket émelt a' főbb tiszt-ségekre. Azután a' szent földön (Palaestina) nagy költ-séggel hadakozott, a' honnan megjövén, országát ször-nyű zürzavorok közt találta.

Illyen böl dogtalan állapotban hogy viselte magát?

Ekkor is, a' helyett, hogy az ország' sérelmeit elhárítaná, a' Jeruzsálemi útra csinált adosságait akarván kifizetni,

a'

népre még nagyobb adót vetett; az ezüst pénzt rosszabbá tette; az ercbányákat, korona jószágokat 's minden királyi jövedelmeiket pogány kereskedőknek és 'sidóknak adta által.

Ezen rendelkezéseit mint fogadták a' Magyarok?

Ezen rendelkezésein megboszoszkodván a' Magyarok, nyilván kijelentették, hogy Andrást királyoknak nem akarják többé, hanem a' fiát Bélát. E' szorultságban az ország' sérelmeinek orvoslására országgyűlést hirdetett, a' hol azon hires-arany bulla szerkesztetett, mellyen a' nemesség' privilegiumai alapúlnak.

Utánna ki következett az országglásban?

A' legidősebb fia IV. Béla, kinek kegyellensége miatt már uralkodásának elején öszveesküdtek ellene a' Magyarok és Fridriket az austriai herceget hívták segítségül, de azt Béla győzedelmesen visszaverte. Kevés-sel ezután még nagyobb bajba keveredett az által, hogy helytelenül kedvezett a' Kúnoknak, a' miből az lett, hogy a' Tatórok (Mongolok) 1241-ben beütvén az' országba, azt szinte három esztendeig szörnyü kegyetlenséggel pusztították, mellyek' lefolyta után élelemből kifogyván, önként elköltöztenek.

Ezután mi állapotja volt az országnak?

Eltakarodások után eléjvénnek azon kevés lakosok, kik barlangokba és erdőkbe elrejtették volt magokat, maga a király Dalmátia menedékhelyéből visszatérvén, olly fogyatkozásban találta országát, hogy benne alig találtatott egy szelid állat is. Mire a' legszükségesebbeket szomszéd országokban vásároltatott, és sok új gyarmat

matokat Horvát, Cseh, Morva és Szászországokból telepített az országba, melyet akkor a' Kútok is meg-népesítettek.

István fia mivel töltötte el uralkodását?

V. István fia, atya halála után jutván a' kormányhoz, rövid uralkodását — töltötte el Ottokár cseh királlyal szerencsétlenül viselt háborúval. Maga után hagyta László fiát, ki is helyébe királynak megkoronáztatott.

IV. (Kún) László miről nevezetes?

Kún aszszonyok eránti nagy hajlandóságáról, mellynek következése a' lett, hogy három Kún férfiktól sok sebekkel megölettetett; meghalván örökös nélkül, az országot zűrzavarban hagyta.

Utánna ki következett az uralkodásban?

III. András (a' Velencei); II. András királynak unokája, az ő már halála után született István fiától. Szerencsétlen volt abban, hogy az ország tőle elpártolt, és e' feletti bűjában holt meg; ő benne pedig Árpád' férfi ágón lévő családjának, mint ennek utolsó sarjadékában, egészen vége szakadt 1300-ban.

II. Külömbféle házakbóli királyok. 1300—1526.

Árpád ház' kimúlta után ki választatott királynak?

Cseh László, Ottokárnak magyar feleségétől III. Béla Constantia leányától származott unokája, mivel az atya Vencel, cseh király, a' választást el nem fogadta, a' püspökök' és magnások' nagyobb részétől királynak választatott; de nem sokára azután, bizonyos

bé-

békételenségek miatt, Vencel a' fiát koronával egygyüt Prágába hozta, László pedig egy utazásnak alkalmával megölettetett.

Ezután ki lett magyar királlyá?

Bajor Otto, IV. Béla leányának fia, az országrendjeinek egy részétől királynak választatott, olly feltétel alatt, mellynél fogva a' koronát tartozott visszakeríteni, a' mellyet ő Venceltől megkapván, megkoronáztatott. De nem sokára V. Kelemen pápátúl Otto hiveivel egygyütt egyházi átok alá vettetett, mire az erdélyi Vajdátúl álnokul megfogattatott és a' magával viselt koronától is megfosztatott. Fogságából kiszabadulván nagy sietséggel Bajorországba ment, magával Magyarországból törvényes királyi titulusnál egyebet nem vivén, melly miatt az ország majd egy esztendeig fejedelem nélkül maradt.

Ezután ki választatott magyar királlyá?

I-só Károly az ország' rendjeinek egy részétől választatott királynak; de nem sokára a' hatalmasabb csehkirálynak kénytelenítetett engedni, míg végtére 1308-ban közönségesen királynak választatott és a' visszakerült koronával megkoronáztatott.

Halála után ki koronáztatott meg magyar királlyá?

A' fia **I-só (nagy) Lajos**, ki a' maga idejében Európában a' leghatalmasabb fejedelem vala. Pécsen alapította az első akademiát és halála után 1382-ben országát a' legvirágzóbb állapotban hagyta.

Utánna kire szállt a' korona?

Fia nem lévén, a' korona szállott **Maria leányára**, ki az özvegy királyné **Er'sebet'** tótorsága alatt alig kezdett

az uralkodáshoz, midőn a' mágnások fellázadtak és alattomban öszveesküdvén a' nápolyi királyt kis Károlyt királyoknak hívták.

Károly szerencséjére válalta e fel a' királyságot?

II-dik (Kis) Károly veszedelmére fogadta el az öszveesküdt Magyaroktól a' koronát, mert hirtelen megholt azon sebben, melyet Er'sébet' szobájában Forgács Balás, a' királynénak hive, álnokúl ejtett rajta.

Ezután ki lett királya?

Károlynak e' gyászos története után Mária újra királynak kiáltatott; de kevés idő múlva Dalmátiába utazván Er'sébettel egygyütt Horvát János által megfogtatott és fogságra vitetett.

Mi következése lett annak?

E' hűségtelen cselekedetnek a' lett a' következése, hogy Máriának férje Sigmund, IV. Károlynak fia, előjövén segéd sereggel csehországból, ünnepélyesen megkoronáztatott, és feleségét fogságából kiszabadította. Azután német császárnak és cseh királynak is választott. Ötven esztendei uralkodásában e' volt a' legnevezetesebb. A' konstantiai Synodus' tartására pénzre lévén szüksége, a' XIII. szepesi városokat Jagello lengyel királynak elzálogosította; 1388 ban Budán egyetemet alapított; sok hasznos törvényei által Magyarországnak mind polgári, mind hadi állapotját jobb lábra állította; ő viselte a' legelső török háborút. Ezek után megholt, az országot hagyván testamentom szerint Er'sébet leányának és Albert vejének.

Meg-

Megkoronáztatott e ezután Albert?

Albert austriai herceg Er'sebet feleségével egygyütt 'Sigmond' halála után megkoronáztatott, nem sokára római császárnak és csehkirálynak is; de rövid idő múlva megholt.

Halála után ki jutott a' koronához?

Er'sebet, az özvegye. Ekkor a' hatalmas II. Amurat fenyegetvén az országot, az aszszonyi uralkodás' támaszául Ulászló lengyel király köz megegyezéssel választatott férjéül Er'sebetnek, kihez azonnal ez iránt követség küldetett és az ajánlás tőle elfogadtatott.

Megmaradt e Er'sebet álhatalosan szándékában?

Nem, mert az alatt, míg a' követek Lengyelországba járnának László fiát szülvén, azt maga kebelén az esztergomi érsek által megkoronáztatta, és álnokúl jutván a' koronához, azt fiával egygyütt III. Fridrik császár' óltalmába adta, a' mire Er'sebet nem sokára megholt.

Er'sebet halála után kit választottak királyoknak a' Magyarok?

I. Ulászlót, lengyel királyt, a' ki is Fridrik császárral békességet kötött, II. Muhamed ellen a' vitéz Hunyady Jánossal egygyütt, szerencsésen hadakozott és di-csőséges 's hasznos békességet kötött. De ennek semmi fogantja nem volt, mert Juliánus Cardinális Ulászlóval az esküvést megszegette, mi által annyira felboszszontotta a' Törököt, hogy Amurát ismét felválalta a' sultánságot és temérdek sereggel rohanván a' Magyarokra, rajtok győzedelmeskedett. Ez azon gyászos

Var-

Varnai ütközöt, mellyben a' magyar sereg jobbára elveszett a' királlyal egygyütt 1444-ben Nov. 10-kén.

A' varnai veszedelem után mik történtek?

Ezután az ország bizonyos ideig fejedelem nélkül maradván, annak gubernátora lett Hunyady János, a' ki is a' varnai veszedelem' megboszszulására a' Török ellen egész erővel fordult, de szerencsétlenül, mert a' Rigó mezején megszalasztatott. Azután Szepes és Sáros vármegyékben elhatalmasodott Giskra Jánossal békességet kötött.

Meg tartotta e ezentúl is a' gubernátorságot?

Hunyady minekutánna Fridrik császárt V. (német) László kiadására kényszerítette, és a' midőn őt a' rendek magyar királynak elismerték volna, a' hét esztendeig dicsőségesen viselt gubernatori hivatalt letette.

Gubernátori méltósága letétele után nem szolgált e többé az országnak?

Ezután Hunyady még nagyobb szolgálatot tett hazájának. Ugyan is jobbára maga költségén gyűjtött sereggel Kapisztrán Jánossal egyesülvén, II. Muhamedet a' Dunán hatalmasan megverte és Belgrádot elfoglalta, a' mire nem sokára megholt, kevés idő múlva pedig maga a' király is.

Ezután ki lett magyar királlyá?

I-ső (Corvin) Mátyás, ki ekkor Prágában mintegy fogságban vala, 40,000 öszvegyülekezett nemesektől a' megfagyott Dunán, Buda és Pest között, királynak kiáltatott ki. Mindjárt uralkodása' elején II. Muhameden,

és

és nem sokára ezután III. Fridriken győzedelmesked-
vén, hasznos békesseget kötött.

Tartós volt-e ezen békesseég?

Nem, mert alig esett által ezen a' kettős háborún, a' mi-
dön ismét elsőben a' Törökökkel kellett hadakoznia,
kiket is Kini'si Pál két fényes győzelemmel megfe-
nyített; azután pedig Fridrik császárral, kinek majd
minden földjeit elfoglalta.

Csupán tsak háborúkban fénylett Mátyás?
Mátyás király valamint háborúkban fénylett, úgy békesseég'
idején is megkülömböztette magát. Ugyan is Vitéz Já-
nos és Pannonius János tudósoknak tanácsokkal élvén
1464ben Egyetemet (universitást) alapított, nem külöm-
ben a' budai várban jeles könyvtárt, csillágví'sgáló tor-
nyot 's könyvnyomtató műhelyeket is állított. — Fel-
Általában ritka fejedelem volt Mátyás, kinek dicsére-
tére válik azon példa beszéd is: Meghólt Mátyás, oda
az igazság.

Mátyás után ki következett az uralkodásban?
Mátyás király' halála után a' cseh királyt, II. Ulászlót Ka-
zimir Lengyel királynak Fiát a' rendek kiáltották ki-
rályoknak. 1514-ben az ország' minden templomai-
ban keresztes háború hirdettetett, a' mire egynéhány
hét alatt temérdek sok paraszt 's holmi alávaló pór nép
összevgyült. De ezen gyülevész keresztesek vagy is Ku-
rutzok a' vakmerő Dó'sa György' vezérlése alatt a' ne-
messég' birtokaira ütöttök, azokat pusztítván, égetvén
és a' legiszszonyúbb kihágásokat elkövetvén, míg nem
Temesvárnál meggyőzöttettek és szétszórattattak, éppen
akkor, a' midön már Dó'sa, királynak kiáltatott ki. Isz-
szonyú halállal büntettetett meg, —

II. Ulászló ezenkívül miről nevezetes?

II. Ulászló, a' helyrehozott csendesség után, nevezetessé lett a' Verbócitól szerkesztetett törvénykönyvnek közönségessé tétele által.

II. Ulászló' halála után ki foglalta el a' királyi széket?

II. Lajos, Ulászlónak 10 esztendő's fia, a' ki is 1520ban Aug. 29-kén Mohácsnál II. Solimánnal oly szerencsétlenül ütközött meg, hogy az ütközetben nem csak a' Magyarország' színe elveszett, de maga a' király is szaladás közben Tsele nevű patakban fült.

Mi lett a' Mohácsi veszedelemnek követke-
zése?

A' Mohácsi nagy veszedelemnek, mellyhez csak a' Varnai veszedelem hasonlít, még azon gyászos következése is lett, hogy Solimán' serege az országnak nagy részét kegyetlenül elpusztította, városokat felégetvén és mintegy 200 ezer embert vagy megöldösvén, vagy fogságra vivén.

Az országnak illy szomorú állapotjában, ki választatott királynak?

A' rendeknek egy része Zápolya Jánosnak általadta a' királyságot; azonban a' másik I. Ferdinándot, II. Lajos' Anna, testvérének férjét megkínáltak a' koronával, a' ki is nagy sereggel késedelem nélkül Magyarországba jöven, Zápolyát a' budai várból megszalasztotta, a' mire 1527-ben Székes Fejérváron megkoronáztatott.

III.

III. Királyok a' felséges Austriai házból.

I. Ferdinánd' uralkodása miről nevezetes?

I. Ferdinánd' uralkodása nevezetes azon hosszas háborúkról, melyeket Zápolyával 's ennek ügyét védő Solimánnal viselt, 's ámbár gyakran győzedelmeskedett, mindazáltal az ekkor még hatalmas Török Budát csalárdság által 1541ben maga kezére kerítette, melly időtől fogva 145 esztendeig terhelte és pusztította az országot.

Ezen kívül I. Ferdinánd' uralkodását mi teszi nevezetessé?

Az, hogy alatta a' protestáns vallás elterjedt Magyar és Erdély országokban.

I. Ferdinánd' után kire szállott a' királyi méltóság?

I. Ferdinánd' után következett a' fia Maximilián, ki nek szelid uralkodását az erdélyi vajda II-dik Zápolya János, korona utáni vágyból, nem kevésbé háborította. Ugyan is Maximilián ellen nem tartóztathatván magát, Solimánhoz folyamodott, a' ki meghívására 300 ezer emberből álló sereget segítségük behozott az országba, melly seregével Szigetvárnál megállván, azt ostromolni kezdte. Ezen ostromlás, a' hol Zrinyi Miklós dicsőségesen hazájáért feláldozta életét, a' Törököknek 20 ezer ember 's maga Soliman élete elvesztében került.

Zrinyi Miklós' áldozatjának mi lett a' következése?

Zrinyi Miklós' dicsőséges halálának a' lett a' következése, hogy a' Törökök a' keresztények' vitézségén elbámulván és tőle megrettenvén, nagy tisztelettel viseltetni kezdtek

tek a' keresetlenekhez, és vitézségükben elcsüggedvén, a' hatalmok is ezentúl hanyatlani kezdett.

Maximilián után ki lett királlyá?

Ennek legidősebb fia Rudolf, kinek uralkodása alatt, a' török segítség és belső nyughatlanságok által Bocskay Erdély országot és nagyobb részét Magyarországnak kezére kerítette.

Megtartotta é Bocskay ezen elfoglalt földeket?

Ezen elfoglalt tartományokból Bocskaynak Erdélyország egynehány vármegyékkel egygyütt örökségül megmaradt 1606-ban a' bécsi békesség által, mellyben az Augusztai 's Helvet vallást követőknek szabad vallás gyakorlás is biztosítot, és a' nádori méltóság is megengedett.

Rudolf király megtartotta é ezután is a' koronát?

Az országglásbani következtést illető egyenetlenségek támadván, Rudolf kéntelenítetett II. Mátyás öcscsének a' koronát átengedni, a' ki is a' po'sonyi gyűlésben 1608-ban megkoronáztatott.

Ezen kívül miről lett nevezetessé ezen országgyűlés?

Arról, hogy annak alkalmával a' bécsi békesség megerősítetett, mellynek értelmében Illésházy István protestáns részről, most legelőször, országnáadorának választatott, 's ekkor egyszersmind a' protestánsok minden polgári privilegiumokkali élésbe tétettek.

Ki nevezett-ki Mátyás követőjének?

A' fiának fogadott II. Ferdinándot, I. Ferdinánd' unokáját, a' ki ellen az erdélyi fejedelem Bethlen Gábor némelly Mágnessok' ösztönzéséből feltámadván, majd az egész országot annak kincseivel egygyütt elfoglalta, és hiveitől magyar királynak tétetett. De békességet kötván Ferdinánddal, a' királyságról lemondott, haláláig megtartván Erdélyországot, két slésiai hercegséget és hét vármegyéket.

II. Ferdinánd után ki következett az uralkodásban?

Ennek fia III. Ferdinánd, kit is mindjárt uralkodása' kezdetén az erdélyi fejedelem Rákócy György fegyverrel megtámadott, és kényszerített azon tartományokat engedni, mellyek Bethlen' hatalmában valának.

Ezen kívül III. Ferdinánd' uralkodását mi teszi nevezetessé?

III. Ferdinánd' uralkodását örökre nevezetessé teszi a' vestpháli és linci békesség 1648-ban; az első által a' 30 esztendő's háborúnak vége szakadt; a' linci békesség által pedig hazánkban a' római katolikusok és protestánsok között csendesség szereztetett.

Mi rendelkezéseket tett az uralkodásbani következőkre nézve?

III. Ferdinánd még életében elsőben Ferdinánd, azután Leopold fiát megkoronáztatta, de az első hirtelen halála miatt uralkodáshoz nem juthatván, attyók' halála után a' királyságban következett Leopold.

I. (nagy) Leopold' uralkodása miről nevezetes?
Arról, hogy Zrínyi Miklós és Péter, utóbb Montecuculi,

Leo-

Leopold' seregének vezérei, tökéletes győzedelmet nyertek a' Törökön, a' kivel Leopold 29 esztendei békességet kötött. Ezen hirtelen kötött békesség a' magyar rendek' híruk nélkül esvén meg, azok között öszeesküvést szült a' király ellen; melly alig nyomatott el, már Tökölyi Imre a' török nagy vezért Kara Mustafát 300 ezer emberrel az országba behívta, a' ki annak pusztítása közben, egész táborával Bécs alá szállott 1683-ban, a' hol kivált Szobieszki János Lengyelkirály által végképen meggyőzetett és visszavezetett; 1686-ban Buda visszavéttett 's az ország a' török iga alól kiszabadult.

Ezen győzedelmét mi követte?

Ezen dicsőséges győzedelmét I. Leopoldnak az követte, hogy Erdély óltalma alá ajánlotta magát, és 1687-ben a' felséges austriai háznak örökös uralkodása Magyarországon felállítatott. Mindazáltal a' hosszas török háborútól alig menekedett meg Leopold, a' midőn 1700-ban II. Rákócy Ferencz alatt, az úgy nevezett Kuruc háború kiütött, melly olly előmenettel folyt, hogy Leopold' életében vége sem szakadt.

Kire szálltt osztán az országlás?

I. Leopold után az országlás már örökség szerént szállott az ő legidősebb fiára I. Jó'sefre, kinek sok bajt okozott a' Kuruc háború. A' Rákócy pártosok ugyan is, az örökséget elakarván törteni, majd az egész országot elfoglalták, de Trencsinnél megveretttven, jobbára Jó'sef' hűségére esküdtek, és a' szatmári gyűlésben békességet kötöttek, mi alatt a' király megholt.

Utánna ki lett királlyá?

I. Jó'sef' halála után az öcséje VI. Károly, Magyar ki-

rállyal megkoronáztatott, a' ki mindjárt uralkodásának kezdetén az örökséget leány ágra is által vitte. A Törökkel két ízben változó szerencsével és haszonnal hadakozott, ugyan is valamit a' passarovici békeség által nyert, azt a' belgrádiban elvesztette.

Károly után ki következett?

Károly halála után Mária Theresia, a' legidősebb leánya az örökséget illető tartományokat által vette, megosztván férjével I. Ferenczel a' kormányt. Örökség végett bajor, francia, porosz és lengyel háborúkba keveredett, mellyeknek lefolyta alatt a' vitézség megjutalmazására a' Theresia rendet alapította.

Ezen kívül melly tettei nevezetesek?

A' következők: a' fiumei kikötőt, Gallicia és Lodome-ria országokat Bukovinával egygyütt, és az elzalogosított szepesi városokat az országnak vissza szerzette; továbbá Nagy Szombaton Egyetemet (universitást), Selmecen bányász akademiát, Bécsben theresiánumot, Német Ujhelyben hadi oskolát alapított, és az úgy nevezett urbáriumot készíttette.

Mária Theresia halála után ki jutott a' kormányhoz?

II. József, a' legidősebb fia, a' ki megjárván birodalmának minden tartományjait és jobbára Európát is, utazásában szerzett nagy tapasztalásait alattvalóinak böl- dogításukra kívánta fordítani. Bölcs rendelkezései még friss emlékezetben vagnak, η. m. a' vallások' szabad gyakorlása, az örökös jobbágyság' eltörlésére tett lépései, a' normális oskoláknak felállításuk, a' hadi erő' javítása, a' fontos orosz szövetség: mind ezek 's e- gyéb

gyéb nagyszerű intézetei nagy lelket és fáradhatlan munkásságot gyanítanak, és Jó'sef emlékezetét halhatatlanná teszik.

Hogyan viselte a' török háborút?

II. Jó'sef valamint békesség' idején fénylett, úgy a' háborúban is kitüntette magát; ugyan is Laudon Belgrádot megvette, Kóburg pëdig a' török nagy sereget megverte, melly alkalommal a' szövetséges Oroszok is vitézségüket kimutatták.

II. Jó'sef után ki következett az uralkodásban?

II. Jó'sef' halála után következett az uralkodásban az öcscse II. Leopold, kinek rövid uralkodását kiváltképen nevezetessé tette a' vallás' szabadságának törvényes megállítása, és a' jobbágyoknak szabad költözést engedő rendelése.

II. Leopold' halála után ki vette általa a' kormányt?

II. Leopold' halála után I. Ferenc a' legidősebb fia minden örökös tartományoknál kormányját átvette, a' kinek uralkodását a' véres francia háború nem kevésbé terhelte; de őt is illeti azon dicsőség, hogy Europa' békességét helyre állította. — Magyarországra nézve a' többek között nevezetesebb tettei ezek: tökéleteségre vitte a' Ferenc csatornáját. Vácon a' siket-némák' oskolájokat alapította, a' Ludovicea nevű hadi akadémia, a' Magyar museum és a' nemzeti könyvtár, mellyeknek alapját vetette gróf Szécsényi, felállításukra hasznos lépéseket tévén.

I. Ferenc után ki jutott a' kórmányhoz?

I. Ferenc' halála után jutott a' kórmányhoz az ő idősebb fia V. Ferdinánd, a' mostan dicsőségesen uralkodó királyunk.

Adjon az ég hosszú és szerencsés uralkodást Eelséges Urunknak!

Přidawek německého čtenj.

1. Die christliche Bruderliebe.

Mit inniger Freude sah ein frommer und weiser Lehrer zur Zeit der Ernte das frohe Leben und Treiben, Mähen und Sammeln auf den gesegneten Fluren des Feldes, und sprach zu seinen Schülern: Die Ernte ist gleich einem festlichen Mahle, welches ein Hausvater seinen Kindern bereitete. Und an dem Tage des festlichen Mahles gab er einigen seiner Kinder mannigfaltige Gaben, und gab ihnen so reichlich, so freundlich und liebevoll, daß ihnen Thränen des Dankes und der Freude in die Augen traten. Aber einige unter ihnen entließ er ohne Gaben. Da traten diese Armen zurück, und ihren Augen entfloß auch eine Thräne, aber es war nicht die Thräne der Freude, sondern des Schmerzens.

Trübselig gerührt sahen dieß ihre beglückteren Brüder, und sprachen mit herzlichster Theilnahme: Nein, das kann nicht der Wille unsers guten Vaters seyn, daß ihr trauern sollet an dem Tage, an welchem wir uns seiner Güte

erfreuen. Und wie könnten wir uns auch selbst freuen, so lange wir euch trauern sehen? Kommet, und empfanget auch ihr euren Theil von dem Segen, den der gute Vater uns gegeben hat.

Also sprachen sie, und gaben mit milder Hand. Heiter wurde das Angesicht derer, die empfingen, und heiterer das Angesicht derer, die gegeben hatten.

Da blickte der Vater mit Wohlgefallen auf sie alle, und sprach: Seyd mir gesegnet, liebe Kinder! ihr habet meinen Sinn errathen, und nach meinem Herzen gehandelt. Glaubet nicht, daß ich eines unter euch vergessen hätte. Wie könnte ich das? Ihr seyd ja alle meine Kinder. Aber absichtlich vertheilte ich meine Gaben so, damit das Band der Bruderliebe durch Geben und Empfangen unter euch fester geknüpft, und der Eine durch Mithätigkeit, der Andere durch Dankbarkeit veredelt werde. Ihr habet meinen Sinn errathen, und nach meinem Herzen gehandelt; darum seyd mir gesegnet liebe Kinder!

Ist dieß nicht das Bild des himmlischen Vaters, und sind wir nicht Kinder dieses Vaters, und Brüder unter einander? — Sehen wir hin, und thun wir dergleichen.

4. Der fröhliche Landmann.

Es lebte in einem Dorfe ein Mann, Namens Klaus, der konnte den ganzen Frühling hindurch Blumen sehen, Vögel singen hören, die schönsten Kornfelder durchwandeln, und dennoch kam ihm nicht ein froher Gedanke in den Sinn. Wenn er froh werden sollte, so mußte Wein oder Backwerk da seyn. Er mußte im Spiele gewinnen, oder den besten Rock in der Gesellschaft anhaben. Nur bei dergleichen Gelegenheiten pflegte er zu lachen.

Einft ging er über das Feld, und sah gedankenlos, wie gewöhnlich, vor sich nieder. Da fand er seinen armen

Better Karl vor einem wilden Apfelbaume, der eben in voller Blüthe stand. Er sang mit leiser Stimme den Vers:

Mich ruft der Baum in seiner Pracht,
Auch mich, auch mich hat Gott gemacht!

Gebt unserm Gott die Ehre!

und weinte vor freudiger Empfindung über die Allmacht und Güte des Schöpfers.

Wie kannst du dich über einen Baum so freuen; sagte Klaus mürrisch zu Karl, der ihn nun mit froher und wohlwollender Seele grüßte.

Oh, lieber Better, antwortete Karl, wenn es nicht wohlfeile Freuden gäbe, woher wollte ich Armer solche nehmen? Ich kann keine Freuden bezahlen. Aber eben deshalb habe ich den guten Gott so lieb, daß er auch uns Armen so viele Freuden bereitet hat. Ich kann ohne Kosten und Neue recht fröhlich seyn. Aber es ist dies eine ordentliche Kunst.

Nun, worin besteht denn diese Kunst? fragte Klaus.

Diese Kunst, wenn du mich hören willst, antwortete Karl, besteht darin: Ich sehe alles recht an, was da ist, Großes und Kleines, was Gott gemacht hat, und finde alle Tage etwas Neues und Schönes. Dann denke ich nach, warum oder wozu dieses oder jenes wohl da sey, oder wozu es nützen mag. Und wenn ich dabey die Spuren der Allmacht, Weisheit und Güte des Schöpfers erkenne, so erhebt sich mein Herz voll Freude und Dank zu Gott, und ich bethe ihn an, ganz durchdrungen von seiner unendlichen Guld und Liebe. Ich erwecke fromme Vorsätze, dem Allgütigen zu gefallen, und gehe munter und froh an meine Arbeit.

Lebe wohl, sprach Klaus, und ging fort.

„Es ist ein großer Gewinn, gottselig leben, und sich mit Wenigem begnügen.“ I. Timoth. 6, 8.

3. Christina und ihre Mutter.

Christina. Ach, warum ist es so brennend heiß, liebe Mutter? Es ist gar nicht mehr auszuhalten. Sieh nur, wie mir der Schweiß ausbricht.

Mutter. Warum es so heiß ist, hat seine gute Ursache, die ich dir ein anderes Mal sagen werde. Jetzt will ich dir bloß bemerken, daß Gott es ist, der es so heiß werden läßt, und daß dieser gute Gott, der aller Menschen Vater ist, nichts thut, was nicht gut wäre.

Christina schwieg, und suchte die Hitze mit Geduld zu ertragen, und so ward es ihr leichter. Der Monat August ging vorüber, und mit ihm die große Hitze. Der kühlere September lockte Christinchen täglich in den Garten. Das Obst wurde nun reif. Christina ergetzte sich an der Menge herrlicher Aepfel, Birnen, Pflaumen und Pfirsiche, und ließ es sich wohl schmecken.

Christ. Ach, Mutter, was für herrliche Früchte hat uns der liebe Gott geschenkt. Wie göttig ist er! Wie sehr muß er uns Menschen lieben!

Mutter. Ja wohl, mein Kind! aber erinnere dich jetzt, fast hättest du dich in den vergangenen heißen Tagen über ihn beklagt, als er uns diese angenehmen Früchte bereiten wollte. Wisse nun, eben die Hitze, die dich damals ungeduldig machte, gab unseren Früchten die herrliche Farbe und den angenehmen, lieblichen Geschmack. Gewöhne dich daher, mein liebes Kind, mit allem, was Gott thut, zufrieden zu seyn; denn immer wirst du früher oder später, auch bei großen Leiden erfahren, daß er es jederzeit gut mit uns meine.

„Gott macht alles wohl.“

4. Gib jedem das Seine.

Ein alter, wohlhabender Landmann war darauf bedacht, bey zunehmendem Alter sich auf seinen Tod gebö-

rig

rig vorzubereiten, und insbesondere alle seine Geschäfte in Ordnung zu bringen. Er durchging deswegen alle seine Schriften und Rechnungen, und fand von ungefähr eine alte Rechnung eines Zimmermannes, die schon lange bezahlt war. Er sah sie noch einmal durch, und fand, daß der Zimmermann sich zu seinem eigenen Schaden um zwanzig Gulden verrechnet hatte. Er erschrak, da er dieses sah, denn es that ihm vom Herzen leid, daß der gute Zimmermann so sehr verkürzt worden sey, und er war sogleich darauf bedacht, den Schaden zu ersetzen.

Der Zimmermann war zwar schon vier und zwanzig Jahre todt; aber er hatte Kinder und Nachkommen. Der ehrliche Landmann schickte deswegen einen Freund zu ihnen hin, und ließ die zwanzig Gulden unter dieselben austheilen.

Wie getrost konnte ein so gerechter Mann seinem Tode entgegen gehen, und hoffen, einst die Stimme des Richters zu hören: „Wohlan du frommer und getreuer Knecht! weil du im Wenigen so getreu gewesen bist, so will ich dich jetzt über Vieles sehen: gehe ein in die Freude deines Herrn.“ Jesus.

5. Der ehrliche Bettelknabe.

Als ein vornehmer Herr in Rom war, bath ihn ein armer Knabe um ein Almosen. Ich habe kein kleines Geld, sagte der Herr. Der Knabe erboth sich hinzugehen, und ein Goldstück wechseln zu lassen. Der Herr lächelte über das sonderbare Anerbiethen, gab dem Jungen einen Dukaten, dachte aber nicht, daß er wieder kommen würde, und ging weiter auf seinem Spaziergange fort.

Aber der ehrliche Knabe eilte ihm bald nach, und brachte ihm die eingewechselte Münze. Der Herr erstaunte über diese Ehrlichkeit. Er äußerte seine Verwun-

derung gegen den Knaben selbst, der gar nicht begriff, wie man über so etwas sich verwundern könne. Ich that ja nichts, sagte er, als daß ich hielt, was ich versprach. Und dieß sollen ja alle Menschen thun. Denn auf dem Todtenbette noch sagte mir mein Vater: Halte immer, was du versprichst; denn dieß ist der Weg zur Ehrlichkeit, und wenn du ehrlich bist, darfst du gewiß nicht als Bettler sterben.

Der Herr war gerührt über diese Rede. Er nahm den Knaben zu sich, ließ ihn erziehen, und vertraute ihm seine wichtigsten Geschäfte.

„Ehrlich währt am längsten.“

6.

Sophie, die Tochter einer armen Wittwe, diente schon sieben Jahre zu Hamburg. Bei ihrer Sparsamkeit konnte es nicht fehlen, daß sie in einigen Jahren sich ein Kapitälen sparte, und ihren Kasten mit Kleidern füllte. Sorgfältig hatte sie den Namens- und Geburtstag ihrer Mutter gemerkt, und da schickte sie ihr immer einen neuen Thaler und etwas von Kleidungsstücken. Mehr nahm aber auch diese ehrliche und fleißige Frau nicht an, so lange sie arbeiten konnte. Jetzt wurde sie bettlägerig, und bekam die Wassersucht. Kaum hörte das Sophie, so bath sie ihre Herrschaft um den Abschied und zog zu ihrer Mutter. Diese Krankheit war sehr langwierig und schmerzhaft. Da saß dann das gute Mädchen mit Engelsfreundlichkeit und Geduld bei dem Krankenlager, reichte ihr mit vielen Tröstungen die Arznei, lauschte sorgfältig auf ihre Wünsche, und las ihr die schönsten Stellen der heiligen Schrift vor. Mit Freuden gab sie einen Gulden nach dem andern von ihrem ersparten Gelde hin, ihre liebe Mutter zu erretten, oder ihr eine Erquickung zu verschaffen. Als dieses ausgegeben war, so verkaufte sie heimlich ihre

ihre besten Kleider. Nach einem Leiden von einem Jahre starb die fromme Alte, und schluchzend begleitete Sophie ihren Sarg. So arm, wie sie vor sieben Jahren war, ging sie wieder nach Hamburg, aber reich und froh durch das Bewußtseyn: ihre Kindespflicht erfüllt zu haben.

7.

Eine arme Wittwe in Paris hatte sich und ihr Kind, ein Mädchen von sieben Jahren, ehrlich ernährt. Nun fiel sie aber im Jahre 1799 in eine tödtliche Krankheit, und ihr Verdienst hörte auf. Ohne Arznei, ohne Brod, ohne Freunde und Pflege lag die Arme da, und erwartete ihr Schicksal. In diesem schrecklichen Zustande erinnerte sich das kleine Mädchen gehört zu haben: daß die Rückenmacher schöne lange Haare theuer bezahlten. Sie eilte alsogleich zu einem, ließ sich die Haare abschneiden, und freute sich schon über die Erquickung, die sie ihrer geliebten Mutter für dieses Geld verschaffen wollte. Doch, diese hatte ihrer nicht mehr nöthig; denn der Tod hatte sie indessen in eine bessere Welt abgerufen. Ein braver Grenadier nahm das gute Mädchen an Kindesstatt an.

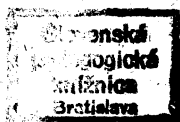
D b f a h.

	Stránka.
Kap. I. O člověku	3
Kap. II. O slunci, měsíci, zemi, vodě a povětrí	12
Kap. III. Historia Přírody	26
Kap. IV. O živnosti, oběvě, domích a t. d.	49
Kap. V. Mraznj naučenj.	
V podobnostjích a rozprávěch	55
Modlitby (a) spíše pro mládež	61
Světšké a národnj historie	69
Dobrá naučenj we werššich	78
Příšlowj a překadla	81
Kap. VI. Kratičká historia domu panujicjho Kaakausšého	87
Kap. VII. Pohled na celou naši zemi	93
Kap. VIII. Wšeliké dobré radn	102
Kap. IX. Summa práw uherššých	114
Kap. X. Remeslnictwj a rukodělnictwj	120
Kap. XI. Naučenj o duššj člověka	143
Kap. XII. Práwidla mravopočestnosti	150
Kap. XIII. Kratičká známost národu Slawjanského	160
Kap. XIV. Cwicenj paměti a wýmluwnosti	174
Přidawek uherššého čtenj	195
Přidawek němečského čtenj	217

Chyby tisku.

(Prwnj počet značj stránku, druhý rádek).

20. 13. studnice čti studnice. 21. 3. whůru č. wzhůru.
 26. 8. Swětlonos č. Swětloňoš. 48. 32. cjun č. cju. 50.
 3. potřebngeme č. potřebugeme. 53. 36. naučenj č. lékař-
 stwj. 61. 9. zetři 9. 73. 3. koňwo č. koňmo. 87. 6.
 zwolcn č. zwolen. 87. Frniškowo č. Františkowo. 130.
 8. bud č. buď. 137. 36. mužeš č. mūžeš. 163. 7. wywj-
 geli č. wywinowali. 165. 23. Slawjane č. Slawjané. 168.
 31. prastarodáwnná č. prastarodáwna. 170. 7. pne č. pně.
 171. 1. zetři: a z těch. 172. 25. Zağrab č. Záhřeb. Za strán-
 kau 172 ma státi počet stránky 173 (mjsto 175); na téže
 stránce rádek 2. mjsto černý čti Černý. 173. 30. Přibysla-
 mowi č. Přibyslawowi. 174. 10. peróracie č. peroracie.

148208*